واتەواتە و وڕێنەی وریا

د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف

واتەواتە و وڕێنەی وریا

د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف

مرۆ چەند هێمن و هێدی و هێور ؛ ئارام و نەرم و نیان ؛ دڵسۆز و دڵفراوان ؛ پشوودرێژ و خوددار و خۆڕاگر .. بێ ، بەڵام کە ماوەیێکی دوور و درێژ ئامۆژگاری و ڕاوێژی هاوڕێ و هاوکارێکی ؛ ئاوەڵ و ئامپاییکی یەکجار نێزیك و فرە دەلال و خۆشەویستی زرنگ و زیرەکی ؛ بەتوان و توانستی بکا ، واز لە دەبە و گزی ؛ فڕوفێڵ و تەڵەکەبازی بێنێ ... کەچی ئەویش ، نەك هەر دەستی لێ‌هەڵنەگرێ ، بەڵکو ڕۆژ دوای ڕۆژ تا دێ زیاد و زیادتری بکا و پەرە و برەوی پێ‌بدا و ، شێوە و شێوازی نوێی بۆ بدۆزێتەوە ... ئێدی بێ‌زمانیش بێ ، دێیتە زمان ... دیارە هۆی ئەو نەگۆڕانەش ، هەر ئەوەیە ((ئاوی شیرین لە گلی سوێر دەرناچێ)).

من لێتان ناشارمەوە و ئێوەش گلەییم لێ‌مەکەن ... پتر لە بیست ساڵ هەوڵ و کۆششی زۆر و زەوەندی بێ‌وچان و بەردەوامم لەگەڵ مامۆستا وریا عومەر ئەمین دا ، ئەو ڕێگە چەوت و چەوێڵ و خواروخێچەی بەردا .. بەڵام ، گەر ڕاستتان دەوێ . ئەو ماندووبوونەم ، نەك هیچ بەروبوومێکی نەبوو ، بەڵکو تەواوی ڕەنجیشم بە زایە و فیڕۆچوو ... بەڵێ ، من نەمدەزانی ((دڕك ترێ ناگرێ))...

با نهێنی و پەنامەکی نەبێ ... من کۆڵم نەدا و دەستم نەکێشایەوە ... بۆ ئەوەی هەرچۆنێ بێ بیهێنمە سەر ڕێی ڕاست ، کەوتمە سەر ئەوەی بە نووسین و ڕەخنە تەکانی پێ بدەم ، تا لەم ڕێگەیەوە لە کاری نادروست و ناڕەوا دایبڕم و دووری بخەمەوە ... ئەوە بوو زنجیرە وتارێکم لەمەڕ کار و کردەوە و هەڵسوکەوتییەوە نووسی ... برادەرانی سانسۆری ڕێیان لە چاپدانی ئەو نووسینەم گرت ... هاوڕێیانی هەولێر و سلێمانیم ، هەزار جار ماڵیان ئاوابێ ، دوو بەرگیان بۆ لێ چاپکردم ...

ماوەی سالێك لەمەوبەر ، کە بەرگی سێیەم لە چاپ بوو ، هەواڵیان دامیّ ، کاکە وریا تووشی نەخۆشییەکی قورس و سەختی زراو بووە و لە نەخۆشخانە کەوتووە ... بێ دوودڵی و بەپەلە و هەڵەداوان چوومە نەخۆشخانە ... خۆشبەختانە کارگێڕانی ئەو سازمانە بە مژدە و مزگێنیی چاك بوونەوە و چوونە دەریّ ، دڵیان خۆش کردم . هەر ئەو ڕۆژە دەستنووسی بەرگی سێیەمی کتێبەکەشم لە چاپخانە وەرگرتەوە ...

مامۆستا وریا بە چەند هەفتەیێك بەر لە نەخۆشییەکەی لە پاداشت و چاکە و قەرەبووی ئەو هەموو ڕاژە سەخت و ئەرکە گرانەم ، کۆمەڵێك جوێن و دژون ؛ درۆ و دەلەسە ؛ تانە و تۆمەت ... ی بۆ هەڵبەستووم و لە چەند لاپەڕەیێکی تایپ کراودا بڵاویکردووەتەوە ... بە ئەقڵ و خەیاڵی خاوی خۆیشی کە خوێنەر ئەو (بوختاننامە)یە بە کردەوەی ئەو نەزانیّ و نەناسێتەوە و لۆمەی نەکا ، ناوی خۆی لەسەر نەنووسیوە و داویشێتە کوردیزانیك دەستی بۆ پێدابێنیّ و بۆی بڕازێنێتەوە ... کورد دەڵیّ : ((دار هەڵبڕە سەگی دز دیارە)) .

پاش ئەو هەموو کەین وبەین و ئاین و ئۆینەشی ، دوو مانگێك لەمەوبەر ، کە نۆژدارییان بۆ کرد ، د. کەمال مەزهەری براگەورەم ئەو هەواڵەی پیّڕاگەیاندم و پێیوتم : دەڵێی چی سەرێکی لیّبدەین ... دیسان بیّچەندوچوون ، یەکەندەردوو وتم : زۆر باشە ... و چووینە خزمەتی ... بەدڵ تێر ئەملاوئەولایم ماچ کرد ... شاد و دڵخۆشم ، کە ئێستاکە باری تەندروستیی باشە و بە هیوا و هومێدم لە نەخۆشی و ناخۆشی بە دووربیّ ...

ئەمڕۆ پشت بە ساغ و سەلامەتیی کاکە وریا و بایەخدان بە بەجیّهێنانی داوا و خوازی ، کە ڕوونکردنەوە و وەڵامی لێم دەویّ ، دەخەمە سەرچاوان و دڵیناشکێنم و ناڕەنجێنم ... بەڵام بەر لەوەی بێمە

سـەر وەدیـهێنانی داواكـاری و داخوازییـەكانی ، وا بـە بـاش دەزانم ، سەرنجی خوێنەر بۆ چەند خاڵێكی زەق و زۆپ ڕابكێشم :

١ـ كەسێك تەمەنی لـە پـەنجا سـاڵ بـەرەوژوور بـێ ؛ خوێنـدەوار و پرۆفیسۆر بێ ؛ لە شارە پیرۆزەكەی حاجی قادری كۆیی هاتبێتە دنیاوە ؛ وەچەی بنەماڵەیێكی ناوداری شاری تێكۆشەری منارە و قەڵات بێ ؛ كورد بـێ و لـە وڵاتێكـی پێشـكەوتووی وەك ئینگلتـەرە خوێندبێتـی ... (بوختاننامە)یێك بڵاوبكاتەوە و ناوی خۆی لەسەر نەنووسێ ، ئەویش لەبەر شەرم و ئابڕووتكان بێ ؛ یان بوودەڵەیی و ترسنۆكی ؛ یان لۆمە و تانەی خەڵكی ؛ یان ... یان ... ئێدی دەبـێ كێش و سەنگ ؛ ئاست و ڕادەی ئەو كەسە چەند و چۆن بێ ؟ ... لەو ڕایەدام ، تەنانـەت زوربـەی كەسانی خوێـڕی و بـەرەڵڵا و بێحورمـەتیش هێنـدە شـەرم و شـكۆ شـك دەبـەن ، خۆیـان لـەو شـێوازە لـە سـنووربەدەرە نـزم و نەوییـە نـەدەن و بپارێزن ... ڕاستە ((پەرژین بۆ حەڵاڵزادەیە)) و ((حەیا باریكردووە)) ... بۆ ئەمە ، بەدڵ گلەیی لە م . وریا دەكەم ، چونكە بە ناونەبردنی خۆی كارێكی كردووە ، دوور لە گشت داب و نەریتێكی كوردانە و زانستانە ...

٢ـ ئەوەی وتوویە و گێڕاوێتەوە ، سەرجەم و سەرپاكی درۆن و هەڵی بەستوون و هۆنیونیەتەوە و هیچی ڕاسـتیان تێـدا نـابینرێ ... تەنانـەت هەندێ باسی چاك و پڕ شكۆ ، كە دۆست و برادەران سەبارەت بەندە كردوویانـە ، هەڵگێڕاوەتـەوە و شـێواندوونی ... چ خـەمم بـەوە نییـە ، م . وریا لە بەرانبەر من هێندە بێباك بێ ، چونكە لە مێژە ئاشنا و بەڵەدی ئەتوار و ڕەوشت و كردەوەی جوانیم ... چاكیش دەزانم ، تا ئەو ڕادەیە چاوقایمە و دەڵێی ((بەردی ئاوەسووە)) ، لە بەردەم ئەو هاوڕێیانەشدا شەرم نایگرێ ... بەڵام مەخابن ، دەبێ ئەو زاتانە بە چ چاوێك تەماشای بكەن و چ لەبارەی ئەو ئاكار و نەجابەتەوەی بڵێن ... بەڵێ ((تـەپڵی

بیٚعاریی کوتاوه)) ...

٣ـ لەو شوێنانەدا کە بە دز و نەزان و بێبڕوانامە و بێئاگام ... دادەنێ . لەبەر ئەوەی هەر قسەی ڕووت و تۆمەتن ، هیچ بەڵگەیێکی بۆ ئەو وتانەی نەهێناوەتەوە ... بەڵام بەندە لە هەردوو بەرگی ناملیکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) دا ، کاتێ لە کارە ناڕەوا و نالەبار و نابەجێکانی م . وریا دەدوێ ، چەندین بەراورد و لێکۆڵینەوە و نموونە و بەڵگەی خستووەتە ڕوو ... بێگومان ، ئەم ڕێگە و ڕێبازەی ئێمە ڕاستی و زانست نیشان دەدەن ، نەك ئەو ئاوە خراپەی ئەو ڕشتوویەتی .

٤ـ گەرچی زوربەی دۆست و هاوڕێیانم پێیان باش نییە ، بە هۆی وەڵامدانەوەی نووسینێکی وا نزمەوە ، ماوەیێك لە کارە گرنگەکانم دابیڕێم ، بەڵام :

ا) بە پێویستی دەزانم ، کاری خوێنەری هێژا ئاسان بکەم ، تا بۆ دۆزینەوەی نووسەری ئەو (بوختاننامە)یە خۆی خەریك و ماندوو نەکا ... یان لە خۆڕایی لە کەسێکی پاك و بێگەرد و ، بێخەبەر و بێ ئاگا نەکەوێتە سۆ و گومان و دڕدۆنگییەوە [1] و باوەڕیشی بەوە پتەوتر بێ ((هەر کەسێ چاڵ بۆ یەکێك هەڵکەنێ خۆی تێی دەکەوێ)) ...

---

(١) بوودەڵەیی و ترسنۆکیی م . وریا گەیشتوونەتە ئاست و ڕادەیێك ، نەك هەر نەوێرێ و سڵ بکاتەوە خۆی بکاتە خاوەنی ئەو بوختاننامەیە ، بەڵکو دڵ ودەروونی بێوێژدانی لێی نەگەڕاوە و وای پێکردووە لەملاوئەولا ئەو کارە چەپەڵ و گەمارە بخاتە ئەستۆی کەسانێکی ساخڵەم و بەئەمەك و بەوەفا ؛ دۆست و هاوڕێی گیانی بەگیانیم ؛ نموونەی ئاکار و ڕەوشت بەرزی ؛ کارامەیی و لێهاتوویی ، گوردی و مەردی ...

هەندێك لەو برادەر و دۆستانە نامەی پاکانەیان بۆ ناردووم ، منیش لە وەڵامدا ، ئەوەم وتووە ، کە وەها کارێك لەوان ناوەشێتەوە و بە هیچ چەشنێك ، گومانم لە هیچ کامێکیان نییە ... گەر خوانەکردە هەشم بێ ، تاکە بەڵگەیێك چییە نیمە ... زۆر چاکیش دەزانم ، یەکێك هەبێ خەریکی ئەو جۆرە کارانەبێ ، هەر م. وریایە و م. وریا ... وێڕای ئەوە (٢٦) بەڵگەم بەدەستەوەن ، کە شایەتیی بۆ ئەو ڕاستییە بدەن.

ب) هەر بەو بۆنە و سۆنگەیەوە ، وا بە باش و دروست دەزانم ، لە لایەکەوە پەردە لەسەر ڕاستی هەڵدەمەوە و تەم و مژی فریودان و تەفرەدانی خوێنەر بڕەوێنمەوە و کار و کردەوەو و هەڵسوکەوتی نابەجێ و ناپەسەندی بخەمە ڕوو .. لە لایێکی دییشەوە ، با ئەو هەموو بوختانەی بۆی هەڵبەستووم ، دواڕۆژ نەبنە ماڵ بەسەرمەوە ... ئەمڕۆ کاتێتی و کوردیش باشی وتووە : ((درۆ هێشتا لە دەم دەرنەچووە لۆقە دەکات)) .

... هتد .

ئێستاش فەرموون پێکەوە بڕوانینە کرۆك و ناوەرۆکی (بوختاننامە)کەی د. وریا ، کە لەو بڕوایەدام ، ڕەوانبێژی و تەڕزمانی و پاراوییەکەی لە بازاڕی شێخوڵڵای هەولێر و ژێر پردەکەی سلێمانیش دانسقە و دەگمەن و بێوێنە بێ .

ئەوەتە لە سەرەتا و دەستپێکدا دەفەرمووێ : ((ئەو چارەگە سەدەیێك زیاترە ئاورەحمانی حاجی مارف خۆی کردۆتە مدیر طاپۆ و کوڕە ئازای زمان و ڕێزمانی کوردی ... وەك فس فس پاڵەوان سینگی خۆی لە مەیدانی نووسین و ڕەخنە بازیدا دەر پەڕاندوە .. لە گیان ئەم خەڵکە بەر بووە (چ بە نووسین چ بە قسە) .. هەر ڕۆژەی بە یێکێکەوە ئەنووسێ ... پەلاماری ئەم و ئەو ئەدات .. بەگژ ئەم و ئەوا ئەچێ .. توانج لەم خەڵکە ئەگرێ .. قسەی ناشیرینیان پێ ئەڵێ و .. بەردەوام ئەیەوێ لە قەدریان کەم کاتەوە ..)) ، ل١) .

منێك ، کە بۆ ڕازە و خزمەتی زمانی شیرینی کوردی ، هەر لە سەرەتای ژیانی زانستیمەوە ، ویست و ئارەزووم ؛ هیوا و ئاواتم ، ئەوە بووبێ ئێمەی زمانەوانان دەست بخەینە دەست و شەو بخەینە سەر ڕۆژ ... یان بێ باس کردن و وەرگرتنی خەلات بە چەندین کاری هاوکارانمدا

چووبمەوە و لەو پێناوەدا ئیشی خۆم وەلاوە نابێ و دواخستبێ .. یان کتێب و نامیلکەم بۆ چاپ کردبن و ناوی خۆم نەبردبێ ... ئیتر چۆن خۆم ((کردۆتە مدیری طاپۆ)) ؟...

گەر بەندە ڕۆژێك لە ڕۆژان لە نووسینێکیدا ، نەك هەر بە شان و باڵی خۆیدا هەڵی‌نەدابێ ، بەڵکو خۆی بە زانا و کارامەش دانەنابێ و بگرە زێدە لەخۆبوردوویی بوویێتە مایەی ئەوەی برادەرانی گلەیی ئەو خۆ بە شت نەزانینەی لێ‌بکەن ... جا بەڵگەی م. وریا چییە ، کە دەڵێ : خۆی کردۆتە : ((کورە ئازای زمان و ڕێزمانی کوردی)) ؟ ..

بۆ بنبڕکردن و تەواو ڕەتکردنەوەی ئەو وتانەشی ، هەندێ نموونە لە پێشەکی چەند بەرهەمێکمەوە دێنمەوە :

لە لاپەرە (١١)ی بەرگی یەکەمی کتێبی ((سەرەتایێکی زمانناسی))دا نووسیومە

((کۆڵەورام و هەر هێندەم لە دەست دێت ... خۆزگە کاری گەورەم لەباردا بوایە ... خەجاڵەتی قاپیی دڵسۆزیی میللەتەکەمم ، کە هێندە دڵپاك و لەخۆبوردوون دەست بە ڕوومەوە نانێن و ئەو جۆرە دیاری‌یانەم لێ‌وەردەگرن ...)) .

پێشەکیی کتێبی ((ڕابەری سەرچاوە لەبارەی زمانی کوردی‌یەوە))م بەم دێڕانە کۆتایی پێ‌هێناوە : ((مایەی بەختەوەریم دەبێ و ئاواتێکی گەورەم دێتەدی ، ئەگەر بەم کارە خزمەتێکی بچووکم پێشکەش بە زانیاریی گەلەکەمان کردبێ و تکاش لە گشت دڵسۆزێکی وشەی پیرۆزی کوردی دەکەم ، لەم نووسینەدا هەر ناتەواوی و هەڵەیێك دەبینن ، چاو نەپۆشن و دۆستانە ڕاستی بکەنەوە)) (ل٧) .

لە بەشی پێنجەمی کتێبی ((ڕێزمانی کوردی ـ کردار))دا وتوومە : ((هیوامە خوێنەری هێژا لەسەر کارێك گلەییم لێ‌نەکا ، کە لە دەستی

خۆمدا نەبێ ... ئاواتمە ئەم نیو چەپکە گوڵەم لێ وەرگرێ و بەختەوەرم بکا ... بەڵێن بێ دەسکە گوڵی گەورەتر و جوانتری بۆ بچنم)) (پێشەکی ، ل٥) .

لاپەڕە (٤)ی بەرگی دووەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) ، ئەم وشانەم تێدا یادداشت کردوون : ((... لە بەرگێکدا پێکەوە دەبەستم و ، دەیانخەمە بنڕێسمەی دەرگای کەوشکەنی پێشخانەی بارەگای دڵسۆزان و خەمخۆرانی زمانی کوردییەوە)) .

... و گەلێکی دی

بەندە لە تێکڕای پتر لە سی کتێب و نامیلکەیدا ، کە تا ئەوڕۆ بڵاوی کردوونەتەوە ، بەو شێوە و شێوازە ڕووی لە خوێنەر کردووە ... هەرچی م . وریایە ، کە خاوەنی تاکە نامیلکەیەکە ، ئەویش ئەوەتە لە پێشەکیەکەیدا وا لە بەرزییەوە دەڕوانێ و دەدوێ :

((هەندێ جار لە خوێنەران ئەبیستم کە بە ئاسانی لە هەندێ لە وتارە زمانەوانییەکانم ناگەن ... هەشە ئەڵێ هیچیان لێ تێناگەم ... بۆ ئەمانە هەموو ئەڵێم :))

((هەر نووسینی ... سەر بە هەچ بابەتیك بێ گەر زۆربە توانییان تێی بگەن ئەوە هێشتا لە قۆناغی (سرد) و (سطیحەت) دەرباز نەبووە و خۆی بە پەیڕەوێکی تایبەتییەوە نەبەستۆتەوە و نەچۆتە خانەی اختصاصی وردەوە)) ...

((هەر کەسێ شتێ لەبارەی پێناسینە لەقەکانی ڕێزمانی تەقلیدی (بکەر - بەرکار - وشە - پاشگر ... هتد) بزانێ ، ئەتوانێ بڵێ فلأنە رستە لە فلأنە وشە و بکەر و بەرکار ... هتد پێك هاتووە و فلأنە وشە لە فلأنە ڕەگ و پێشگر و پاشگر پێك هاتووە ... بەڵام گەر لە ژێر تیشکی دەسکەوتەکانی مەیدانی زانستی زمانی تازە و کێشەی نێوان

قوتابخانەکان سەیری ئەم پێناسین و جۆرە شی کردنەوەیە بکرێ .. دەر نەکەوێ کە کار لە کار ترازاوە)) (رێزمانی راناوی لکاو ، ل٣ـ٤) .

بەڵێ ((بەرزفڕین ملی پیاو دەشکێنێ)) .

پاش ئەم گەشتە ، پێویست بە لەسەر ڕۆیشتن ناکا و با خوێنەر خۆی ئازاد و سەرپشك بێ و بڕیار بدا : ئەوڕەحمان : ((وەك فس فس پاڵەوان سینگی خۆی لە مەیدانی نووسین ... دا دەرپەڕاندووە)) ، یان کاکە وریا ؟

لە پێناو رێگەی خزمەت و ڕاژەی زمانی شیرین و دەلالی کوردیدا هەرگیزاوهەرگیز نە گوێم بەوە داوە و ، نە سڵم لەوە کردووەتەوە فلانە کەس لێم زیز دەبێ ، یان بە گژمدا دێ ... بۆیە بەوپەڕی سەربەستی و ئازادییەوە ، هەر شتێکم بەلاوە ڕاست و دروست نەبووبێ ، سیٚودووم لیٚنەکردووە و بێ پێچ و پەنا دید و بۆچوونی خۆمم لەبارەیانەوە دەربڕیوە ..

من بڕوام بەوە زۆرە ، کە ڕەخنەی باش جێی خۆی دەگرێ و چاکیش دەزانم ، کە دەگمەن هەڵدەکەوێ لێکۆڵینەوەیێك هیچ خەوشێکی تێدا نەبێ . هەر لەو ڕوانگە و نیگایەشەوەیە ، کە لە پەراوێزی هەندێ کتێبی ئەم دواییەمدا ڕەخنەم لە ناتەواویی کارەکانی پێشووم گرتووە ؛ یان بۆ ئەو خوێندکارانەی خوێندنی بالاّ ، کە سەرپەرشتیی نامەکانیان دەکەم ، بە دەستی خۆم و بە خەتی خۆم خەوشی نووسینەکانم بۆ تۆمارکردوون .

جا گەر م. وریا بۆ ئەم کارە پیرۆزەی من بڵێ : ((... لە گیان ئەم خەڵکە بەربووە (چ بە نووسین و چ بە قسە) .. هەر ڕۆژەی بە یێکێکەوە

ئەنووسێ ... پەلاماری ئەم و ئەو ئەدات .. بە گژ ئەم و ئەوا ئەچێ ... توانج لەم خەڵکە ئەگرێ .. قسەی ناشیرینیان پێ ئەڵێ و ... بەردەوام ئەیەوێ لە قەدریان کەم کاتەوە)) ، ئەوە دیارە :

١ـ لە نرخ و بەهای ڕەخنە تێناگا ... گەر تێشی بگا ، پێی گرانە .

٢ـ یان پەروەردەی کووچە و کۆڵانانە ، یان واتای ئەو وشە و دەربڕینانەی خۆی باش نازانێ ... یان ((سواری گای هار بووە)) و ((لاتانە دەفرۆشێ)) .

م . وریا بەدوا سازدانی ئەو چەند تۆمەتە ناڕەوایانەدا ، لە بەردەوامیی هەمان بابەتدا بە زمانە شیرینە سپەهی و خۆشیکەکەی دەڵێ : ((کێ ماوە تا ئێستا ئاورەحمانی حاجی مارف زمان و قەڵەمە دەغەزارە کیندارەکەی خۆی دژی نەخستبێتە کار ... زانا و مەزنان و مامۆستایانی وەك (شێخ محمدی خاڵ ـ گیوی موکریانی ـ د . جەمال نەبەز ـ پرۆفیسۆر مارف خەزنەدار ـ فاضل نظام الدین ـ د. کاوێس قفطان ـ جمال بابان ـ مصطفی نریمان ـ پرۆفیسۆر کامل بصیر ـ د. نسرین فخری ـ د. کوردستان موکریانی ـ پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین ـ صباح غالب ـ د. فاروق عمر صدیق ـ د. فتاح مامە علی ـ طالب حسین .. زۆری تر (ئەمانە بە نووسین) چیی پێ نەوتوون و چیی پێ نەکردوون)) (ل١).

گەر ئەو ، قەڵەمی بوێری بێگەردی ڕووسووری بەندە بە ((دەغەزار و کیندار)) ناوبەرێ ، ئەدی قەڵەمی ترسنۆك و بێشەرم و ڕووڕەشەکەی جەنابی ، کە زاتی‌نەکردبێ و نەیوێرابێ ناوی خۆی پێ بنووسێ ، دەبێ چ قەڵەمێ بێ ؟ ... ئایا من قەڵەمم دژی زانایان و مەزنان خستووەتەکار ، یان بەرهەمەکانیانم هەڵسەنگاندووە و لەبارەیانەوە لێکۆڵینەوە و توێژینەوەی زانستیم کردووە ... خۆ لەو نووسینانەمدا تەنیا ڕووی

کەموکورتی و ناتەواویم باس نەکردووە ، بەڵکو لە ڕەخ و ئالیی گەش و باش و سەرکەوتوویشیان دواوم ... نایشارمەوە ، بەشێکی کەمی ئەو زاتانە لێم زیز و دڵگیر بوون ... هەرچی بەشە زۆرەکەیانە ، کە تەنانەت لەگەڵ هێندێکیان پێشتر بە هیچ چەشنێك ئاشنایەتی و دۆستایەتیم نەبوو ، ئێستاکە بەوپەڕی سەربەرزی و شانازییەوە و ، بەڕشکاوی دەڵێم : ئەو قەڵەمەی م . وریا بێئینسافانە بە ((دەغەزار و کینەدار))ی دادەنێ ، کردمییە برا و هاوڕێ و کەسوکار و جێی متمانە و باوەڕی تەواوی ئەو مامۆستایانە :

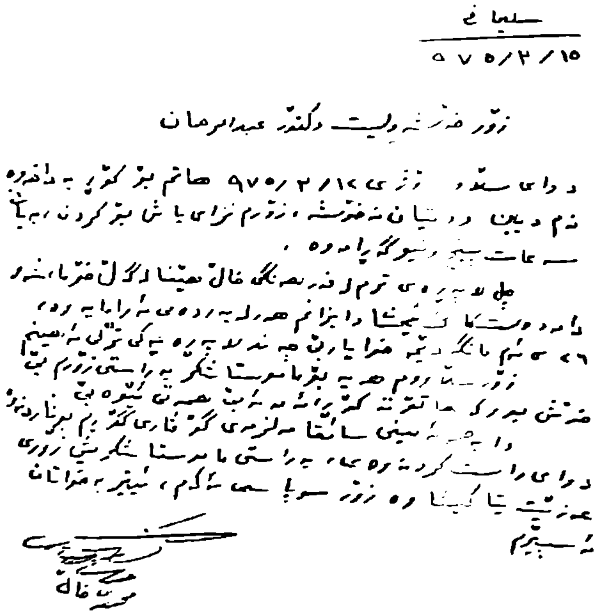
- لە سەردەمی مێردمنداڵیمدا و بەر لەوەی بۆ خوێندن بچمە یەکێتیی سۆڤێت ، مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵم تەنیا لە ڕێی بەرهەمە بەهادارەکانییەوە ناسیوە و چەند جارێکیش لە دوورەوە بە چاوە کزەکانم بینیومە ... پاش دە ساڵێك ، واتە لە یەکەم ساڵی خوێندنی دوکتۆرامدا ، کە شارەزاییێکی باشم لە فەرهەنگەکەیدا پەیداکرد ، زنجیرە وتارێکم لەبارەیانەوە نووسی و بۆ ڕۆژنامەی ((هاوکاری))م نارد[٢] .

کاتێ دوکتۆرام تەواوکرد و لە مانگی شوباتی ١٩٧٣دا گەڕامەوە وڵات ، ئێوارەی ڕۆژی دووەم لە دەمەدەمی ڕێژنە بارانێکی بەتاوی توندا ، کاتێکم زانی مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ بەو هەموو گەورەییەی خۆیەوە ، بۆ بەخێرهێنانەوەم خۆی کرد بە دیوەخانی ماڵی باوکمدا ... دواتر لە کۆڕی زانیاری کورد ، بووینە باوك و کوڕ و تەنانەت متمانەی پێکردم ، هەڵبژێریی بەشێکی بەرگی سێیەمی فەرهەنگەکەی بۆ بکەم .. تا ئەمڕۆش چەند نامەیێکی پڕ دڵسۆزیی ئەو کەڵەپیاوەم پاراستووە و ناوبەناوە بە شانازییەوە دەیانخوێنمەوە .

---

(٢) ئەم وتارە لە ژمارە (١٩) و (٢٠) و (٢١) و (٢٢)ی ساڵی ١٩٧١ی ڕۆژنامەی ((هاوکاری))دا بلاْوکراوەتەوە .

فەرموون ، ئەوە یەکێك لەو نامانە :

دەقی نامەی ناوبراوی مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ :

سلیمانی
١٩٧٥/٣/١٥

زۆر خۆشەویست دکتۆر عبد الرحمن

دوای سڵاو ڕۆژی ١٩٧٥/٣/١٢ هاتم بۆ کۆڕ بەداخەوە نەم دیین وتیان نەخۆشە ، زۆرم نزای باش بۆ کردن ، بەیانی سەعات پێنج و نیو گەڕامەوە .

چل لاپەڕەی ترم لە فەرهەنگی خاڵ هێنا لەگەڵ خۆما ، شەو دامە دەست کاك ئیحسان وا بزانم هەر لەبەردەمی ئەوا مایەوە ، ٢٦ی ئەم مانگە دێم خوا یار بێ چەند لاپەڕەیەکی تری لێ ئەهێنم .

زۆر سلاووم هەیە بۆ مامۆستا شکر بەراستی زۆرم پێ خۆش بوو کە هاتۆتە کۆڕ ، ئەمە ئەبێ هەمەتی ئێوە بێ .

وا بە حمە ئەمینی سائقا مەلزمەی گۆڤاری کـۆڕم بـۆ ناردنـەوە دوای ڕاستکردنەوەی ، بەراستی ماموستا شکریش زۆری عەزێت تیا کێشاوە زۆر سوپاسی ئەکەم ، ئیتر بە خواتان ئەسپێرم

محمدی خاڵ

ئەمە لە لایێك .. لە لایێکی دییەوە ، لە خوارەوە چەند بەندێکی کەمی ئەو وتارەی دەربارەی ((فەرهەگی خاڵ)) بلاوم کردووەتەوە ، دەخەمە بەر چاوی خوێنەری هێژا ، تا وتەی هەڵبەستراوی کابراییکی بیٚویژدانی ئاژاوەچی نەیخاتە گومانەوە و دڵسۆزی و ڕێزی منی بەرانبەر زانایانی کورد بۆ دەرکەوێ ... گەلۆ ! گەر ئەوەی من دەیڵێم ، وا نەبوو ، ئامادەم بەردەبارانم بکەن ... خۆ بێتو کاکە وریا ڕاست نەبێ ، بۆ دڵدانەوەی من ، تەنیا سەرزەنشت کردنێکی سەروزیادە .

هەندێ بەندی وتاری ناوبراو

((تـاوەکو سـاڵی ١٩٦٠ فەرهـەنگێکی کـوردی ــ کوردیمـان نـەبوو ، هەست و چالاکیی مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ توانییان ئەم کەلەبەرە پڕ بکەنەوە . ئەوە بوو لە ساڵی ١٩٦٠ـ ١٩٦٤دا بـەرگی یەکـەم و دووەمـی (فەرهـەنگی خاڵ) دەرچوو ، کە تا کۆتـایی پیتـی (ڤ) دەگرێتـەوە ...)) (هاوکاری ، ژ ١٩ ، ل٤)

((فەرهـەنگی خـاڵ یەکێکـە لـە هـەرە چاکـترین فەرهەنگـە چاکـەکانی کوردی . بەرهەمێکی باشی پێگەیشتووی نوێیە ، کەڵکێکی زۆری هەیە بۆ زوربەی خوێندەوارانی کوردستان ، ئەویش هۆی ئەو ڕێگا ڕاستەیە کە مامۆسـتا خـاڵ گرتوویـەتی لـە نووسـینی فەرهەنگەکـەیدا ، بـەوەی کـە نـاوەرۆکی فەرهەنگەکـەی بریتییـە لـە وشـەکانی گـەلێك لـە ناوچـەکانی کوردسـتان ، وەك مامۆسـتا خـاڵ خـۆی ئـەڵێ : (لـە سـاڵی ١٩٣٥ەوە

بە هەموو هێزو تەوانای خۆمەوە خەریکی کۆکردنەوەی وتەی کوردیم بە هەموو ئاهەنگ و شێوەکانیەوە بە وتەی بابان و سۆران و ، زازاو ، بۆتان و ، بادینان و ، لوڕ و ، فەیلی و ، لەك و ، موکریان و ، ئەردەلانەوە وە لەم ڕێیەدا زۆر ڕەنجم داوەو کۆششم کردووە تا وتەی ڕاست و دروستم کۆکردۆتەوە ...) . ئەم جۆرە ڕێگایە بۆ ئەوەی فەرهەنگ بەکەڵك بێت نەوەك تەنها بۆ خوێندەوارانی ناوچەیەك لە کوردستان بەڵکو بەکەڵك بێت بۆ زوربەی کوردان ڕێگایەکی ڕاست و پێویست و نوێ و بەسوودە بۆ ئەوەی کە لە فەرهەنگ کۆمەڵێکی فراوان و زۆر لە کوردان کەڵك وەربگرن و هەروەها ڕێبازە بۆ یەکخستنی شێوەکانی زمانی کوردی و سەرچاوەیە بۆ سازبوونی زمانی ئەدەبی بۆ گەلی کوردمان .

وەك لە سەرەوە وتمان (فەرهەنگی خاڵ) یەکەم فەرهەنگی کوردی ـ کوردییە ، لەبەر ئەوە گەلێك کۆسپ لە ڕێگای دانانی ئەم فەرهەنگەدا هەبووە ، ئەوەتە مامۆستا خاڵ خۆی لەم بارەوە ئەڵێ : (ئەوی لەم فەرهەنگە ورد ئەبێتەوە ئەبێ بزانێ کە تا ئێستا لەم ڕووەوە سەرمەشقێکمان بۆ دانەنراوە تا چاوی لێ بکەین و فەرهەنگێکی تێکڕاییمان بە زمانی کوردی بۆ نەنووسراوە تا لاسایی بکەینەوە ...) .

بێگومان نەبوونی سەرچاوە و نووسراوێکی پێشوو لەم چەشنە بووە بە هۆی ئەوەی (فەرهەنگی خاڵ) دوور نەبێت لە چەند ناتەواوییەك)) (هاوکاری ، ژ ١٩، ل٤)

((مامۆستا خاڵ لە لاپەڕە (٧ـ١٠)دا زۆر بە وردی باسی پێویستی و نرخی فەرهەنگ ئەکات بۆ مانەوە و پێشخستنی زمان)) (هاوکاری ، ژ ٢٠، ل٣) .

((لە لاپەڕە (١٠ـ ١٥)دا بە کورتی باسی ئەو فەرهەنگە کوردییانە ئەکات ، کە لە پێش فەرهەنگەکەی ئەوەوە نووسراون ... ئەتوانرێ کەڵکی

باشی لێوەربگیرێ ... لەبەر ئەوەی تاکو ئێستا لە فەرهەنگی کوردی کەم دواون ، ئەم باسەی مامۆستا خاڵ کەڵك و سوود دەگەیەنێ)) (هاوکاری ژ.٢ ، ل٣)

((لە لاپەڕە (٣١ ـ ٣٨)دا بە کورتی و ڕاست و جوان چەند زانیارییەکی پێویستی لە بارەی ڕێزمانی کوردییەوە داوە ، کە بەتەواوی لەگەڵ مەبەستی فەرهەنگەکەدا ئەگونجێ و بۆ گۆڕینی وشە بەپێی پێویست بەکارهێنەری فەرهەنگەکە ئەتوانێ سوودی لێببینێ)) (هاوکاری ، ژ ٢٠، ل٣) .

((لە لاپەڕە (٣٨ـ ٣٩)دا ئەو نیشانانە ئەدات ، کە لەناو فەرهەنگەکەدا بەکاری هێناوە . ئەو فەرهەنگانەی لە کوردستاندا تا ساڵی ١٩٦٠ دەرچوون ئەم پێویستییەی تیایاندا باس نەکراوە ، تەنها مامۆستا خاڵ بۆ یەکەم جار هەستی بەوە کردووە و بەمە کاری بەکارهێنانی فەرهەنگەکەی ئاسان کردووە .

بەگشتی ئەم فەرهەنگە لەسەر شێوەیەکی جوان و ڕاست دانراوە . گەلێك لەو گرانیی و زەحمەتی و ناتەواوییانەی لەناو فەرهەنگەکانی پێش ئەودا هەبوون ، مامۆستا خاڵ ئاسانی کردوون و پڕی کردوونەتەوە . دیارە نووسەر خۆی زۆر لەگەڵ نووسینی فەرهەنگەکەیدا خەریك کردووە . هەروەها بۆ کۆکردنەوەی وشەی کوردی زۆر گەڕاوە و خوێندنەوەی فەرهەنگەکەی ئەو ڕاستی‌یە دەردەخات و زوربەی وشەکانی زمانی کوردی بەرچاو ئەکەون .

بۆ لێکدانەوە و ڕوونکردنەوەی مانای وشە ، نووسەر چەند ڕێگایەکی ڕاستی زانستی گرتووە . بۆ ئەو وشانەی بتوانرێ بە یەك وشە مانای نیشان بدرێ ، نیشانی‌داوە . وەك (ئامشۆ) بەرامبەری نووسیوێتی (هاتوچۆ) ؛ بەرامبەر بە (ئالۆشدار) نووسیوێتی (ئالۆشاوی) ...

هەروەها کە هاتۆتە سەر وشەی (هاتوچۆ) و (ئالۆشاوی) بەجیا ڕاڤەی کردوون ، نەوەك یەکێك مانای ئەم وشانەش نێ‌نەگات)) (هاوکاری ، ژ ٢١، ل٦) .

((... بە تێکڕایی مامۆستا خالْ ڕاڤەی وشەی زۆر باش کردووە . بۆ ڕاستیی ئەمە ، ڕاڤەی چەند وشەیەك نیشان ئەدەین :

(ئاوانتە) ـ خواردن و بردنی شتی مەردووم بە خۆڕایی

(ئۆقرەگرتن) ـ ئارام گرتن و دابین بوون

(ئەخترمە) ـ ولأخێکە لە جەنگا لە دوژمن گیرابێ

(ئارد) ـ هاڕاوی دانەوێڵە

... هتد .

بەم نموونانەدا بۆمان دەرئەکەوێ ، کە نووسەر لە ڕاڤەکردنی وشەدا هونەرێکی زۆر بەرزی نیشان داوە و خوێنەر ئەتوانێ بە ئاسانی لە مەبەست و واتای وشە تێ‌بگات...)) (هاوکاری ، ژ ٢١، ل٥) .

((چ لەبارەی نووسینی فەرهەنگەوە یا لە بارەی بەکارهێنان و سوودلێ‌بینینەوە ، چ لەبارەی زانستی فەرهەنگ نووسیی کوردییەوە یا لە مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردیدا ، ئەم فەرهەنگە دەورێکی گەورەی بینیوە و ئەبینێ ئەم فەرهەنگە سەرچاوەیەکی ئێجگار گەورەیە بۆ نووسینی گەلێك فەرهەنگی هەمەچەشنە ، وەك لە کوردییەوە بۆ زمانێکی بێگانە یان بەپێچەوانەوە لە زمانێکی بێگانەوە بۆ کوردی ... هتد .

ئیتر سوپاس ، هەزاران سوپاس بۆ مامۆستا شێخ محەمەدی خالْ کە ئاواتی چەند ساڵەی گەلی کوردمانی هێنایەدی)) (هاوکاری ، ژ ٢٢، ل٤) .

* دووەم وتارم بە نێوی ((چالاکیی مامۆستا گیو موکریانی لە مێژووی فەرهەنگنووسیی کوردیدا))وە بوو[٣]... هەندێ کەسی بێویژدانی وەك م. وریا لەبریتی دەستخۆشی لێکردن ، لێم کەوتنە لاقرتێ ... یەکێك بە نازناوی (مجەور)ەوە لە یەکێ لە ژمارەکانی رۆژنامەی (هاوکاری)دا ، گاڵتەی بەوە کردبوو ، کە من رێزم لە هەوڵ و کۆششی مامۆستا موکریانی گرتووە و فەرهەنگەکانیم بە کاری باش لەقەڵەم داوە ... برادەرێکی نێزیکی م . وریاش بەگاڵتەجارییەوە دەیووت ، ئەورەحمان لەسەر فەرهەنگە پڕوپووچەکانی مام گیو بڕوانامەی دوکتۆری وەگرتووە ...

بە هەر حاڵ . من تا لە یەکێتیی سۆڤێت بووم ، نە لە نزیك و نە لە دوور چاوم بە مامۆستا گیوی موکریانی نەکەوتبوو .. بەڵام دوای گەڕانەوەم ، بووە مامم و منیش برازای ... ئەو تا لە ژیاندا بوو ، گەر بهاتایە بۆ بەغدا و یان من بچوومایە بۆ هەولێر چاومان بەیەك دەکەوت ... تەنانەت چەندین جار لەپێش چاوی کەسانێکی زۆردا ، فەرموویە : من قەرزداری دوکتۆر ئەورەحمانم و هەر ئەو لە من باش تێدەگا ...

ئەوەش چەند بەندێك لەو وتارەم و بزانن ، ئەمە وریا وتەنی قەڵەمی ((دەغەزار و کینداره)) ، یان هی پیاوی ڕاستگۆ و زانست پەروەرە :

((مامۆستا گیو موکریانی دەورێکی گەورە و بەرزی بینیوە لە مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردیدا . ئەو زۆر چاك تێئەگات ، کە فەرهەنگ تا چ ڕادەیەك پێویستە ، چۆن لە ڕێگەی فەرهەنگەوە ئەتوانرێ خزمەتی زمان بکرێ ، چۆن فەرهەنگ زمان ئەپارێزێ و دەوڵەمەندی ئەکا ، چۆن فەرهەنگ ڕێگایە بۆ یەککخستنی زمانی کوردی ... هەستی مامۆستا گیو موکریانی بە پێویستیی فەرهەنگ و هەستی کوردایەتی وای

---

(٣) ئەم بەرهەمە لە ژمارە (١٠٠) و (١٠١) و (١٠٢) و (١٠٣) ی ساڵی ١٩٧٢ی ڕۆژنامەی (هاوکاری)دا بڵاوکراوەتەوە .

لیّکردووه به دەها ساڵ لە ژیانی لاوی و پیری بۆ نووسینی فەرهەنگ تەرخان بکا هەر بۆ ئەوەی وشەی کوردی کۆبکاتەوە و بۆ ئەوەی وشەیەکی کوردی لەناو نەچێت شار و گوندی کوردستان نەماوە خۆی نەگەیەنێتیّ . ئەوەتە مامۆستا لەم بارەیەوە لە پێشەکیی (فەرهەنگی مەهاباد)دا نووسیویّتی : ((زاراوەی موکریانی بە هەموو هۆز و تیرە و دێهاتەکانەوە لەگەڵ هی شکاك و عەبدۆیی و جەلالی و لوڕ و کەلهوڕ و سنە (ئەردەڵان) بەپێی توانا... کۆکردەوە . بۆ زاراوەی سورچی و خۆشناو و زرایی و ئامێدی ساڵێکی لە باتاس دانیشتم لە (١٩٢٩)دا . کە بە ماڵەوە هاتمە هەولێر زاراوەی ئەو ناوچەیە و بادینان و کۆیە و پژدەریشم دەست کەوتن ... (٣) جاران چوومە سلێمانی و هەڵەبجە و هەورامان و زاراوەی سلێمانی و شارەزوور و جاف و تاوکۆزی و هەورامان و ئی دیکەم ئەوەندەی لە توانای سەلیقەمدا بووبێ کۆم کردوونەتەوە ...)) .

مامۆستا گیو موکریانی نرخی فەرهەنگەکانی بەرزئەکاتەوە ، بەوەی ناوەرۆکەکانیان بریتی نین تەنها لە وشەی شارێك یاخود ناوچەیەکی تەسکی کوردستان ، بەڵکو بریتین لە وشەکانی گەلێك لە شار و گوند و ناوچەکانی کوردستان بەم جۆرە فەرهەنگەکانی سوودبەخشن نەك تەنها بۆ کۆمەڵێکی کەم لە کورد ، بەڵکو سوودبەخشن بۆ زۆربەی کوردان . بەڵام بەداخەوە ئێمە نرخی ئەو بیرە وردە و ئەو کارە پیرۆزەی مامۆستا نازانین . هەندێ جار کە وشەیەك لە فەرهەنگەکانیدا دەبینین و لێی تێناگەین ، وا دەزانین دانەر ئەو وشەیەی دروست کردووە و بە خۆڕایی یەخەی دەگرین ، کەچی بیر لەوە ناکەینەوە ، کە ئێمە لە سنووری شارەکەی خۆمان دەرنەچووین و وا دەزانین زمانی کوردی تەنها ئەوەیە لە شارەکەماندا بە کاردبرێ . جا گوناهی خۆمان بەسەر مامۆستا

گیو موکریانی‌دا دەدەین .

ڕاستە لە فەرهەنگەکانی مامۆستا گیو موکریانی‌دا کەم و کوڕی زۆرە ، بەلاّم ئەمە لە نرخی فەرهەنگەکانی و لە نرخی مامۆستا کەم ناکاتەوە . هۆی ئەو ناتەواوییانەش زۆرن .

لەپاش فەرهەنگی ئەحمەدی ، کە سالّی (١٧٩٥) دانراوە تاکو دەرچوونی ((فەرهەنگی ڕابەر)) (سالّی ١٩٥٠) کە پتر لە سەدە و نیوێك دەکات ، لە کوردستانی عێراق هیچ فەرهەنگێکی ئەوتۆ دەرنەچووە شایانی باس بێت . جا ئەمە هۆیەکی گەورەیە کە بووبێ بە هۆی بوونی هەندێ ناتەواوی و کەم و کوڕی . نەبوونی فەرهەنگ ، واتە نەبوونی کارێکی پێشوو ، نەبوونی سەرچاوەیەك کە مامۆستا سوودی لێ ببینێ و شوێن پێی بکەوێ و لەسەر ڕێگای بڕوات . جگە لەوە مامۆستا لە زانستگەیەکی بەرزی دەرەوە نەی‌خوێندووە تا بە تەواوی لەو جۆرە کارانەدا شارەزاییەکی تەواو وەربگرێت . ئەوەی هەبووە تەنها کۆششی خۆی بووە کە بە هەندێ زمانی بێگانە چەند فەرهەنگێکی خوێندۆتەوە و بینیونی ، یاخود بە بیروباوەڕی خۆی وای بە باش زانیوە بەو جۆرە بیکات . بێ گومان ئەو کۆسپ و تەگەرانەی هاتوونەتە ڕێگای بە جۆرێك بوون ، کە ڕزگاربوون لێیان گران بووە ، بەتایبەتی لەو سەرەمەدا . جگە لەوە مامۆستا خۆی زۆر ڕاست ئەفەرموێ : ((چۆن چاوەڕێی فەرهەنگێکی ڕاست و بێ‌هەلّە لە دانەرێك دەکرێ کە خۆی بەو پیرییەوە لە چاپخانەدا کارگەر بێت و بەدەستی خۆی چاپی بکات لە کاتێکدا کە بە ناچاری ڕۆژ بە ڕۆژ لە بەیانییەوە تا ئێوارە بو پەیداکردنی نانی (١٠) سەر مندالّی ورد و بێ‌دەسەلاّتی گیان بدات)) . لەگەلّ ئەوەشدا مامۆستا گیو موکریانی بەسەر زوربەی ئەو تەنگ و چەلّەمانەدا سەرکەوتووە و کارەکانی لەسەر شێوەیەکی تازەو زانستین . لە زۆر شوێندا هونەرێکی

بەرزی نواندووە ، زۆر دەروازەی کردۆتەوە ، کە لەپێش ئەودا بەرامبەر بە فەرهەنگ نووسیی کوردی داخرابوون . ڕێگای بۆ ئەو فەرهەنگ نووسانەی لەپاش ئەوەوە فەرهەنگی کوردییان نووسیوە ، تەخت و ئاسان کرد . گەلێك کاری ئاڵۆزی خاوکردۆتەوە و لێکۆڵینەوە لە فەرهەنگەکانی ئەم ڕاستییانە نیشان ئەدا و ئەیخاتە ڕوو .

هەرچەندە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا جووڵانەوەی نەتەوایەتیی میللەتی کورد لە کورستانی عێراقدا پەرەی سەند و ڕۆژ بە ڕۆژ چاوی گەلی کوردمان پتر دەکرایەوە و گەلێك ڕۆژنامە و گۆڤار و کتێبی کوردی ، بەتایبەتی لە کۆتایی نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا دەرئەچوون و بایەخێکی زۆریان بە زمانی کوردی دەدا ، بەڵام لەو چەند وشانە زیاتر ، کە لە هەندێ گۆڤاردا وەك بەشی فەرهەنگۆك بلاْوئەکرانەوە هیچی تر لەبارەی کاری فەرهەنگ نووسییەوە نەبوو . لەم مەیدانەدا هەنگاوی یەکەم مامۆستا گیوی موکریانی نای . ئەوە بوو ساڵی ١٩٥٠ ((فەرهەنگی ڕابەر))ی لە چاپدا .

((ڕابەر)) فەرهەنگێکی قوتابخانەیی عەرەبی کوردییە . لە ساڵی ١٩٥٠دا لە چاپخانەی کوردستان درچووە . پەیدابوونی ئەم فەرهەنگە هەنگاوێکی گەورەیە لە مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردیدا . نزیکەی ١٥هەزار وشەی عەرەبییە ، کە ماناکانیان بە کوردی دراون . تاکو بڵێی کارێکی گەورە و خاوێنە و نووسەر زۆر خۆی لەگەڵیدا خەریك کردووە . هەرچەندە بەسەر دەرچوونیدا نزیکەی ٢٠ ساڵ تێپەڕیوە ، بەڵام تاکو ئێستا بە یەکێك لە فەرهەنگە باشەکانی کوردی ئەژمێررێ ...

لە لێکدانەوە و ڕوونکردنەوەی مانای وشەدا ، لە وەرگێڕانی وشە عەرەبییەکان بۆ کوردی و ڕاڤەکردنی ئەو وشە عەرەبییانەی لە کوردیدا بەرامبەریان نییە ... بەتێکڕایی سەرکەوتووە)) (هاوکاری ، ژ ١٠٠ ، ل٤) .

((لە پاش دەرچوونی ((فەرهەنگی رابەر)) پێنج ساڵ تێپەڕی بێ ئەوەی لە کورستان یاخود لە دەرەوەی کوردستان هیچ فەرهەنگێکی کوردی دەربچێت . هەنگاوی دووەم لە دانانی فەرهەنگی کوردیدا لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا هەر مامۆستا گیو موکریانی نای .

ئەوە بوو لە ساڵی ١٩٥٥دا فەرهەنگێکی کوردی ـ عەرەبی ـ فارسی ـ فەرەنسی ـ ئینگلیزی لەژێر ناوی ((کۆلکەزێرینە))دا لە چاپدا . ((کۆلکەزێرینە)) بە ڕەنگ بچووکە ، بەڵام کارێکی ئێجگار بەنرخە . ئەمە یەکەم فەرهەنگە ، کە لەسەر ئەم شێوەیە نووسرابێ . لەپێش دەرچوونی ئەم فەرهەنگەدا نە لە کوردستان و نە لە دەرەوەی کوردستان فەرهەنگی کوردی لەم جۆرە نەبووە)) (هاوکاری ، ژ ١٠١ ، ل٦) .

((جگە لەوەی ، کە مامۆستا گیو موکریانی ڕێگای نیشانی فەرهەنگ نووسانی کورد دا ، خۆشی نەوەستا و چالاکانە بەرەو پێشەوە ڕۆیشت . بەرهەمی ئەم تێکۆشانەش ئەوە بوو لە ساڵی ١٩٦١دا فەرهەنگێکی کوردی ـ عارەبی لە ژێر ناوی((فەرهەنگی مەهاباد))دا لە چاپ دا و ئەمیش هەنگاوێکی کەیە بەرەو پێشەوە لە مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردیدا .

ئەم فەرهەنگە چ لە ڕووی زۆری وشەوە ، چ لەبارەی شێواز و جۆری دانانییەوە جیاوازی زۆرە لەگەڵ فەرهەنگەکانی پێشوویدا ، بەتایبەتی لەوەی (فەرهەنگی مەهاباد) زۆر باشترە و کەم و کوڕی کەمترە لە فەرهەنگەکانی کەی . ئەویش لەبەر ئەوەیە ، کە دانەر لەو ماوەیەدا پتر چاوی کراوەتەوە و پتر فێربووە و هەروەها پیشکەوتنی فەرهەنگ نووسیی کوردی کاری کردۆتە سەری . بەم جۆرە مامۆستا گیو موکریانی لە (فەرهەنگی مەهاباد)دا گەلێك کاری ئاڵۆزی خاوکردۆتەوەو چەوتیی پێشووی ڕاست کردووەتەوە .

ژمارەی وشە کوردییەکانی ئەم فەرهەنگە نزیکەی (٣٠) هەزار وشەیەکە ـ واتە دوو ئەوەندەی (فەرهەنگی رابەر)ە . لە چۆنیەتی ریزکردن و ڕێکخستنی وشەکاندا لەسەر ڕێگایەکی ڕاست و جوان ڕۆیشتووە . گەلێك وشەی تازەپەیدابووی تێدایە و ئەم جۆرە ڕێگایە تەنها نرخی فەرهەنگ بەرزدەکاتەوە . ئەم فەرهەنگە بە تەواوی لەگەڵ ئەو مەبەستەی بۆی دانراوە ئەگونجێ)) (هاوکاری ، ژ١٠٢، ل٣) .

((جگە لەو فەرهەنگانەی باسمان کردن مامۆستا گیو موکریانی (فەرهەنگی کوردستان)یشی داناوە ، بەڵام بەداخەوە تاکو ئێستا لەبەر هەژاری و دەست کورتی نەیتوانیوە لە چاپی بدا . هەروەها تاکو ئەمڕۆ نە کەسێك نە کۆمەڵێك نەبووە یارمەتی مامۆستا بدەن و ئەو ئەرکە بخەنە سەر شانیان . ((لەناو گۆڤاری هەتاوی هەتیووو جوانەمەرگیشدا زۆر جارانم هاوارکرد کە دەستە جوامێرێکی دڵسۆز وەیا چەند دەوڵەمەندێکی بێنە پێش فەرهەنگی کوردستانیان بە خۆڕایی بە هەموو مافێکەوە پێشکەش دەکەم ، داخەکەم کەس سەری هەڵنەدا)) .

((فەرهەنگی کوردستان)) لە کوردییەوە بۆ کوردییەو بریتییە لە (٤٠) هەزار وشە .

لەبەر ئەوەی دەستنووسی ئەم فەرهەنگەمان نەبینوە ناتوانین لێی بدوێین . ئەوەندە هەیە هیوامانە کوردانی دڵسۆز یان هەندێك ڕێکخراو یارمەتی مامۆستا گیو موکریانی بدەن بۆ چاپکردنی ((فەرهەنگی کوردستان)) . چاپکردنی ((فەرهەنگی کوردستان)) تەنها یارمەتی نییە بۆ مامۆستا گیو موکریانی ، بەڵکو کارێکی زۆر گەورەیە بۆ خزمەتی زمانی کوردی . ڕەنگە هەندێك لەبەر ئەوەی کارەکانی مامۆستا کەم و کوڕییان تێدایە ، بیخەنە پشت گوێ . هەرچەندە کەم و کوڕی زۆربن لە (فەرهەنگی کوردستان)دا ، بەڵام دەرچوونی ئەم فەرهەنگە لە سوود

بەولاوە زیان نادات و گوناهە ئەو بەرهەمە گەورەیە بە خۆڕایی لە دەست بچێت . ئەگەر (فەرهەنگی کوردستان) نەتوانێ ببێ بە فەرهەنگێکی سەرکەوتوو . خۆ ئەبێ بە سەرچاوەیەکی گەورە و پێویست بۆ فەرهەنگ نووسیی کوردی .

چالاکی مامۆستا گیو موکریانی لە نووسینی فەرهەنگی کوردیدا و لە چۆنیەتی دانانی فەرهەنگەکانیدا لەگەڵ ناوەرۆکەکانیدا پلەیەکی بەرزی نوێ نیشان ئەدات لە کاری فەرهەگ نووسیی کوردیدا لە سەرەتای نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا .

لێکۆڵینەوە لە بیروباوەڕی مامۆستا لە فەرهەنگ نووسیندا و لە چۆنیەتی پێکهاتنی فەرهەنگەکانی کەڵکێکی تایبەتی گەورەی هەیە بۆ ئەمڕۆی فەرهەنگ نووسیی کوردی و بۆ گەلێك ڕێگای چۆنیەتی دانانی فەرهەنگ . لە فەرهەنگەکانی مامۆستادا ئەتوانرێ زۆر شتی بەکەڵك و بەنرخ بدۆزرێتەوە ، کە سوودیان هەبێت نەك تەنها بۆ فەرهەنگ نووسیی کوردی ، هەروەها بۆ گەلێك کاری زانستی زمان .

کۆشش ی مامۆستا گیو موکریانی لاپەڕەیەکی گرنگە لە مێژووی پێشکەوتنی زمانی کوردیدا . لێکۆڵینەوە لە زمانەوانیی مامۆستا بەگشتی و کاری فەرهەنگ نووسیی بە تایبەتی سەرنجی هەموو زمانەوانانی کورد و کوردناسان ڕائەکێشێ))(هاوکاری ، ژ١٠٣، ل٥) .

*مانگی ئابی ١٩٧١ لە شاری لێنینگراد وتاری ((چەند سەرنجێك دەربارەی فەرهەنگی (زاراوەی پارێزگای سلێمانی)))م نووسی و ناردم بۆ عێراق و لە پۆستەدا ون بوو ... خۆشبەختانە ڕەشنووسەکەیم مابوو و لەگەڵ خوم هێنابوومەوە و بێ هیچ دەستکارییێك لە ژمارە (١٦١) و (١٦٢)ی ڕۆژی (٦) و (١٢)ی نیسانی (١٩٧٣)ی ڕۆژنامەی ((هاوکاری))دا

بلاْوم کردەوە ، یەکێك لە دانەرانی ئەو فەرهەنگۆکە ، کە ماموٚستا ئالانی‌یە لە ژمارە (١٦٨و ١٦٩)ی هەمان ڕوٚژنامەدا لەژێر ناوی ((وەڵامی چەند سەرنجێکی دوکتوٚر ئەوڕەحمانی حاجی مارف))دا بیروڕای خوٚی بەرانبەر بە وتارەکەی من نیشان داوە . بە وتارەکەی ماموٚستا ڕەئووفدا وا دەردەکەوێ ، کە خوٚی ئەندامێکی چالاك و بە پەروٚشی لیژنەی ناوبراو بووە و بوٚ بەجێ‌هێنانی ئەو کارە پیروٚزە هەوڵ و تەقەلاییکی زوٚری داوە و ئەمەش بێ‌گومان لە کاکە ڕەئووف دەوەشایەوە . شایانی باسە ، هێشتا کە لە دەرەوەی وەڵات بووم ، جاروبار وتارەکانی ماموٚستا ئالانیم دەخوێندەوە و هەستم دەکرد بەرهەمی قەڵەمی مروٚڤێکی دڵسوٚز و بەهرەدارن . ئەمەش لەدڵمدا ڕێز و تەقدیری بەرانبەر بە ماموٚستا پەیداکردبوو ، بوٚیە دوای گەڕانەوەم بەدڵ ئارەزووم دەکرد بە دیدەنی شادبم . خوای من و توٚ کردی و چەند ڕوٚژێك بەر لە دەرچوونی وتارەکەی خوٚیم دی و ئەوەندەی تر چوو بەدڵمدا ... هەر لەم یەکەم چاوبەیەك کەوتنەوە ، بووینە دوو هاوڕێی گیانی بەگیانی و بڕیاری دا وەڵامەکەی وەربگرێتەوە و بلاْوی نەکاتەوە ... تێم گەیاند ، کە ئەمە زانست و بیروبوٚچوونە و داوا و تکام لێی کرد ، ڕێ لە وتارەکەی خوٚی نەگرێ و بەگوێی کردم .

بە شایەتیی چەندین کەڵە شاعیر و چیروکنووسی سلێمانی ، ماموٚستا ئالانی لە هەموو شوێن ستایشت و تاریفی منی دەکرد ... کوٚچی دوایی ئەو برا دڵسوٚزەم ، پەژارە و خەمێکی زوٚری بوٚ بەجێ‌هێشتم .

ئەویش چەند بەندێك لەم وتارەم :

((چەند مانگێك لەمەوبەر لە لایەن لیژنەییکی تایبەتی‌یەوە فەرهەنگوٚکێك ، کە بریتییە لە کوٚمەڵە وشە و زاراوەی عەرەبی ـ کوردی ، لەژێر ناوی (زاراوەی سلێمانی)دا لەچاپ درا . ئەم فەرهەنگوٚکە

(بەمەبەستی نووسین لە نێوان فەرهەنگ و دام و دەزگاکانی فەرمانی)دا دانراوە کە یەکێکە لە بەندەکانی بەیانی (١١)ی ئازاری مێژوویی .

لە لیژنەی نووسینی ئەم فەرهەنگۆکەدا گەلێك لە زانا و دانا و کوردناسی شارەزا ، وەك مامۆستایان : شێخ محەمەدی خاڵ ، شاکیر فەتتاح ، محەمەد مستەفا کوردی ، محەمەد صالح شەعید ، ڕەئووف ئەحمەد ئالانی ، ئەحمەد هەردی ... هتد . هاوبەشی‌یان کردووە . ئەم هێزە گەورەیەش کە کۆبووەتەوە بۆ ئەم مەبەستە ، بووە بە هۆی سەرکەوتنی فەرهەنگۆکەکە . خوێنەر هەر کە چاوی بە ناوی ئەندامانی لیژنەکە دەکەوێ ئەو هەستە پەیدا دەکات ، کە نووسراوێکی بە کەڵك و پوخت و پێویست ... ی لەبەر دەستدایە . ئێمەش هەر لەو باوەڕەداین و ئەو هەستەشمان بەرامبەر بە (زاراوەی پارێزگای سلێمانی)هەیە .

فەرهەنگۆکی ناوبراو نزیکەی (١٤٠٠) وشەیەکی عەرەبی دەبێت ، کە بەرامبەریان ماناکانیان بە کوردی دراوە . وشەکانی ئەم فەرهەنگۆکە بەتەواوی لەگەڵ مەبەستی دانانیدا ئەگونجێن . بەڵگەش بۆ ئەمە ، ئەوەیە زوربەی ئەو وشانە بەرچاو دەکەون ، کە بۆ نووسین لە نێوان فەرمانگاو دام و دەزگای فەرمانی‌دا پێویستن)) (هاوکاری ، ژ١٦١ ، ل٣) .

((ئەو کەم و کورپیانەی باسمان کردن کەم بن یا زۆر لە نرخی فەرهەنگۆکەکە کەم ناکەنەوە ، چونکە ئاشکرایە کە دانەرانی فەرهەنگۆکی (زاراوەی پارێزگای سلێمانی) کارێکی گەورە و گرانیان پێ‌سپێررابوو . جێ‌بەجێ کردنی ئەم کارەش ئاسان نەبوو .

لەو باوەڕەداین گەلێك تەگەرە و کۆسپ هاتۆتە ڕێگایان ، کە چارەسەرکردنیان ئاسان نەبووە . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هونەری بەرزی خۆیان نیشان داوە و لە نووسینی فەرهەنگۆکەکەدا سەرکەوتوو بوون . ئەو کەم و کورپیانەش کە هەن دەتوانرێ لە چاپی دووەمدا

دووربخرێنەوە .

ئومێددەکەین ، کە مامۆستایانی بەڕێز ، دانەرانی ئەم فەهەنگۆکە ، ئەو زانایانە ، کوردپەروەرانەی ئەم هەنگاوە گەورەیەیان ناوە گەلێك هەنگاوی تر بهاوێژن لە ڕێگای پێشخستنی زمانەکەماندا . داواشمان ئەوەیە کە بەدڵێکی فراوان ئەم بیروڕایەی ئێمە وەربگرن)) (هاوکاری ، ژ١٦٢، ل٥) .

ئەمەش دوا بەندی ئەو وەلأمەمە ، کە بۆ وەلأمەکەی نووسیومە :

((دوا وشەم ڕێز و تەقدیرە بۆ گشت ئەندامانی لیژنەی نووسینی فەرهەنگۆکی (زاراوەی پارێزگای سلێمانی)و سوپاسە بۆ مامۆستای خۆشەویست کاك ڕەئووف ئالانیی بەڕێز . کە هیوامە لەوە دڵنیا بێت کە وا زۆر دڵسۆزانە (دەستمان داوەتە پێنووسەکەمان)و بەپێی توانامان بە وردی (باری کۆمەلەکەمان هەڵدەسەنگێنین) و قەت لە خۆمانەوە نانووسین (وابوو و وایە و وا بکرێ)و هەر ئەوەشە وا لە من و لە هەموو ڕۆشنبیرێکی دڵسۆزی کورد دەکا بە ئەوپەڕی خۆشەویستی و قەدر و ڕێز و شانازییەوە سەیری کۆششی دڵسۆزانەی پیاوی لێهاتووی وەك ئەندامانی دانانی فەرهەنگۆکی (زاراوەی پارێزگای سلێمانی) بکەین و زیاتر لە دواڕۆژی گەلی کوردی سەربەرزمان دڵنیابین .. هیوامە ئەم چەند وشەیەم بە چەپکە گوڵی وەفا و خۆشەویستی لەقەڵەم بدەن و لە هەموو هەڵەیەکم ببورن ، کە دیارە خۆم هەستم پێیان نەکردووە . ئەگینا هەرگیزاوهەرگیز مافی ژیانم نەدەدانێ)) (هاوکاری ، ژ١٧٥ ، ل٦) .

خۆزگە م. وریا کەمێ ڕاستگۆبایە و ئەم پێوەندییە پڕ سەروەری و شکۆدارەی بە دژایەتی و کینداری ناونەدەبرد ... بریاش پچێك ئازابوایە و ددانی بەوەدا بنایە ، بۆچی دەستنووسی کتێبی ((کێشەیەك لە زمانی کوردیدا))ی مامۆستا ڕەئووفی ئالانی ، کە لە دەزگای ڕۆشنبیری و بلأوکردنەوەی کوردییەوە بۆ هەڵسەنگاندن بۆیان ناردبوو ،

ڕەفزکردەوە و دوایی بە هەوڵ و تەقەلا و بەرپرسیاریی مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی و بەندە ڕێی لەچاپدانی درا و ، سەد شوکور ئاواتی نەهاتەدی ... نازانم چۆن ڕێی بە خۆی دا ببێتە ڕێگری ئەو بەرهەمە شاکارەی ئەو سوارچاکەی زمانی کوردی ...

گەر کاکە وریا بەڕێی ڕاستدا بڕۆیشتایە ، هەڵبەت بوختانی بۆ من نەدەهۆنییەوە ، بەڵکو خراپەکارییەکانی خۆی بۆ دەگێڕاینەوە و دواییش تۆبەی دەکرد

* لەگەڵ مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانیدا ، چ بە نووسین و چ بە وتووێژ ڕا و بۆچوونی جیاوازی زۆرمان لەبارەی کارە زمانەوانییەکانی یەکدییەوە دەربڕیوە ، بەڵام بۆ چرکەیەکیش دڵمان لە یەکتر نەیەشاوە و هەمیشە و هەردەم شانازیمان بە بەرهەمی یەکدی و دۆستایەتیی توند و تۆڵمانەوە کردووە ...

* بەڵێ لێکدانەوە و توێژینەوەی ورد و قووڵ ؛ هاوڕێیەتی و دۆستایەتیی سی ساڵەی مامۆستا مەسعوود محەمەدی براگەورەم کاریگەرییێکی زۆری بەسەر بیری زانستی و ژیانی تایبەتیمەوە هەیە ... بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ، چەندین جار ڕەخنەمان لە یەکدی گرتووە[٤] و ئەمە

---

(٤) بەوێنە :

ا) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، پێداچوونەوەییێکی هەندێ بیروڕای زمانەوانیی مامۆستا مەسعوود محەمەد ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، بەشی یەکەم ، ژ ٩٠ ، بەغدا ، ١٩٨٢، ل١٠ـ١٥؛ بەشی دووەم ، ژ٩٢، بەغدا ، ١٩٨٢، ل٣١ـ١٨.

ب) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، چەند وشەیەك دەربارەی (لەگەڵ دەنگسازیی کوردیدا) ، گۆڤاری ((بەیان)) ، ژ٩٠، بەغدا ، ١٩٨٣، ل٦٢ـ٦٩.

ج) مەسعوود محەمەد ، لەگەڵ دەنگسازیی کوردیدا ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ٩٥ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل١٧ـ ٣٢.

نەك هەر نەبووە بە هۆی ئەوەی دڵی هیچمان گەردی لێبنیشێ ، بەڵكو پتر و پتر لێك نێزك بووینەتەوە .

*مـن كـە ڕەخنـەم لـە هـەندێ لایـەنی خەوشـی وەرگـێڕانی كتێبەكـەی لازارێڤ گرتووە ، د. كاوسی مامۆستا و براگەورەم ، چەند جارێك پێـی ڕاگەیاندووم ، كە لە چاپی دووەمدا ، كەڵك لـە سـەرنج و تێبینییـەكانم وەردەگرێ و دەستخۆشی و ئافەرینی لێكردووم .

* ئەگەر د. نەسرین فەخری و د. فاڕووق عومەر صدیق بەر لە من لە كێشـەیێكی زمانەكـەمان كۆلیبنـەوە و ، منیـش دواتـر لـە هـەمان بـواردا باسـێكم نووسـیبێ ، ئـەدی چـۆن ناویـان نەبـەم و ڕای خـۆم سـەبارەت كارەكانیان دەرنەبڕم ...

دیارە م. وریا دەیـەوێ منیش بێنێتە سەر ڕێگە چەوتەكەی خۆی ــ واتە لێیان وەربگرم و ناویان نەبەم ... بۆم هەیە لەو برایەم بپرسم ، گەر من ویستبێتم لە قەدری ئەم مامۆستایانە كەم بكەمەوە ، ئەی بۆ نێوانـی بـەندە لەگـەڵیان گەلـێ خۆشـترە ، وەك لـە هـی ئـەو و ڕێـزی مـن زیـاتر دەگرن ؟ ... بەڵێ ((بە دەستی خۆی ئاگری بەرداوەتە گیانی خۆی)) ...

وەنەبێ كارێكی خراپ ، یان دۆخێكی نامۆ بێ ، گەر بەندە لە هـەندێ بیر و بۆچوونیدا لەگەڵ ئەو خۆشك و برایەییدا یەكیان نەگرتبێتەوە ... بۆ دەبـێ هـەر ئـەم دیـوەی ناسـەكە ببیـنرێ و ئـەو دیـوەی یـەكێتیی ڕامـان پەردەپۆش بكرێ ...

-

د) مەسعوود محەمەد ، تیر و پشكێ لە دەنگسازی ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ١٠١ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل٢٨ـ٥٢

... و هەندێكی دی .

ئەویش چەند نموونەیێك :

١ــ لـە بەشــی پێنجـەمی کتێبــی ((ڕێزمـانی کـوردی ــ کـردار))دا نووسیومە :

أ) ((دەربارەی ئەم پێشگر و پاشگرە ، واتە (ـ ەوە) د. نەسسرین فەخری لەژێر ناوی (پاشگر و پێشگری ڤ ــ یان ــ وە لـە زمـانی کوردیـدا)دا (گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد ، ب ١ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل٢٣٤ـ ٢٧٣) وتارێکی بڵاوکردووەتەوە و تێیدا بە درێـژی و بەڵگەوە لە واتا و دەور و پێکهاتن و ... ی دواوە و گەلێك ڕووی ئەو کێشەیەی ڕوون کردووەتەوە)) (ل٨٦ ، پ٧٠).

ب) ((د. نەسرین باش بۆ ئەوە چووە ، کە ئەم پاشگرە (ـ اندن)ە ، نەك (ـ اند) یان (ـ دن) . ڕاستترین بەڵگەشــی ئەوەیـە ، کـە لـە نـاوی کرداردا (ناڵە ـ ناڵاندن)دا بە ڕەوانی دەردەکەوێ ...)) (ل٩٠،پ٨٢) .

... و هەندێکی دی .

٢ـ لە بەشی یەکەمی کتێبی ((ڕێزمانی کوردی ـ ناو))دا وتوومە :

أ) ((د. فاڕووق لە لاپەڕە (٤٦٤ ــ ٤٦٥)ی هەمان وتاردا بە شێوەیەکی ڕاست و زانستی ئەوەی نیشان داوە ، کە دەنگی (ە) لە پاشگری (ـ یە)دا تێچووە و (ی) ماوەتەوە ...)) (ل ١١٥، پ ٢٤) .

ب) ((د. فاروق عومەر صدیق ڕاست بۆ ئەوە چووە ، کـە پاشگری (ـ گا) و (ـ گـە)ی شـێوەی مۆرفێـم (Allomorph)ی بەرانبـەر (گـاس)ی فارسیی ناوەڕاست ، کە بە مانای (کات ، شوێن ...) دێـت دەوەستێ))(ل١١٦ ، پ٢٨)

ج) ((د. فـاروق عومـەر صدیـق بـە شـێوەیێکی گشـتی لـە باســی پاشگرەکانی ئەم گرووپەدا لێکۆڵینەوەیەکی زانستانە و لەبار و گونجاوی کردووە . ئەوەی شایانی باس بێ ، ئەوەیە کە بە شێوەیێکی ڕێك و پێك

تێکڕای ئەو پاشگرانەی دەوری بچووک کردنەوە دەبینن ، بەسەر پێنج دەستەدا دابەش کردووە : ...)) (ل١٢١ ـ ١٢٢ ، پ٣٩).

... هتد

* بەندە لە تێکڕای ئەو بەرهەمانەیدا ، کە لەبارەی ڕێزمانی کوردییەوەن ، بەڕێزەوە ئاوڕی لە کارەکانی مامۆستایان : سەعید صدقی کابان ؛ تۆفیق وەهبی ؛ نووری عەلی ئەمین .. داوەتەوە ... بەڵام م. وریا لە نووسینەکانیدا هەرگیزاوهەرگیز ناویان نابا ... پێم باشە ، کاکە وریا ئەوە بزانێ ، گەر ئەو پێشڕەوانە نەبوونایە ، نە من و نە ئەو پەیمان بە گەلێ یاسا و دەستوور و زاراوەی زمانەکەمان نەدەبرد ... چەندین جار مامۆستا نووری عەلی ئەمین ئەو ڕاز و گلەیی‌یەی لەلا کردووم ، کە م. وریا لە وتارەکانیدا هەر نووسینەکانی خۆی دەکاتە سەرچاوە و بە هیچ چەشنێك حساب بۆ ئیمەومانان ناکا ... هەرچی تۆی ، لەو شوێنانەدا کە لایەنگیریی بۆچوونەکانم دەکەی ، بێگومان زۆرم پێخۆشە ... لەو باسانەشدا ، کە ڕاتە لەگەڵ لێکدانەوەکانمدا ناگونجێ ، گەلێ لەوەم پێ باشترە ، کە وەك م. وریا پشت گوێم بخەی .

قەڵەمی بەندە چ لەگەڵ ئەو زاتانەی لە سەرەوە ناوم بردن و چ لەگەڵ گەلێکی‌دی ، بەو شێوە و شێوازە ڕێز و شکۆیەیە ، کە گێڕاومەتەوە و نموونە و بەڵگەم هێناوەتەوە ، نەك ئەوەی م. وریا فەرموویە : ((... ئەوە ساڵەهای ساڵە بەردەوام و بێ وەستان ئەم خەڵکە بەردەباران دەکا)) (ل١) ... بۆ ئەوەیش ، ئەو وتانەی هەر قسەی ڕووت نەبن و هیچ نەبێ خوێنەر کەمێك بڕوای پێبکا ، خۆ دەبوو چەند بەڵگەیێك لە وتە نابەجێکانی منیان بخاتە پێش چاو .

نکۆڵی لەوەش ناکەم ، کە دوان سیانێك لەوانەی ڕەخنەم لێگرتوون ،

لێم زیزن . ئەوانیش دوو بەشن .. بەشی یەکەمیان ، کە م. وریا و عەریفەکەیەتی ، لەبەر ئەوەی لە بنی کوولەکەکەم داوە و دەستەکەیانم خستووەتە ڕوو و ئیدیعای ناڕاستی ساڵەهایانم پووکاندۆتەوە ، شێتگیر بوون و تەنانەت لێم تووڕە و بەقینن ...

ئەوی دییش مامۆستا جەمال بابانی خزممە ، کە مەسەلەکەمان لە سنووری جیاوازییەکی کەمی بۆچوونماندایە لە بەکارهێنانی هەندێ وشەدا ... بێتو لەو باسەدا سەدی سەد منیش ڕاست بم هیچ لە پلە و پایە ؛ گەورەیی و سەروەری ؛ بەرهەمی بە بەرەکەتی ئەو نووسەرە بەناوبانگە کەم ناکاتەوە ... تەنیا هێندە هەیە کاشکی مامۆستا جەمال بەرانبەر ئەو وتارەم دلأوا و دڵفراوانتر دەبوو و بە چاوی نازی خزمایەتی و ڕاژەی زمانی کوردی تێی دەڕوانی .

ئەوڕۆ ، کە م. وریا ناوی مامۆستا جەمالی لەو لیستەیەیدا ڕیزکردووە ، نەدەبوو ئەوەی لەبیر بچێ ، کە دوای بڵاوبوونەوەی ئەو وتارەم فەرمووی : ((جا جەمال بابان شتە تۆ خۆتی پێوە خەریك بکەی)) ... بەندەش لە وەلأمدا پێی وت : ((ئەو نووسەری چیرۆکی (خانزاد)و چەندین کتێب و وتاری بەرزە و ، تۆ هێشتا لە دایك نەبووبووی ، کە ئەو ناوبانگی دەرکردبوو ...)) .

ئیتر چی لەگەڵ سروشت و بارودۆخ بڵێین ، کە ئادەمیی وەك م. وریامان دێنێتە ڕیز ...

دیارە م. وریا لەو سەرەتایە بێئاگایە ، کە هەر زانستێك لەسەر بناخەی زانینی مەردووم و بنچینەی ڕەخنە و تێگەیشتنی هەموو ئەوەی لە زوودا کراون ، دابڕێژرێ پێش دەکەوێ و گەشەدەکا ... گەر وا نەبا ، هەڵبەت ئەو خزمەت و ڕاژەیەی بەندەی بە عەیب و عار دانەدەنا ...

بۆ ئەوەش ، کە بڵێ ئەورەحمان خۆی پڕ عەیبە ، ئەم شیعرە

عەرەبییەی خوارەوەی هێناوەتەوە :

لسانك لا تذكر به عورة أمري فكلك عورات وللناس السن

خۆزیا م. وریا :

١ـ دەگەیشتە ئەو ئاست و ڕادەیەی یادداشت کردنی کەموکورتیی کارێك لە پلار و توانج گرتنە کەسێك لەیەك جیابکاتەوە ...

٢ـ پەروەردەی ئەو شارە ڕەنگینە ـ (کۆیە) دەبوو ، کە لێی هاتووەتە دنیاوە و لە بریتیی ئەو شیعرە عەرەبییە ، شیعرێکی حاجی قادری کۆیی یان مەلای گەورەی دەکردە نموونەی زەدە و شوورەیی .

* *

*

م. وریا لە پەلەقاژێی ناوزڕانیدا هێندەی دی چووەتە ئاستێکی نزمترەوە و بۆیە شێتانە و بێپەروا بوختانەکانی گەورەتر دەکا و دەڵێ :

((هەموو ئەوانەی لە بواری زمانەوانیدا کار ئەکەن دەمێکە دەرکی ئەوەیان کردووە کە بەرهەمە زمانەوانی یەکانی ئاوڕەحمانی حاجی مارف هیچ پێڕەو و ئامانج و ڕەسەنایەتی یەکیان تیا بەدی ناکرێ . هەموو ئەرشیفی و (أعداد) و جوونەوە و دووبارە کردنەوەن . هەر شتەکانی پێش خۆیەتی بە شێوەیەکی تر ئەیاننووسیتەوە و پڕ نموونەی شیعر یان ئەکات لاپەڕەکانی پێ زیاد ئەکات))(ل٢).

بەداخەوە بۆ وەڵامی ئەمە ، ناچارم هەندێ ڕاستی بخەمە ڕوو :

١ـ هەر لە ناوەڕاستی حەفتاکانەوە تا ئەمڕۆ لە بەشی کوردیی پاریس دوو کتێبم کراونەتە بەرنامەی خوێندن .

٢ـ زۆربەی مامۆستایانی زمانی کوردیی هەر سێ زانکۆکانی کوردستان ، کە دەچنە دەرسەوە ، کتێبی منیان بە دەستەوەیە و ددان

بەوەدا دەنێن ، کە سەرچاوە سەرەکیی وانە وتنەوەیانن ...

٣- بێ ئەوەی ئاگام لێبێ ، لە هەولێر و ئێران و ... چەند کتێبێکیان چاپ کردووەمەتەوە .

٤ . چەندین وتاری پەسەندکردن دەربارەی بەرهەمەکانم بڵاوکراونەتەوە[٥] و ژمارەیەك نامەی ڕاڵیبوونیانم بۆ نێرراوە[٦].

٥- دەیان دەستوور و یاسا و کێشەی زمانی کوردی بۆ یەکەم جار لە نووسینەکانی بەندەدا ناویان براوە و لێیان کۆڵراوەتەوە .

٦ـ ساڵی ١٩٨٦، کە کتێبی ((نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبیی)) م بڵاوکردەوە ، م. وریا وتی : ((ئەمە ئەنسکلۆپیدیای ئیملای کوردییە)) ... هەرچی کاکە حەمەی مەلا کەریمە ، کە لەبەر بەرزیی و شارەزایی و ڕووناکبیری لە زۆر بەرهەم ڕازی نییە ، بەڵام لەبارەی ئەو بەرهەمەی منەوە ، ئەوساش و ئێستاش وتوویە و دەڵێ : ((جوهەدێکی جەبیارە)) ... مامۆستا مەسعوود محەمەدیش ، کاتێ کتێبی ((وشەی

---

(٥) بەنموونە :

أ) عبد الستار كاظم ، ملاحظات حول كتاب اللغة الكردية في ضوء الفونتيك ، مجلة ((شمس كردستان)) ، العدد ٦٢، بغداد ، ١٩٨١ ، ص١٥- ١٧ .

ب) محەمەد ئەحمەد سەعید ، چەند سەرنجێکی زمانەوانی دەربارەی کتێبی ڕێزمانی کوردی ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ٨٥ ، بەغدا ، ١٩٨١، ل١٢- ١٧.

ج) م. ش . کۆچەر ئەلفوبێی کوردی بە پیتی لاتینی ، گۆڤاری ((نووسەری چیا)) ، ژ ٢ ، ١٩٨٥ ، ل٦ـ ١٨ . ئەوەتە ، ئەم نووسەرە لە پەراوێزی (ژ٧)دا وتوویە : ((بەشێك لەو سەرچاوانە لە کتێبەکەی مامۆستای زانا و شۆڕەسواری مەزنی ڕێگای زانستی زمانەوانی کوردی دوکتۆر ئەورەحمانی حاجی مارف وەرگیراوە)) (ل١٨) .

... و هەندێکی دی .

(٦) بەوێنە :

أ) وێنەی چەند دێڕێکی نامەیێکی مامۆستا حەسەنی قزلجی : -

کاکی بەنرخ و بەرێز دوکتور ئەورەحمانی خوشەویست

دیاریە بەنرخەکانتم پێگەیشت زور سوپاست دەکەم .
تو کە لە تاڤی لاوێتی دا دەست و قەلەمت ئاوا بەنرخ و رەنگین بێ -
ئەدەب و زانیاری گەلەکەمان دەتوانێ چاوەروانی پیت و بەرەکەتی پتری
قەلەمەکەت و بەرهەمی بەنرخی زیاترت بێ .

برێز حسن قزلجی

دەقی ئەو چەند دێرە

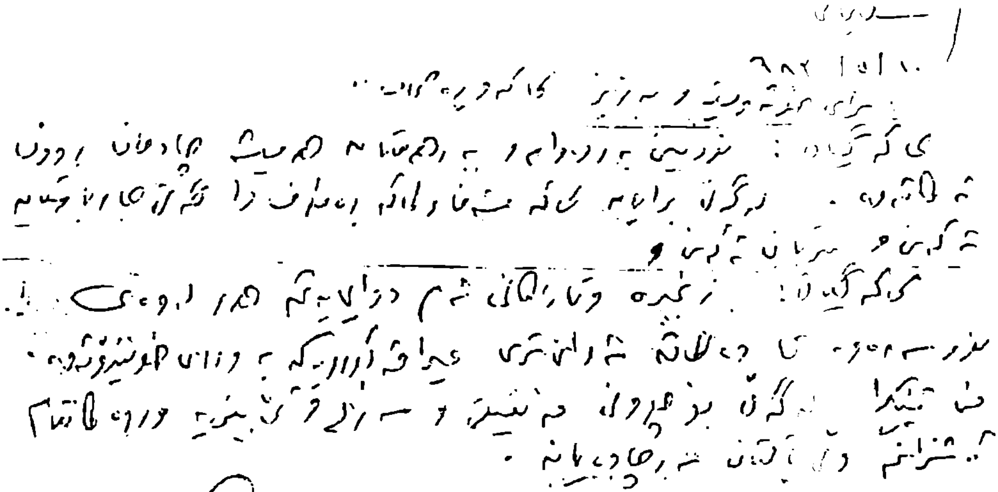
((کاکی بەنرخ و بەرێز دوکتور ئەورەحمانی خۆشەویست

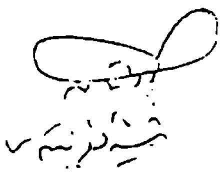
....

دیاریە بەنرخەکانتم پێگەیشت زور سوپاست دەکەم . تۆ کە لە تافی لاوێتی‌دا دەست و قەلەمت ئاوا بەنرخ و رەنگین بێ . ئەدەب و زانیاری گەلەکەمان دەتوانی چاوەروانی پیت و بەرکەتی پتری قەلەمەکەت و بەرهەمی بەنرخی زیاترت بێ ...

حسن قزلجی))

ب) وێنەی چەند دێڕێکی نامەیێکی مامۆستا شێرکۆ بێکەس :

دەقی ئەو چەند دێڕە :

سلیمانی

١٩٨٣/٥/١٠

برای خۆشەویست و بەرێز

کاکەوڕەحمان

کاکە گیان : نووسینی بەردەوام و بەرهەمتان هەمیشە چاومان ڕوون ئەکاتەوە . لەگەڵ برایان کاکە مستەفا و کاکە ڕەئووف دا گەلێ جار باستان ئەکەین ...

کاکە گیان زنجیرە وتارەکانی ئەم دواییەتم هەر لەوەی نووسەرەوە تا دەگاتە ئەوانی تری عیراق کە یەکەیەکە بە وردی خوێندۆتەوە . من تێکڕا لەگەڵ بۆچوونی مەنتیقی و سەرنج و تێبینی‌یە وردەکانتم ، ئەشزانم دڵی پاکتان سەرچاوەیانە...

......

شێرکۆ بێکەس

-

ج) وێنەی چەند دێڕێکی نامەیێکی مامۆستا فەرهاد شاکەلی :

FERHAD SHAKELY
Box 815
191 28 Sollentuna, Sweden
☎ 08-96 30 35

١٩٩٤/٨/١٨

برای هێژا و خۆشەویست کاک دۆکتۆر ئەورەحمان ،

بەداخەوە ئەو سالانەی کە هێشتا لەوێ خوێندکار بووم یەکدیمان نەدەناسی . بەلام بێگومان ، ئەوە سالانێکە ئاشنای لێکۆلینەوە و بەرهەمە هێژا و بەپێزەکانی ئێوەم و گەلێ جاریش لە کاری لێکۆلینەوە و دەرزوتنەوەدا کۆمەکیان کردووم .

دلسۆزتان / فەرهاد شاکەلی

دەقی ئەو چەند دێڕە

١٩٩٤/٨/١٨

برای هێژا و خۆشەویست کاک دوکتۆر ئەورەحمان

....

بەداخەوە ئەو سالأنەی کە هێشتا لەوێ خوێندکار بووم یەکدیمان نەدەناسی . بەلأم بێگومان ، ئەوە سالأنێکە ئاشنای لێکۆڵینەوە و بەرهەمە هێژا و بە پێزەکانی ئێوەم و گەلێ جاریش لە کاری لێکۆڵینەوە و دەرزوتنەوەدا کۆمەکیان کردووم .

......

فەرهاد شاکەلی

زمانی کوردی)) (١٩٧٥) خوێندەوە ، لەبەردەم کۆمەڵێك ڕووناکبیری گەورەدا . کە زوربەیان لە ژیاندان ، بە ((ئیبتیکار)) ناوی برد ...
... و هەندێکی دی
جا کە من ((پشتم سەفین بێ ، تف لە ئاسنیش دەکەم)) ...
هەقمە ، گەر لە م. وریا بپرسم : لەو بەڵگە و خاڵانەی دەربارەی بەرهەمەکانم خستمنەڕوو ، ئەو دەتوانێ تاکە یەکێکیان چییە ، سەبارەت بەوانی خۆیمان بۆ باس بکا ؟

کاکی هاوکارم ، بەدوا ئەو هەڵبەستەیەی باسی نووسینەکانمدا ، بۆ چۆنیەتیی دەرس وتنەوەم بوختانێکی شاخدارتر ڕێك دەخا و دەڵێ : ((تەنانەت بەم دوایی یە یەکێ لە قوتابییانی خوێندنی بالاّ کە ئاوەرحمان دەرسیان پێ ئەڵێتەوە پێی وتووە { مامۆستا باسی شتێ بۆ ئێمە بکە و شتێ بە ئێمە بڵێرەوە ئێمە نەیزانین ... ئەوانەی تۆ بە ئێمەی ئەڵێیتەوە هەمووی لەسەردەمی بەکالۆریۆسا وەرمان گرتوون .. و .. ئەیانزانین .. ئێمە قوتابیی دوکتوراین ... })) (ل٤) .
بەر لە هەر شت ، ئەوە چەند ساڵێکە من تەنیا دەرسی خوێندنی بالاّ دەڵێمەوە و بۆ هەر وەرزێکی خوێندنیش یەك بابەت ، یان ئەگەر زۆرم لێبکەن لە دوو بابەت پتر وەرناگرم ، ئەویش لە پێناو فریاکەوتن بۆ خۆ باش ئامادەکردن و بەئەنجام گەیاندنی ئەو کارانەی بە دەستمەوەن ...
هەرچی ئەو برایەیە ، وێڕای چەند بابەتێکی زمان ، ئەدەبیش و زمانی ئینگلیزییش وەردەگرێ ... لە پۆلی یەکیش بابەتی (وتووێژ) ؛ لە پۆلی سێ ـ (ئەدەبی بەراورد) ... لە بەشی ئێواران و کۆلێژی شەریعە و شوێنانیدی فرکەی دێ ... ((لە هەر لا ئاشە ، کتك فەڕاشە)) ...
من جارێ تەنیا باسی ئەو دەرسانەی دەکەم ، کە لە خوێندنی بالاّی

بەشی کوردیی کۆلێژی پەروەردەی بەغدا وەریان دەگرێ ... بابەتی وەرزێکی ، هەر یەکێك لە بابەتی (فۆنەتیك و فۆنۆلۆژی) ، یان (واتاناسی) ، یان (ڕستەسازی) ، یان (زماننناسی) ، یان (قوتابخانە زمانەوانییەکان) ... بێ ، بە لای ئەوەوە هەر یەکە ، چونکە دە وتارێکی سەرەمقەستیی ، کە لە ڕۆژنامەی ((هاوکاری)) یان ((عیراق))دا بڵاوی کردوونەتەوە ، فۆتۆکۆپی دەکا و دەیانداتە خوێندکارەکان ، بیانخوێننەوە . خۆ بێتو دوان لەو وتارە ڕۆژنامەییانە ، پێوەندییان بە بابەتەکەوە هەبێ ، ئەوە شوکرانە بژێری دەوێ .. خۆ گەر لە مانگێکدا دوو جارێك بێت ، ئەوە بەختی خوێندکاران یارە ... لەو دوو جارەشدا جارێکیان بۆ ماوەی چارەکێك باسی زانایی خۆیان بۆ دەکا و جاری دووەمیش بە سەرپێوە و بەهەڵەداوان سڵاوێکیان لیدەکا و عوزرخواییان بۆ دێنێتەوە ، کە کارێکی یەکجار گرنگی هەیە و نەڕۆن و نیو سەعاتێکی تر دێتەوە لایان ... بەلآم ، نەك هەر پاش نیو سەعات ، بەڵکو گەر هەفتەی ئایندە دەرکەوێتەوە ئافەرینی گەرەکە ... ((سەرێکی هەیە و هەزار سەودا)) ... لە هەر خوێندکارێکی خوێندنی بالآی هەر خولێك بپرسی ، بەوپەڕی پەژارە و گلەییەوە ، دەڵێ : هەمووی چەند جارێکی کەم بینیوومانە و هیچی پێنەوتووین ...

بۆ ئەو دەرسانەش ، کە دەبێ لە پۆلی یەك و سێ بیانڵێتەوە ، د. فوئاد حسێنی سەرۆکی بەشەکەمانی تەواو جاڕس و ماندوو کردووە ، چونکە بەردەوام زەنگ لێدراوە و بەشێکی کات تێپەڕیوە ، م. وریا نەچووەتە پۆل و لە ژوورەکەی خۆی دانیشتووە ... د. فوئاد ناچاردەبێ ، هۆشیاری بکاتەوە ... ئەویش بە پەلەپرووزە بەرەو پۆل دەڕوا ... پاش چارەکێك ، سەرۆکی بەش کە بەسەر پۆلەکاندا دەگەڕێ ، دەبینێ م. وریا لە پۆل نەماوە و خوێندکارەکان دەڵێن : هات و چەند دەقیقەیێك لامان بوو و بە

کارێکی پێویست ڕۆی بۆ کۆلێژی فلان ...

سەرجەم و سەرپاکی خوێندکاران لێی بە گلەیین و چەندین جار لای سەرۆکی بەشەکەمان و ئێمەی مامۆستایان ، چ لە دەرزنەوتنەوەی و چ لە ناڕاستیی و چەوتیی ڕاز و سکالأیانە ...

بە شایەتیی هەموان - چ خوێندکاران و چ مامۆستایانی بەشەکەمان ، هەر دەرسەی سی کاتژمێری ڕەبەق خۆم و خوێندکار بە دەرسەکەوە ماندوو دەکەم ... ئەوجاش ئەوەتە خوێندکارەکانمان بە بەردەوامی لای د. کەمال مەزهەری براگەورەمان و د. فوئادی سەرۆکی بەشەکەمان ئەو ڕاستییە دەدرکێنن ... ئەمە وێڕای ئەوەی پێوەندیم لەگەڵ تێکڕایاندا وەك باوك لەگەڵ کوڕ و کچی خۆیدا وایە ... بۆ من جێی شانازی و سەروەرییە ، کە د. کەمال چەندین جار بە خاتوو شەهلای دلأوای هاوسەری وتووە : کە دەبینم و دەبیستم ئەوڕەحمان بە زانست و زانیاریی دەوڵەمەند هێندە خۆی لەگەڵ خوێندکاران ماندوو دەکا و ئەوانیش بە شێوەییێکی بەرز ڕێزی لێدەگرن ... وا کاری تێ کردووم لە جاران پتر خۆشم بووێ ... د. فوئادیش دەڵێ : کە لەگەڵ طالبەکان کۆدەبمەوە ، مەدح هەر مەدحی تۆیە .

م. وریا ((ددان لە سنگی هاتووە)) و خۆی باش دەزانێ ، لەبەر درۆ و ڤڕی زۆری مامۆستایان و خوێندکاران ، کە ئاگادارن ((ڕاستیی وەك گۆچان وایە)) ، ناویان ناوە (م. ڕاستگۆ) یان (أستاذ صادق) .. بۆ تەڵەکەبازییەکەشی مامۆستاییێکی بەشەکەمان دەڵێ : ئەم کابرایە ، هەتا فێڵ هەبێ دەیکا ...

م. وریا گەر ڕاستی بکردایە ، دەبوو ناوی ئەو خوێندکارەی خوێندنی دوکتۆرای پێبووتینایە ، کە بەو چەشنە بە ناوییەوە ، ئەو درۆیەی هەڵبەستووە ... من بەش بە حاڵی خۆم کەسێکی وام پێ شك نایە و جێی

حەیف و داخە ، خەڵکی لە کەسانی چاك و بەئەمەك دەخاتە گومانەوە ...

م. وریا جارەها وتوویە : وەرە سەرپەرشتیی کاری دوکتۆرا بکە و دواییش ببێ بە دوژمنت ...

من ناڵێم گەر خوێندکار ببێتە دوژمنی ماموٚستاکەی کارێکی باشە ... بەڵام ، کە سەرپەرشت چ لە ڕووی یاریدەدان و چ لە ڕووی پێوەندییەوە لەگەڵ خوێندکارەکەی باش و ساخڵەم بوو ، مەحاڵە ئەو دوژمنایەتییە پەیدابێ ... ڕاستیتان دەوێ ، ئەمانە هەمووی گوناه و خەتای خۆیەتی ... ئەو دەڵێ من : ((سەرپەرشتی (١١) نامەی قوتابیی دوکتۆرا ...))م کردووە[٧] بەڵام پێ لەوە نانێ لەگەڵ تاکە یەکێکیاندا چییە خۆی ماندوو نەکردووە . بۆ بەڵگەی ئەم بێباکییەی تەنیا لەو دوو نامەیە دەدوێم ، کە چەند مانگێك لەمەوبەر وتووێژیان لەمەڕ کرا و ئەم سەرپەرشتیان بوو :

١ـ گشت لایەکمان ئاگادارین چ ڕووداو و کارەساتێکی جەرگبڕی کەم وێنە لە ماموٚستا عادل گەرمیانی قەوما ... لەو سەروبەرەدا چەندین ڕووناکبیری بەشەرەفی لەخۆبوردوو کەوتنەخۆ و ، پەڕە پەرش و بڵاوەکانی ڕەشنووسی نامەی ئەو برادەرەیان کۆکردەوە و هەر یەکە لە لایەنێکەوە هاریکاری کرد ، تا نامەکەی گەلاڵە بوو ... تاکە کەسێك ، کە نەك هەر هێندەی سەرەداوێك یاریدەی نەدابێ و تەنانەت بۆ ڕۆژی لێدوانیشی نەیخوێندبێتەوە ، کاکە وریای ماموٚستای سەرپەرشتی بوو ! ...

٢ ـ بەناو سەرپەرشتی نامەی ماموٚستا نەوزەت ئەحمەد محەمەد زێباری بوو ... ڕۆژی وتووێژ و دەمەتەقێی نامەکە ، ئەندامانی لیژنە ڕەخنە و تێبینی زۆریان لە چاودێری کارەکە گرت .. م . وریاش بۆ داکۆکی لە

---

(٧) وریا عمر امین ، ڕۆژگێران و دەسکەوتی مەزن ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ١٤٤ ، بەغدا ، ١٩٩٩، ل٤٨ (نووسەر لە چەند دێڕێکدا).

خۆی لە وتەی کۆتاییدا لە پێش چاوی ئامادەبوواندا فەرمووی ((لەبەر ئەوەی کاتم نەبوو ، تەنیا فریای خوێندنەوەی سێ لاپەڕەی سەرەتای کەوتم ... داوام لێکرد بە پارە یەکێك بەکرێ بگرێ بۆی پێدابچێتەوە)) ... ئەم فەرمایشتە ئەندامانی لیژنە و دانیشتوانی ئەبڵەق کرد ...

نازانم م. وریا چۆن ویژدانی لێی‌گەڕاوە ، ئەو پارەیەی بۆ سەرپەرشتی کردنی دوکتۆرانامەکەی مامۆستا نەوزەت وەری‌گرتووە ، بخاتە تەنگەی باخەڵییەوە ؟... یان چۆن ڕووی هاتووە ، داوای لێ بکا بە پارە یەکێك بگرێ بۆی پێدابچێتەوە ؟ ... دەبا هیچ نەبایە بیوتایە ، ویستم بە بەشێکی ئەو پارەیەی وەرم گرتووە یەکێکی بۆ بگرم ... [٨] .

جا م. وریا ، کە بە لووت بەرزییەوە دەڵێ : من ((سەرپەرشتی (١١) نامەی قوتابیی دوکتۆرا ...))م کردووە ، ئەوە هەمووی بە چەشنی ئەو دوو نموونەیەی سەرەوەن .. ((ئاش گرمەی دێ و ئاردی دیار نییە)) ... هەر بۆیەش ئەو خوێندکارانەی دەبنە بەشی ئەو ، شیوەنی بەدبەختیی چارەنووسی خۆیان دەکەن و دێنە لای سەرۆکی بەشەکەمان و داوای لێدەکەن ، هەر مامۆستاییێکی دییان لە جێی ئەو بۆ دانێ ، چاکەی لەبیر ناکەن ...

هیچ زێدە ڕۆیی ناکەم ، گەر بڵێم لە سەرپەرشتی کردنی نامەی ئەو خوێندکاری خوێندنی باڵایەدا ، کە بە باوەڕی خۆم کەم کارم لەگەڵ کردبێ و باش یاریدەم نەدابێ ، پتر لە چەند یازدەییێکی م. وریا خۆم لەگەڵ ماندوو کردووە ... جا هەر هۆی ئەوەشە سەرپاکی خوێندکارانی خوێندنی باڵا هانا دەبەنە بەر د. کەمال مەزهەر و د. فوئاد حسێن و لێیان دەپاڕێنەوە ، داوا لە بەندە بکەن ، سەرپەرشتیی نامەکانیان بکا ...

* *

---

(٨) سەیر ئەوەیە ، ئەو سێ لاپەڕەیەی سەرەتای نامەکە هەڵە و خەوشی زیاتر بوو ...

له بەردەوامیی تاوانبارکردنم و هێرش بردنە سەرمدا نووسیویە :

((ڕەخنەکانیشی ... حکە لە پووچیان لە ڕووی زانستییەوە تۆزقاڵێ گیان و ڕەوشتی ئەکادیمی یان پێوە بەدی ناکری ... هەموو شەڕە جنێوون)) (ل٢) .

گەر ئەم وتانە سەدی یەك ڕاستییان تێدا بوایە ، ئەو دەم :

١- گۆڤار و ڕۆژنامەکان ئەو وتارانەیان بۆ بلأونەدەکردمەوە .

٢- زوربەی ڕەخنەلێگیراوان سوپاس و ستایشیان نەدەکردم .

٣- د. کاوس قەفتان بڕیاری نەدەدا بۆ چاپی دووەمی وەرگێڕانەکەی کەڵك و سوود لە تێبینی و سەرنجەکانم وەربگرێ .

٤- لە کتێبی ((ژیان و بەسەرهاتی عەبدولڕەحمان زەبیحی (مامۆستا عولەما)دا ، کە مامۆستا عەلی کەریمی چاپی کردووە و نە بینیومە و نە دەیناسم ، نەدەهات ئەو ڕەخنەیەی ساڵی ١٩٧٩ لە د. جەمال نەبەزم گرتبوو ، بخاتە دووتوێی ئەو کتێبە بە بەهایەیەوە [٩] .

... هتد

هەرچی ئەوەشە ، کە لە دوو بەرگی نامیلکەی ((ڕەخنەی نارەختە))دا دەربارەی م. وریا تۆمارم کردووە ، بەلای کەمەوە ئەو ڕاستییانەی خوارەوەم یادداشت کردووە :

* ئەگەر م. وریا بە چوار وشەی (ماڵ ، هەڤاڵ ، ساماڵ ، تاڵ) یاسایێکی نابەجێ بۆ زمانی دەوڵەمەندی کوردی ڕۆبنێ و بڵێ :

((.. هەموو لامێکیش دوای ئەلف بێ لە زمانی کوردیدا قەڵەوە)) ، ئەوە بەپێی پێڕەوە تازەکانی زمانەوانی مەنتیقی کاردەکا و کارەکەی هەمە لایەنە .. بەڵام یەکێکی دی دەیان وشە بهێنێتەوە ، کە (ل)ی دوای

---

(٩) عەلی کەریمی ، ژیان و بەسەرهاتی عەبدولڕەحمان زەبیحی (مامۆستا عولەما) سوید ، ١٩٩٩ ... (ل ٤٣١ ـ ٤٤٥ ـ د نەوڕەحمانی حاجی مارف ، با ڕێزی لێکۆڵینەوەی زانستی بگرین ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ٧٢ ، بەغدا ، ١٩٧٩) .

(ا)یـان لاوازبـیٚ ، وەك : (ئـالان ، ئـالودە ، ئـالیك ، ئالیکـار ، ئالیسـۆر ، ئالك ، ئالگ ، ئالنگ ، بالۆرە ، بالووکە ، چالاك ، چوالـە ، زالـە ، سـالار ، قالۆنچە ، کالیار ، لالۆ ، لالـەباس ، لالـەزار ، لالـووت ، لالغاو ، مالوان) .. ئـەوە کـاری ئـەو کەسـە هـەر دیـوی دەرەوەی زمـان دەبینـیٚ و سـاکار دەردەچـیٚ ... یاخود ئەویٚکی ڕیٚبازی تازەگەری ، کە لەو چـەند دیٚـڕەدا جیاوازی لە نیٚوان مەفهوومی دەنگ و پیتدا نەکردبیٚ و ئیٚمە و مانانیٚك ، کە هـەرگیز هەڵـەی وای لـیٚ ڕوونـەداین ، ئـەوە چ لایـەکمان هـەر دیـوی دەرەوەی زمان دەبینین ؟

* ئیٚمـە بیسـت سـالیٚك لەمەوبـەر ئـەوەمان یادداشـت کردبـیٚ ، کـە لـە دیالیٚکتی کوردیی خوارووداا ، لە دۆخی بانگهیٚشتن و دۆخی تیاندا نیٚر و مـیٚ جیادەکریٚنـەوە و لـە دەقـەری جیـاوازەوە نموونـەمان هیٚنابیٚتـەوە .. کەچی دواتـر و بـە دوا ئـەو دۆزینەوەیەدا م. وریـا بیٚئاگایانـە بلَـیٚ : ((لـە کوردیی خوارووشدا لە نیدادا نەبیٚ جنس جیاناکریٚتەوە)) ، ئیتر بۆ دەبیٚ لیٚکۆلَینـەوە دروسـت و ڕاسـتەکە ساکار بـیٚ وقسـە بـیٚ بەلَگـە و هەلَەکـەش زانستی بیٚ ؟

*یـەکیٚك ئیدیعـای پـەیڕەوی کردنـی ڕیٚبـازە تازەکـانی زمانـەوانی و مـەنتیقی بکـات و وشـەی هـاوبیٚژ (Homonym)و وشـەی فرەواتـا (Polysemantic) تیٚکەلٚ بە یەك بکات ، کەچی منیٚکی ساکاری ڕیٚبازی چاولیٚکەری پـتر لـە بیست سالٚ لەمـەو پیٚش لیٚکم جیاکردبنـەوە ، ئـەوە ڕیٚبازی کاممان باشترە ؟

* نووسـەریٚك دوور لـە گشـت داب و نـەریتیٚکی زانسـتانە ، بـە ڕۆژی ڕووناك کەرەستە لە بەرهەمی ڕیٚزماننووسانی کورد و نامـەی ماجستیٚر و دوکتۆریـی خویٚندکارانی کوردەوە وەربگـریٚ و بە هیـچ چەشـنیٚك ناویـان نەبا و بیکا بە موڵکی خۆی و سەرباری ئەو کارە ناڕەوایـە ـ بـە سووك و

ئاسانی پەردەپۆش کردنی ئەو ڕاستی‌یە ـ بە هەق و بە ڕێبازی نوێگەری بزانـێ .. کـەچی خـەڵکی دی ، کـە ئەمانـەت دەپـارێزن و کەشـە بـە لێکۆڵینەوەی باووباپیرانیان دەدەن ، بە ناشارەزا و لە دنیا نەگەیشتوو دابنێ .

* لە ئەنجامی کەم ئاگایی و قووڵ نەبوونەوە و ئاوڕ لە سەرچاوە نەدانەوە ، زانیاری‌یێکی ناتەواو دەربارەی تایبەتێتی‌یێکی شێوەیێکی کوردی وەربگرێ و بە یاسایێکی گشتیی بۆ سەرلەبەری زمانی کوردی ناوبەرێ و بە فرەڕوویی و مەنتقیی و تازەگەریی دابنێ ، بەڵام زانیاریی تەواو و گشتیی زمانەکەمان لە قاڵبی زانستیدا جێگیر بکرێ ، بە لای ئەوەوە یاسای یەك لایەنە بێ ...

* زمانەوانێك بۆ وتنەوەی دەستوورێکی ڕێکوپێکی دەیان ساڵ لەمەوبەر باسکراو ، سێ وشە بهێنێتەوە ، کە دوانیان بیژۆك بن و بەر دەستوورەکە نەکەون و تاکە یەکێکیان بەپێی یاساکە بڕوات .. ئەوە ناچارین هەزار شاڵلا و خۆزگە بۆ (تەقلیدی)یەکەی خۆمان بخوازین .

* پرۆفیسۆرێك ئاگای لەوە نەبێ ، کە لە چەندین لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدا چوار جنس یادداشت کراوە و بڵێ : سێ‌جنس دەست نیشان کراوە .. یان وشەیێکی یەکجار باوی ڕووسیی جنسی مێ بە نێر دابنێ .. ئیتر بە کام لێکۆڵینەوەی نوێ هەردوو دیو دەخوێنێتەوە .

* تۆژەرێك خۆی چەندین ساڵ باسی بوونی کرداری سادەی کردبێ ، کەچی ئێستا ئاگای لەو وتانەی خۆی نەمابی و بەرانبەر ئەو بۆجوونە وەستابێ ، کە لەگەڵ ڕایەکەی خۆی دەگونجێ ، دەبێ نرخ و بەها و سەنگی ئەو وتە نازانستی‌یەی چەند بێ ؟ ...

* بێتو قوتابی‌یەکیش وشەکانی (ئازا) و (پیاو) بە ڕەگی کردار دابنێ ، بەهیچ جۆرێك لێی قبووڵ ناکرێ ... کەواتە م . وریا چۆن ڕێ بە

خۆی دەدا باسی ساکاریی زانایانی کورد بکا ؟ .

* بە کوردی و بە کورتی ، وا پیێدەچیێ بە لای م. وریاوە ، قسەی ڕووتی بێ بەڵگە و بێ نموونە ؛ بێ ئاگایی و بێ خەبەری لە بەرهەمی دیار و بەرچاوی زانایانی کورد ؛ ناونەهێنانی سەرچاوە و بە چاوی سووك تەماشاکردنی کاری زمانەوانان ؛ قسەی خراپ بە گەورە پیاوانی کورد ؛ لەملاو لەولا زانیاری وەرگرتن و کردنە موڵکی خۆ و مافی خاوەنەکەی زەوت کردن ؛ دیاردەی درێو و نابەجێ و نادروست ؛ بێ سەلیقەیی و ساکاریی کەرەستە و زانیاری و هەڵەی گەورە ؛ وشەی دژ بە یەکی بێ سەروبەر ؛ لەنگی و خواروخێچیی کوردی نووسین : شێوازی نزم و زمانی کووچە و کۆڵانان ..((پێڕەوە تازەکانی زامانەوانی و مەنتیقی)) بن و هەرچی قسەی بە کاکڵی بە بەڵگە ؛ ئاگاداری و خەبەرداری لە کاری زانایانی کورد ؛ ناوهێنانی سەرچاوە و بایەخدان بە بەری ڕەنجی زمانەوانان ؛ ڕێزگرتنی گەورە پیاوانی کورد ؛ دەست نەگرتن بەسەر ملکی خەڵکی و زەوت نەکردنی مافی خاوەنەکەی ؛ دیاردەی ڕاست و بەجێ و دروست ؛ وردی و بە سەلیقەیی و کەرەستە و زانیاریی باش ؛ وشە و بیری پتەو ؛ ڕەوانی و پاراویی کوردی نووسین ؛ شێوازی بەرز و زمانی ئەدەبی .. یشە ڕێبازی سادەی چاولێکەری بن[١٠] .

● هاوکاری هێژام بەرانبەر ئەوەی دەستەواژەی (بێ بیر کردنەوە)م بەکارهێناوە . کە دەڵێ : ئەو دەربڕینە ((لە زانستا نییە و جێی نابێتەوە و نابێ خاوەنی ناسناوی ئەکادیمی ئەم جۆرە دەربڕینانە بەکاربێنێ)). ئەمانە لە قسەی زانای لوتکە و فریشتەی ئاسمان دەچن .. یەکێك بەو چەشنە زانست پەروەر بێ و قسەی هێندە بەجێ بێ ، بە ڕۆژی ڕووناك کەرەستە لەملاو لەولا وەرناگرێ و بیکاتە موڵکی خۆی و شێوازی

---

(١٠) بۆ پتر زانیاری لەو بارەیەوە ، بڕوانە : د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، ڕەخنەی ناڕەختە ، بەرگی یەکەم ، سلێمانی ، ١٩٨٨، ل ٥٥ ـ ٥٨.

نووسینی زمانی لاکۆڵان نابێ و نالْێ : ((.. ڕایەکی پووچە و بەتیشکی نەزەری‌یەی فۆنێم فش دەبێتەوە)) و توانج و تانە ناگرێتە کەڵەمێرانی کوردو و کفری وا ناکا زاتێکی وەك مامۆستا مەسعوود محەمەد بە (.. درێژدادر) ناوبەرێ ..

جا گەلۆ ! ئەو (بێ بیرکردنەوە)یەی بەندە لە زانستدا جێی نابێتەوە ، یان ئەو ڕەفتار و تەڕ زمانی‌یەی م. وریا ؟

گەر مەرج وابێ ، خاون ناسناوی ئەکادیمی دەست بەسەر ماڵی خەڵکی‌دا بگرێ ، لە بێ ئاگایی یاسای سەیر و سەمەرە بێنێتە ناوان ؛ بە زمانی کووچە و کۆلانان بدوێ ؛ پلار و تەوس بگرێتە زانایان .. ئەوە یاران ببورن ، من ناسناوی ئەکادیمیم ناوێ و هەر پیرۆز بەوانە بێ ، کە چێژ لەو شێواز و ڕێبازە وەردەکردن[١١].

* بایەخ بە ئێتیمۆلۆجیی وشە نادات ، کە ئەمە لایەنێکی یەکجار گرنگی هەر زمانێك و کێشەیێکی گەوری زمانەوانی‌یە .. بە نموونە لە زمانی ڕووسیدا وشە نییە ئەسڵ و ڕەگەزی ئاشکرا نەکرابێ ، بۆیە لێکولێنەوە لەو زمانە بەپێی پەیڕەوی کردنی پێڕەوە نوێکان کارێکی ژیرانەیە ، بەلاّم ، ئێمەیێکی کورد کە لەو مەیدانەدا هێشتا شتێکی ئەوتۆمان ساخ نەکردبێتەوە ، ئیتر چۆن بیانخەینە بەر تیشکی پێڕەوە نوێکانی زمانەوانی

* زمانەوانێك واتا و ڕۆنانی سەدان وشەی زمانەکەی نەزانێ ، چەندین وشە بە هەڵە بەکاربێنێ و بنووسێ ؛ ڕستە بە خواروخێچی دابڕێژێ .. نەك هیچ شێواز و ڕێبازێکی لێکۆڵینەوە دادیی نادا ، بەڵکو کۆمپیوتەریش فریای ناکەوێ ..

---

(١١) هەمان سەرچاوە ، ل٥٩ ـ ٦٠.

* زمانەوانێك لە باسی جێناوە کەسی‌یە جوداکانی دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا (هوون = ئێوە) بە (هون) تۆماربکا ؛ لە لێدوانی جێناوە لکاوەکانی دیالێکتی خوارووی کوردیدا ، ڕستەی وەك : (من بۆم ناردنیت) و (تۆ بۆت ناردنین) .. نموونەی بن ؛ لە چیرۆکیدا بە (دارلاستیك) کۆتر (بگری) ، یان ڕستەی ناقۆڵای وەك (لە ڕۆژێکی یەکجار سارد لە زستانا) داڕێژی .. ئەوە ئەو جۆرە دەربڕینانە ، کە کورد بەو چەشنەی م. وریا نەیانڵێ ، بێ گومان کەرەستەی وا وێران ، مەنتیق دەشێوێنێ و بەرەو نشوستیی دەبا ، بۆیە هیچ ڕێباز و پێڕەوێك پێی ناکرێ ، هەردوو دیوی لێك بداتەوە ، بەڵکو تەنانەت دیوی ساکاری دەرەوەشی پێ ساخ ناکرێتەوە [١٢] ..

... و چەندینی دی

ئەم جۆرە باشاگەردانی و بەربادییە بە زوربەی بەرهەمەکانییەوە دیارە .

جا خۆی کە نەك هەر تا ئەم شوێنە ، بەڵکو لە تێکڕای لاپەڕکانی دواتری (بوختاننامە) هەشت لاپەڕەییەکەیدا ، لەو وشە ناشیرین و ڕەزاقورس و گرانانە بەولاوە ، هیچی تری نەوتووە ... نە بەڵگەیێك ، نە نموونەیێك ... و کەچی بەندە بە جوێن فرۆش و پووچ و نەزان ناودەبا .

لەوەش سەرنج ڕاکێشتر ئەوەیە ، هۆی تاوانبارکردنی بەندە دەگەڕێنێتەوە بۆ ئەوەی گوایا ((هەمووی ڕەنگدانەوەی عونجوهییەت و خۆ بەشت زانینی بێ ئەساس))ن (ل٢) .

ئەگەر م. وریا بە چرای ڕۆن گەرچەکیشەوە بە هەموو نووسینەکانمدا بگەڕێ ، ناتوانێ یەك ڕستە چییە بدۆزێتەوە ، کە بیکاتە بەڵگەی ((خۆ بە شت زانینی)) من . دیارە ئەم برایە لە خۆیەوە دەڕوانێ ، چونکە سەری

---

(١٢) هەمان سەرچاوە ، ل ٧٢.

زمانی و بنی زمانی باسی خۆیەتی ... هەمیشە دەیلێ و دەیلێتەوە : من ئیسپاتم کردیی‌یە ئەرز بە دەوری ڕۆژا ئەسووڕێتەوە ... هەموو ڕێزمانی ئینگلیزیم کردۆتە یەك لاپەڕە ... و گەلێ لەوانە سەیرتر ، کورد وتەنی ((ئەوەی دەیلێ نایلێتەوە)) ... ئەمە بە دەمی .

فەرموون ، ئەویش چەند وێنەیێك ، کە بە نووسین لە پاشکۆی وتاری ((ڕۆژگێران و دەستکەوتی مەزن))دا [١٣] باسی سوارچاکیی و لێهاتوویی خۆی دەکا .

* ((سەدان باس و وتاری زانستی‌ی بواری (فەلك و فیزیا و جوغرافیا و ئیکۆلۆجی ... هتد) بڵاوکراوەتەوە)) (ل٤٩) .

لێرەدا لە دوو ڕووەوە گومان لە نووسەری ئەم وتانە دەکرێ .

١ـ لە واتای وشەی (سەدان) تێنەگات و نەزانێ (کە چەند جار سەد) دەکاتە (سەدان) ، چونکە لە زۆر شوێنی دیشدا ، بەهەمان شێوە ، بە گۆترە و بێ کێشانە و پێوانە داوێتی‌یە بەری ... بەوێنە ، ئەوەتە مانای یەکەم وشەی ئەم وتارەی خۆی ـ واتە وشەی (کۆنینەکان) :

((کۆنینەکان .. بە چاو و دڵ و هەستێکی پڕ لە ترس و گومانەوە سەیری دیاردەی ڕۆژگیران و مانگ گیرانیان ئەکرد)) (ل ٤٥)ی بەهەڵە بەکارهێناوە ، گوایا ئەو ویستوویە بڵێ (مرۆ ، ئادەمیزاد ، ئینسانی زوو...) ، کەچی لەبەر ئەوەی لە زمانی بابی ناشارەزا و نابەڵەدە ، ((کۆنینەکان)) ، کە واتای (ئاسەواری کۆن) دەگەیەنێ بە (مرۆی کۆن) تێگەیشتووە... ئاخر کاکە برا ، کە گلەییت لێدەکەم و دەستەوداوێنت دەبم ، ئاوڕ لە نووسراوان بدەیتەوە ، لەبەر ئا ئەمەیە... کورد وتەنی ، خۆ کفر نەدەبوو تەماشایێکی ((فەرهەنگی مەهاباد))ی مامۆستا گیوی موکریانی بکەی و بزانی ((کۆنینەکان)) یانی چی !...

---

(١٣) وریا عمر امین ، ڕۆژگیران و دەسکەوتی مەزن ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ١٤٤، بەغدا ١٩٩٩، ل٤٥ ـ ٤٩.

ئەوەتە مامۆستا گیوی موکریانی لە لاپەڕە (٤٩١)ی ئەو فەرهەنگەیدا وتوویە :

کۆنینە ـ آثار ، آثار قدیمە.

ئەمە ((هەڵمەتە کاسەیە)) و هەزار ڕەحمەت لە پێشینان ، کە وتوویانە : (بەیار کێڵان و گای لەپ).

٢ـ بیەوێ لای کەسانی بێئاگا خۆی هەڵبکێشێ... چونکە بەپێی ئەو وتانەی ، دەبێ لەو بوارانەدا بەلای کەمەوە سێسەد[١٤] وتارێکی بڵاوکردبێتەوە... ئەوەی ئێمە ئاگادارین ، ئەو جۆرە نووسینانەی لە دەپازدە سەرەمقەست و سێچوار وتاری دە لاپەڕەیی تێناپەڕن ، کە گشتیشیانی یان لە کتێبی قوتابخانەکانەوە وەرگرتووە ، یان لە عەرەبی و ئینگلیزییەوە وەرگێڕاوە .

چەند نموونەیێك :

أ) لەبارەی ئەو وتارەی بە نێوی ((کارەساتی کۆچەرەکان))ەوە لە ڕۆژنامەی (عیراق ، ژ ٣١٦٥ ، ١٩٨٦/٦/١٨)دا بڵاوی کردووەتەوە ، لە (ل٣٠ ـ ٣١)ی بەرگی یەکەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە))دا نیشانم داوە ، کە دەستپاك نییە و وەری گێڕاوە... بەڕاستی ((کل لە چاو دەفڕێنێ)) .

ب) وتاری ((ڕۆژگیران و دەسکەوتی مەزن)) ، کە بابەتی ئەم بأسەمانە ، چ لێکۆڵینەوە و چ وێنەکانی لە کتێبی فیزیای پۆلی سێیەمی ناوەندی (ل١٢٦ ــ ١٣٢)یەوە وەریگرتووە... بۆ ئەوەش ، کە نەناسرێتەوە لە کتێبی جوگرافیاشەوە یەك دوو لاپەڕە و وێنەی دەرهێناوە و هەندێکیش سەروگوێلاکی کوردییەکەی کوتاوەتەوە...

---

(١٤) (سەدان) ـ لە سێسەد بەرەوژوور دەگرێتەوە.

ج) له فایلەکەی مامۆستا حەمە شواندا ، دوو وتاری لەم بابەتەی م. وریا و ئەسلە عەرەبییەکەیان ، کە لە گۆڤارێکی کوێتیدا بڵاوکراونەتەوە ، هەیە... هیوامە لە دەرەفەتێکدا ، ئەوانەش بخەمە پێش چاوی خوێنەری ئازیز...

... هتد .

لە بەندی دووەمی ئەم بەخۆ هەڵدانەدا ، ئەوەی دەیان ساڵە زانایانی کورد هێناویانەتە بەرهەم ، تەفروتوونا دەکا و خۆی دەکاتە شاسواری مەیدان و بە یەکجاری سنوور دەبەزێنێ و لەبارەی خۆیەوە دەڵێ : ((یەکەم نووسەری کوردە هەوڵ ئەدات دیاردەکانی سروشت و باسی زانستی بە زمانێکی ئەدەبیی سادە و ڕەوان پێشکەش بکات))(ل ٤٩).

واپێدەچێ بیەوێ ڕایبگەیەنێ ، کە ((مەل نەماوە ، کوڕکوڕە بووە بە شای مەلان))...

باسی ئەو کارە زانستیانە ناکەم ، کە بەر لە ساڵانی حەفتادا بڵاوکراونەتەوە... بەڵام هەر لە سەرەتای (١١)ی ئازاری ١٩٧٠وە هەڵمەتی وەرگێڕانی سەرجەمی کتێبەکانی قوتابخانە ناوەندی و ئامادەییەکان دەستی پێکرد و تا ساڵی ١٩٧٤ (کە م. وریا تازە کۆلێژی تەواو کردبوو) ، نەوەد کتێب وەرگێڕران ، کە دەیان پسپۆڕ و شارەزای بوارە جیاجیاکانی زانست بەشدارییان تێدا کردبوو... باسەکانی هەر یەکێك لەو کتێبانە گەلێ لەوانەی م. وریا شانازییان پێوە دەکات ، زانستیانەتر و وردتر و تێروتەسەلتر و ڕەوانترن...

هەر لەو ماوەیەدا بە کوردی دوو گۆڤاری (زانیاری) و (پەروەردە و زانست) دەردەچوون و دەیان وتاری زانستییان بڵاوکردووەتەوە .

زانایانی وەك : جەمال عەبدوول ؛ کەمال جەلال غەریب ؛ عەبدولخالق مەعرووف ؛ ئەکرەم قەرەداغی ، شێخ صدیق بەرزنجی... کتێبی بە بەها و

بەنرخی زانستی‌یان بەچاپ گەیاندووە... دەوری مامۆستایان : نەوزاد عومەر محێدین و نووری عارف قەرەداغی و ڕەئووف جەلال و محەمەد ئەمین حەسەن و چەندینی دی لەبیر ناکرێن...

لەم چەند ساڵەی دواییشدا لە سلێمانی و هەولێر و دهۆك ژمارەیێك کتێبی کەم‌وێنەی ئەو بوارە کەوتوونەتە بەر دەست خوێنەران... ئەمە وێڕای ئەوەی گۆڤاری باڵای تەرخان کراو بۆ وەرگێڕان و لێکۆڵینەوەی زانست و بەتایبەت گۆڤاری ((زانستی سەردەم)) ، کە لە هەندەرانیش دەنگی داوەتەوە .

جا ئەمانە مشتێکن لە خەروارێك... بەڵێ چ زانست و زانیاری ؛ چ باس و بابەت ؛ چ پاراوی و ڕەوانیی کوردیی مامۆستایانی ئەو بەرهەمانەش هی ئەوە نین لەگەڵ ئەوانی م. وریا بەراورد بکرێن... خەڵکی هۆشیار و ئاگادارە و هاژە و هووژی خۆدەرخستنی ئەو، بۆ چرکەیەکیش خۆری ئەو زاتانەی پێناگیرێ و کاری گەورە و گران و سەنگینیانی پێ پەردەپۆش ناکرێ.

* م. وریا لە پێناوی وەدی‌هێنانی کام و ئارەزووی خۆپەسنی و خۆهەڵکێشاندا فرە چاوقایمانە دەڵێ : ((سەدان لێکۆڵینەوە و وتار و باسی زمانەوانیی بڵاوکراوەتەوە)) (ل ٤٩)

نووسەری ئەم وشە قەبانە لە بواری زمانەوانیدا خاوەنی یەك نامیلکە و حەوهەشت باسی دەپازدە لاپەڕەیی و بیست وتارێکی سێ‌چوار لاپەڕەیی‌یە و (ئاو بێنە و دەست بشۆ)... ئەوجا :

١ـ بیست کورتە وتارەکەی لە شەش حەوت دانە تێناپەڕن ، بەڵام بەوەی ، کە ماوەیێك بەسەر یەکێکیاندا دەڕوا ، دێت ناونیشانی دەگۆڕێ و چەند وشەیێکی دەخاتە سەر و سەرلەنوێ بڵاوی دەکاتەوە .

فەرموون ئەوە نموونەیێك :

له ڕۆژنامەی (عیراق)ی ڕۆژی ١٩٨٤/١٢/١٢دا بە نێوی (زمانەوانی)یەوە وتارێکی نووسیوە... پاش تێپەڕبوونی سێ ساڵ و شتێك ـ واتە لە ١٩٨٨/١/٢٠دا هەر لەو ڕۆژنامەیەدا ، دیسان هەمان وتاری بڵاوکردووەتەوە و بۆ نەناسینەوەی ناونیشانەکەی کردووە بە (زانستی زمانی وەسفی) .

ئەویش فۆتۆکۆپیی هەردوو چاپەکە :

أ) (زمانەوانی)، ڕۆژنامەی (عیراق) ١٢/١٢/١٩٨٤

زمانەوانی

د. وریا عمر امین

زانستی زمانی وەسفی دوو ئەرك و ئامانجی زۆر جیاواز بەڵام بە یەك بەستراوی هەیە.

یەکەم وەسف کردنی تاکە زمانەکان وەك دیاردەیەکی سەربەخۆ. بۆ دەرخستن و پیشاندانی شێوەو جۆنیەتی کار کردنی ئەم زمانە کە لەلایەن کۆمەڵە خەڵکێکەوە لە کاتێکی دەست نیشان کراودا بەکار ئەهێنرێ. لێکۆڵینەوەی زمان لەسەر بناغەی زانستی زمانی وەسفی بایەخ بە زمانەکە ئەدات تەنیا لەو سانە تایبەتییەدا. بێ ئەوەی باسی هیچ تۆناغێکی تری مێژوویی زمانەکە بکرێت یا باسی هیچ زمانێکی تر بکرێت چ دوور چ نزیك لێی. واتا سیمای ئەو سانە تایبەتییەی زمانەکە دەست نیشان ئەکات.

ئامانجی دووەمی زانستی زمانی وەسفی بەدی هێنانی تەزەرییەیەکی گشتییە بۆ زمان بکرێ بەپەیرەو لە ناو جۆراوجۆرەیا زمانە جیاوازەکانی جیهان شی بکرێنەوەو هەبوون و نەبوون و دەرکەوتن و دەرنەکەوتنی هەر دیاردەیەك لە زمانێکا بخرێتە پاڵ هۆیێکەوە بەپێی ئەو مەنتیقەی تەزەرییەکەی لەسەر دامەزراوە.

ب) (زانستی زمانی وەسفی)، ڕۆژنامەی (عیراق) ٢٠/١/١٩٨٨

زانستی زمانی وەسفی

وریا عمر امین – بەغدا

• زانستی زمانی وەسفی دوو ئەرك و ئامانجی زۆر جیاواز بەڵام بەیەك بەستراوی هەیە.

• یەکەم – وەسف کردنی زمانەکان.. هەر یەکە بەجیا وەك دیاردەی سەربەخۆ بۆ دەرخستن و پیشاندانی شێوە و چۆنیەتی کار کردنی ئەو زمانە کە کۆمەڵە خەڵکی لە کاتێکی دەست نیشان کراوا قسەی پێ ئەکەن (بۆ نموونە زمانی کوردی • ئیستاسان، زمانی ئینگلیزی ی سەردەمی چۆسەر... هتد).

لێکۆڵینەوەی زمان لەسەر بناغەی وەسفی سیمای زمانەکە دەخاتە روو کە لەو کاتە تایبەتییە دەست نیشان کراوەدا بەکار هێنراوە. لەم جۆرە لێکۆڵینەوەدا نابێ باس هیچ قۆناغێکی تری مێژوویی زمانەکە بکرێ و نابێ باس هیچ زمانێکی تر بکرێ و لەگەڵیا بەراوورد بکرێ.. (بۆ ئەمانە لقی تر هەن لەزانستی زمانا).

• دووەم ئامانجی زانستی زمانی وەسفی بەدی هێنانی تەزەری بەیەکی گشتی یە بۆ زمان، بکرێ بە پەیرەو زمانە جیاوازەکانی جیهانی پێ شی بکرێنەوە. هەبوون و نەبوون و دەرکەوتن و دەرنەکەوتنی هەر دیاردەیەك لە زمانێکا بخرێتە پاڵ هۆیەکەوە بەپێی ئەو مەنتیقەی تەزەری یەکەی لەسەر دامەزراوە.

ئەم ئاستیە ئایەتە دێ بێ ئەوی کردنەوەی زمارەیەکی یەکجار زۆر زمانی بەراوورد کردنیان دابەش کردنیان بەسەر چەن کۆمەڵێکی جیاواز هەر کۆمەڵەی بە پێی ئەو دیاردەو لایەنەی تیایا هاوبەشن (تصنیف کردنیان) .

بە بەراوورد کردنی ئەم هەموو زمانانە لەژێر تیشکی لایەنە لەیەک جوور جیاوازەکانیاندا تاڵێکی گشتی ... ئەگرن بۆ هەر کۆمەڵەی ... لە ئەنجامی بەراوورد کردنی ئەم دە گشتییانە تاڵێکی تری گشتی تر ئەدۆزرێتەوە .. تا ئەگاتە ئەوەی یەك تاڵی دەست نیشان ئەکرێ کە هەموو زمانانی جیهان تیایا بەشدارن ... ئەم دە گشتییە ئەو بیاتە مەنتیقییەیە کە هەموو زمانانی جیهانی بۆ هەڵئەسوورێ ..

بۆ نموونە لە ئەنجامی بەراوورد کردنی کۆمەڵە زمانێکی یەکجار زۆر لەم بەر و ئەو بەری جیهاندا دەرکەوتووە کە لە رووی داڕشتنی ووشەوەو پەیوەندی ووشە بە مۆرفیمەوە زمانەکانی جیهان سێ جۆرن .

پێك دێت . وەك زمانەکانی چینی و تیتنامی ... هتد ئەمانە بە ئایسولیتینگ ناونەبرێن ...

٢ – ئەو زمانانەی ووشەکانیان لە ریزە مۆرفیمێك پێك دێت .. وەك کوردی و تورکی و یابانی ... هتد . ئەمانە بە ئەگلوتینەیتیف ناو ئەبرێن ..

٣ – ئەو زمانانەی ووشەکانیان برێتین لە چەن مۆرفیمێك بەڵام مۆرفیمەکان لەناو یەکدا تواونەتەوە بە ئاسانی لە یەك جیا ناکرێنەوە وەك زمانی عەرەبی و لاتینی ... هتد ئەمانە بە فیوژنەل ناو ئەبرێن .

• ئەم ئامانجە ئایەتەی بێ ... ئەی کردنەوەی زمارەیەکی یەکجار زۆر زمان و ئنجا بەراوورد کردنیان و دابەش کردنیان بەسەر چەن کۆمەڵێکی جیاواز هەر کۆمەڵەی بە پێی ئەو دیاردە و لایەنانەی تیایا هاوبەشن (تصنیف کردنیان) .

• بە بەراوورد کردنی ئەم هەموو زمانانە و دەرخستنی لایەنە لە یەك چوو و جیاوازەکانیان تاڵێکی گشتی ئیستینتاج ئەکرێ بۆ هەر کۆمەڵەی لە ئەنجامی بەراوورد کردنی ئەم تاڵە گشتی یانە تاڵێکی گشتیتری تر ئەدۆزرێتەوە .. تا ئەگاتە ئەوەی یەك تاڵی پەیرەو دەست نیشان دەکرێ کە هەموو زمانانی جیهان تیایا بەشدارن . ئەم تاڵە گشتی یە ئە بیناغە مەنتیقی یەیە کە هەموو زمانای جیهانی پێ هەڵئەسوورێ وکار ئەکات (بەپێی ی بۆ چوونەکە) .

• بۆنموونە لە ئەنجامی بەراوورد کردنی کۆمەڵە زمانێکی زۆری ئەم بەر و ئەو بەری جیهان دەرکەوت کە لە رووی داڕشتنی ووشەوە و پەیوەندی ی ووشە بە مۆرفیمەوە زمانەکانی جیهان سێ جۆرن .

• ١ – ئەو زمانانەی ووشەکانیان لە تاکە مۆرفیمێك پێك دێت . واتا هەر ووشەیەی یەك مۆرفیمە . وەك زمانی چینی و ابتنامی ... هتد . کە بە Isolating ناو دەبرێن .

• ٢ – ئەو زمانانەی کە ووشەکانیان لە ریزە مۆرفیمێك پێك دێ و مۆرفیمەکانی بە ئاسانی دەست نیشان دەکرێن وەك زمانی کوردی و تورکی و یابانی ... هتد ئەمانە بە Agglutinative ناو دەبرێن .

• ٣ – ئەو زمانانەی ووشەکانیان برێتین لە چەن مۆرفیمێك و لەم مۆرفیمانە لە ناو یەکترا تواونەتەوە و بە ئاسانی لێك جیا ناکرێنەوە و ووشەکان هەڵناوەشێنرێن وەك زمانی عەرەبی و لاتینی ... هتد ئەمانە بە Fusional ناو ئەبرێن .

زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە جۆری یەکەمن بەشە بنچییەکانی رستە تیایانا بەم جۆرە ریز ئەبن (بکەر ـ فرمان ـ بەرکار) .

زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە کۆمەڵی دووەمن ریز بوونی بەشە بنچییەکانی رستە بەم جۆرەیە (بکەر ـ بەرکار ـ فرمان) .

زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە کۆمەڵی سێیەمن ریز بوونی بەشە بنچییەکانی رستە بەم جۆرەیە (فرمان ـ بکەر ـ بەرکار) .

بە بەراورد کردنی ئەم سێ جۆر زمانانە دەرئەکەوێ کە لە هەموو زمانانی جیهانا هەمیشە بکەر پێش بەرکار ئەکەوێ ... فرمانە شوێنەکەی ئەگۆڕێ یا پێش بکەر یا لە نێوان بکەرو بەرکار یا لەدوای بەرکارا دێ ..

هەرگیز ناشێ بوترێ فلانە زمان لە فلانە زمان باشترە یا پێشکەوتووترە .. چونکە ئەولانە زمان فرمان پێش ئەخەرێ .. یا دوا ئەکەوێ .. بەیوەندی، بەنتیقی لە هەر سێ حالەتدا یەکەو بیناغەیەکی ریازی هەیە ..

• زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بەجۆری یەکەمن ریز بوونی بەشە بنچییەکانیان دارشتنی رستەدا بەم جۆرەیە بکەر ـ فرمان ـ بەرکار

• زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە جۆری دووەمن ریز بوونی بەشە بنچییەکانیان بەم جۆرەیە بکەر ـ بەرکار ـ فرمان ..

• زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە جۆری سێیەمن ریزبوونی بەشە بنچییەکانیان بەم جۆرەیە فرمان ـ بکەر ـ بەرکار

• بە بەراوورد کردنی ئەم سێ جۆر زمانانەی دەرکەوت کە لە هەموو زمانانی جیهانا بکەر پێش بەرکار ئەکەوێ . فرمانە شوێنەکەی ئەگۆڕێ .. پێش بکەر یا لەنێوان بکەر وبەرکارا یا لەدوای بەرکارا دەرئەکەوێ بە بەراوورد کردنی لایەنەکانی تری زمان دەرکەوت کە لە

هەموو زمانانی جیهان (ناو ـ فرمان ـ ئاوەڵناو .. ئاوەڵکار ـ نەل .. هتد) هەیە . رستەی هەموو زمانانی جیهان بکەر وبەرکار وفرمانی هەیە ...

((بەرەو بە کاڵیی ، بەرەو بە کوڵاوی ، بەرەو بە برژاوی)) .

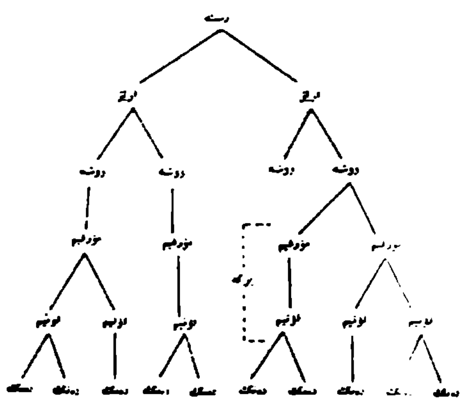
گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ١١٨ ، بەغدا ، ١٩٨٨ .

لێکۆڵینەوەی زمانەوانی

لێکدانی وشەکان

د. وریا عمر امین
بەشی کوردی - کولیجی پەروەردە
زانکۆی بەغداد

سادەترین کەرەسەی زمان ئەو ئاکە دەنگانەن کە بە هۆی ئەندامانی ئاخاوتنەوە دروست دەکرێن. ئاڵۆزترین دانەش لە زماندا ڕستەیە. پەیوەندیی نێوان ئەم دوو دانەیە لەسەر پەیڕەوێکی هەرەمیی ئەم جۆرە دامەزراوە.

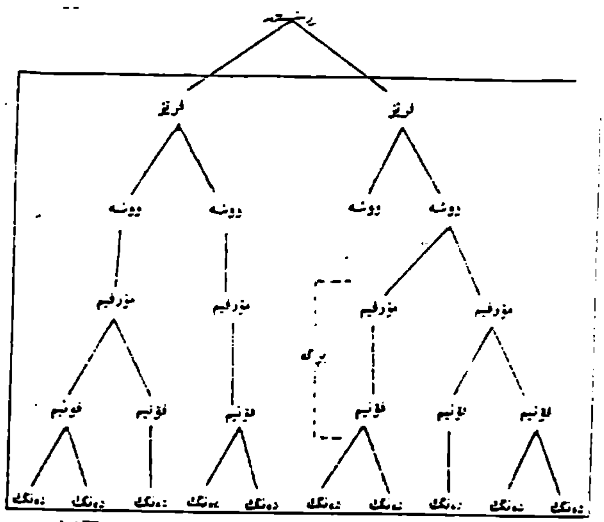

گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ١١١ ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

بیناغەی سادەترین ڕستەی کوردی

د. وریا عمر امین
کۆلێجی پەروەردە - زانکۆی بەغدا

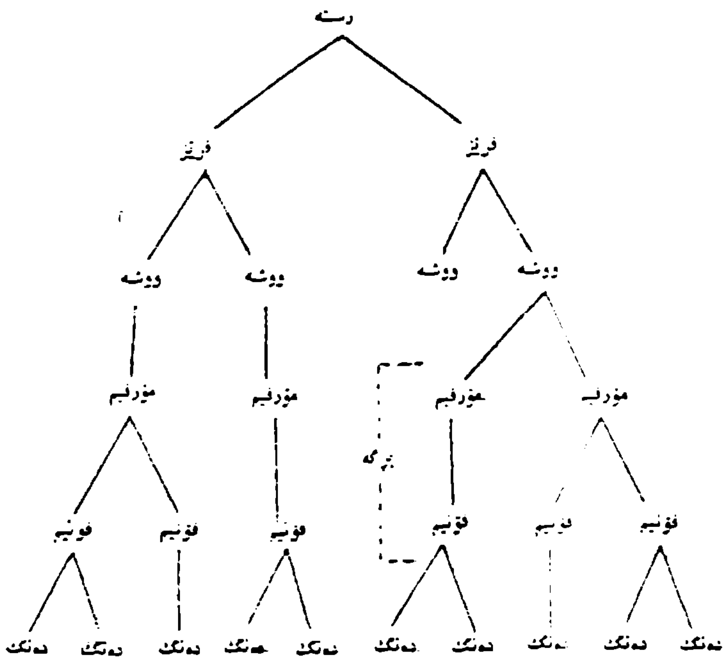
سادەترین کەرەسەکانی زمان ئەو تاکە دەنگانەن کە بە هۆی ئەندامانی ئاخاوتنەوە دروست دەکرێن. گەورەترین و ئاڵۆزترین دانەی (ڕێزمانی)ش ڕستەیە. پەیوەندی نێوان دەنگ و ڕستە لەسەر پەیوەندییەکی هەرەمی ئەم جۆرە دامەزراوە.

ڕێزمان چییە

د. وریا عمر امین

بچووکترین و سادەترین کەرەسە لە زمانـــا ئەو تاکە دەنگانەن کە بە هۆی ئەندامانی ئاخاوتنەوە دروست ئەکرێن ، گەورەترین و ئاڵۆزترین دانەش لە (ڕێزمانی) زمانا ڕستەیە ، پەیوەندیی نێوان [illegible] دەنگ و ڕستە لەسەر پەیڕەوێکی هەرەمـــــی ئەم جۆرە دامەزراوە .

٣ـ هەرچیناميلكەكەيەتی ـ ((ڕێزمانی ڕاناوی لكاو)) ، شتێكی ئاسایی‌یە ، كە پێشتر كەرەستەكەی بە دوو وتارێك بڵاوكردووەتەوە و بەتايبەت ئەوی بە نێوی ((ڕێزمانی ڕاناوی‌لكاو)) ، گۆڤاری "كاروان" ، ژ ٨ ، مايسی ١٩٨٣ ، ل ٦٨ ـ ٧٤) هوەيە[٢٠]... بەڵام سەيرو سەمەرە ئەوەيە ، ساڵی ١٩٨٦ لە دووتوێی ناميلكەيەكدا بەچاپی گەياندووە و كەچی لەو ڕۆژەوە تا ئەمڕۆ بۆ هەندێ نووسينی ، زانيارييی ئەو ناميلكەيەی دەگوێزێتەوە .

بۆ درێژە پێ‌نەدان ، لەم بارەيەوە بڕوانە (ل ١٧ ـ ٢٤)ی بەرگی دووەمی ناميلكەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) ، كە پڕن لە بەڵگەی ئەو هەڵس و كەوتەی.

خوێنەری هێژا ! ئەوە ((سەدان لێكۆڵينەوە و وتار و باسی زمانەوانی))ی م. وريا بوون ، كە نيشانم دان... بە ڕاشكاوييەوە دەڵێم ، گەر لە ڕووی چەندێتی‌يەوە ئەوەی بڵاوی كردووەتەوە ، سەدی دەی ئەوە بێ ، كە ئيديعای دەكا ، بەم تەمەنەوە سەری ڕێز و نەوازشتی بۆ دادەنەوێنم... هەرچی باری چۆنێتی‌شێتی ، زمانەوانێك (پياو) و (ئازا) بە كردار دابنێ و جياوازيی نێوان (دەنگ) و (پيت) نەكا و... بێ‌گومان مايەی خەم و پەژارەيێكی سەخت و گرانە ، زانست و زانيارييی زمانەوانێك لەو ئاست و ڕادەيەدا بێت :

ئەوەتە لە كۆتايی وتاری ((لەياسا دەنگی‌يەكانی زمانی كوردی))دا[٢١] ، دوو وشەی (ئازا) ـ كە ئاوەڵناوە و (پياو) ـ كە ناوە ، بە ڕەگی كردار داناوە... لەو بارەيەوە نووسيويە :

((ئەگەر ڕاناوی لكاو (ین ـ یت) لەگەڵ ڕەگی فرمان دەركەوتن...

... ...

---

(٢٠) ئەمە لە هەموو جيهاندا باوە ، كە نووسەر چەند وتارێكی خۆی بكاتە كتێبێك .

(٢١) وريا عومەر ئەمين ، لە ياسا دەنگی‌يەكانی زمانی كوردی ، گۆڤاری ((ڕۆشنبيری نوێ))، ژ ١٣٨، بەغدا ، ١٩٩٦ ، ل ١٨ ـ ٢١.

ئێمە ئازاین))

((ئەگەر ڕەگی فرمانی بە کپ کۆتایی هاتبێ... :

تۆ پیاویت)) (ل ٢١)

یاخود لە وتاری ((ئیملای کوردی و چەند تێبینییەک))دا[٢٢] ، کە وتوویە ((... هەموو لامێکیش دوای ئەلف بێ لە زمانی کوردیدا قەڵەوە...)) (ل ٤٤٢) ، گوایا لێرەدا لە ڕووی فۆنۆلۆجییەوە لە دوو فۆنێمی (ڵ) و (ا) دەڕوانێ ، کەچی ئەوەی نەزانیوە ، کە (لام) و (ئەلف) ناوی پیتن ، نەک ناوی فۆنێم...

... و گەلێکی دی.[٢٣]

((بەڵێ وا نەدڕاوە ، کە پینە بگرێ)) و کەچی ڕووشی دێ لە مەدحی خۆیدا بڵێ : ((بە دامەزرێنەری ڕێبازێکی تازەی زمانەوانیی کوردی لەقەڵەم ئەدرێت)) (ل ٤٩)... دیارە پەردەی شەرم بەیەکجارەکی دڕاوە و ئەمەش ((چرای نابووتی هەڵکردنە))...

خۆ دەبوو پێمان بڵێ ، کام زمانەوان ((بە دامەزرێنەری ڕێبازێکی تازەی زمانەوانیی کوردی لەقەڵەم)) داوە و ئەو ڕایە لە کوێدا بڵاوکراوەتەوە... ڕێی تێدەچێ گێلەپیاوێک لە نەزانیدا ؛ یان ماستاوکەرێکی تەڵەکەباز بۆ ئەوەی کاری خۆی لای مەیسەر بکا... بە دەمی ئەوەیان پێ وتبێ... یان دەشێ لە خەوندا وا خۆی بینیبێ... یان وەک ئەو ڕێوییەی دەمەو ئێوارە بە سێبەری زلی ، خۆی لێبووبووە شێر... یان بۆ مەبەستی خۆبەرزکردنەوە ، ویستبێتی خوێنەر هەڵبخەڵەتێنێ... بەڵێ ((بزنێک دەقارێنێ ، کە چۆرێ شیری ببێ))...

---

(٢٢) وریا عومەر ئەمین . ئیملای کوردی و چەند تێبینییەک ، ((گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق ـ دەستەی کورد)) ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٤٣٤ ـ ٤٤٩ .

(٢٣) بۆ زێدە زانیاری لەمەڕ ئەو دوو باسەوە ، بڕوانە (ل ٧٠، ٣١ ـ ٣٢)ی بەرگی یەکەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی نارەختە)).

* م. وريا باش دەزانێ ، ئەو ڕێبازەی زمانەوانێکی گەورەی وەك د. محەمەد مەعرووف پێڕەوی دەکا ، گەلێك لەوەی ئەو نوێتر و تازەتر و زانستییانەترە و بەرهەمەکانیشی لە هەموو ئاست و ڕەخ و ئالییەکەوە لەگەڵ ئەوانی م. وریادا ، نێوانیان ((ئاسمان و ڕێسمانە))... گەرچی من لە هەندێ بۆچوون و چەشنی لێکدانەوەی د. محەمەد مەعرووفدا بیروڕام جیاوازە ، بەلاّم ئەمە گەرد ناخاتە سەر گەورەیی زانایی و قوتابخانەی بالاّی ئەو کەڵە زمانەوانە و لێکۆڵینەوە بەپێز و نوێکانی... بەلاّم بەپێچەوانەوە ، ڕێبازی م. وریا لە فڕوفێڵ و غەل و غەش و تەڵەکەبازی بەولاوە هیچی دی نییە .

* د. محەمەد مەحوی هەمووی دوو ساڵێك دەبێ گەڕاوەتەوە وڵات... لەو ماوە کەمەدا وێڕای هەندێ وتار ، سێ کتێبیشی بلاّوکردووەتەوە[٢٤] . ئەم زاتە ، بەو ماوەی دوو ساڵە چ لە ڕووی چۆنێتی و چ لەباری چەندێتییەوە ، زۆر لە م. وریای تێپەڕاندووە . د. محەمەد مەحوی ، کە بە ڕێبازی نوێ کاردەکا ، تێی دەگەین چی دەڵێ . هەرچی م. وریایە ، ڕەنگە خۆشی باش لە خۆی تێنەگا...

م. وریا کە چەند ساڵ بە ئیدیعای شارەزایی لە قوتابخانەی چۆمسکیدا لافوگەزاف لێدەدا و گوایا ئەم خۆی لێزانە و هەر ناوی ڕێزمانی گوێزانەوە (Transformation Grammar) دەبا ، کەچی تائێستاش ((ڕێزمانی گوێزانەوە))ی بە خوێنەر نەناساندووە... وا دەردەکەوێ لەو بابەتە هەر ((دوو پیت و لەتێکی خوێندووە))... بەلاّم

---

(٢٤) أ ـ د. محەمەدی مەحویی ، چەند لایەنێکی فۆنۆلۆژیی ڕێزمانی کوردیی و ڕێزمانی عارەبیی ، سلێمانی ، ٢٠٠٠.

ب ـ د. محەمەدی مەحویی ، زمان و زانستی زمان ـ سەرەتایەك بۆ زانستی زمان ، سلێمانی ، ٢٠٠١.

ج ـ د. محەمەدی مەحویی ، ڕستەسازیی کوردیی، سلێمانی ، ٢٠٠١ .

د. محەمەد مەجوی ، ئەوەتە لە دووەم کتێبیدا (٨) لاپەڕەی لەمەڕ ((ڕێزمانی بەرهەمهێنان)) نووسیوە (ل ١٧٣ ــ ١٨٠) و خوێنەری لەو مەسەلەیە تێگەیاندووە...

* چەند مانگێك لەمەوبەر لە کۆلێژی زمانی زانکۆی سلێمانی ، وتووێژ دەربارەی دوکتۆرانامەی مامۆستا (هۆگر مەحموود فەرەج) کرا... ئەم بەرهەمە بە نێوی ((پراگماتیك و واتای نیشانەکانی))ەوەیە و (١٩٨) لاپەڕەی چڕی فولسکابە و د. محەمەد مەعرووف فەتتاح سەرپەرشتی کردووە . وەك دەزانین ، لێکۆڵینەوە لەم لایەنەی زمان لە کوردیدا نەبووە و تەنانەت لە زمانانی ئەورووپیشدا نوێیە... جا ئەم توێژینەوەیە ، کە ڕچەشکێنێکی ئەو ئاست و بوارەیە ، نووسەرەکەی تێیدا تەواو سەرکەوتووە و بە پلەی باڵا بڕوانامەی پێدرا...

... و چەندین کاری دی.

ئێدی تێ ناگەم ، م. وریا لەم کارانە بێئاگایە ، یان دەیەوێ کاری هاوکارانی پەردەپۆش بکا و سنگی خۆی دەرپەڕێنێ... بە هەر حاڵ ، مەبەستی لەو وتانەی هەرچییەك بێ ، کارێکی چاك نییە و ڕاستی و دروستی دەشێوێنێ... ((بەردی زل هەڵگرتن نیشانەی لێنەدانە))...

تۆ بڵێی م. وریا ئەوە نەزانێ ، کە هەر چەند ساڵێك لە هەموو بوارێکدا زانای کارامەتر و تیۆریی پێشکەوتووتر دێنە مەیدان... ئایا ئاگای لەوە نییە ، کە لە پاش چۆمسکییەوە ، چەندین ڕێبازی دی پەیدابوون... ئەی ئەوە نازانێ ، کە گەلێك ڕەخنە بەرەو ڕووی چۆمسکی بووەتەوە و وەڵامی هەندێ لە ڕا و بۆچوونەکانی دراوەتەوە... بۆ بەئاگاهێنانەوە و وریاکردنەوەی م. وریا ، دەڵێم با هیچ نەبی ئەم سەرچاوەیەی خوارەوە بخوێنێتەوە :

فهم اللغه : نحو علم

لغه لما بعد مرحله

چومسكی

تأليف

تيرينس موور و كريستين كارلنغ

ترجمة

الدكتور حامد حسين الحجاج

بغداد ـ ١٩٩٨

م. وريا وا دەزانێ لە كۆڕی بێئاگايان و نەزاناندا قسەدەكا ، بۆيە لە بەردەواميدا دەڵێ : ((چەن لێكۆڵينەوەيەكی رەسەنيشی لەباری زمان و عەرووزی عەرەبی‌يەوە پێشكەش كردووە)) (ل ٤٩) .

دەيان زانای زمان و ئەدەبی عەرەبی ، كە لە ماوەی سەدان ساڵدا گشت بوار و دەرەتانێكی ئەو مەيدانانەيان ساخ كردبێتەوە ، ئێستاكە ئەوێك ، كە زمانی بابی خۆی باش نازانێ و تا ئەمڕوش لێكۆڵينەوەيێكی ڕەسەنی لەبارەی زمانی كوردييەوە نەهێنابێتە بەرهەم و لەمەڕ ئەدەبی كورديش لەوە بەدەر ، كە هەندێ شيعری لەبەرە ، هيچی نەكردبێ... ئيتر ئەمەی لە چی ؟...

بەڵێ ، ئاگاداری ئەوەين ، كە دەربارەی عەرووز هەندێ زانياريی لە كتێبی ((فن التقطيع الشعری والقافية))ی دوكتۆر (صفاء خلوصي) وەرگرتووە و بە زمانێكی شەق و شڕ كردوويە بە كوردی و تەنانەت ئەمە يەكێكە لەو باسانەی بۆ بوونی بە پرۆفيسۆر پێشكەشی كردووە...

سەبارەت بوونيشی بە پرۆفيسۆر دەڵێ : ((يەكەم زمانەوانی كوردە لە عيراقا پلەی پرۆفيسۆری لە زمانی كورديدا وەرگرێ و بە كاتێكی قياسی)) (ل ٤٩). بۆ ڕوونكردنەوەی ئەم پلە و پايەيەی چەند ڕاستی‌يێك دەخەمە

ڕوو :

١ـ لە هیچ وڵاتێ و زانستگاییێك زمانەوان بە لێکۆڵینەوەی ئەدەبی پلەی بەرزتری نادرێتێ... ئەم فێڵ و نهێنی‌یە چییە ، کە م. وریا توانیوێتی وەها باسێك ـ (دەربارەی عەروون)ی تێ‌هەڵکێشێ ، بەتایبەتیش وەك لە سەرەوە پەنجەم بۆ ڕاکێشاوە ، کە وەری‌گرتبێ و کردبیەتە کوردی .

٢ـ سەرجەمی بەرهەمەکانی ئەوەیان تێدا نابێ ، نەك پلەی پرۆفیسۆر ، بەڵکو پلەی پرۆفیسۆری یاریدەدەریشیان پێ‌وەربگرێ .

٣ـ لەبەر ئەوەی ئەو دەمە سەرۆکی بەشی کوردی بوو ، لە ژێرەوە کارەکانی خۆی بەهەر ڕێگەیەکدا بوایە ، لە ماوەییێکی زۆر کەمدا بەڕێ دەکرد... هەرچی هی مامۆستایانی دی بوو ، ئەمساڵ بۆ ئەوساڵ و چەندین کۆسپ و تەگەرە و بڕوبیانوو...

٤ـ لە کاتی تەرقیەکەیدا ماستاوی بۆ دووان لە پرۆفیسۆرەکان دەکرد و بووبووە پۆلیسی سێیەمیان... ((لە هەموو دیزەیەکدا ئەسکوێ‌یە))...

٥ـ د. ئەمین مۆتابچی و د. جەمال جەلال زۆر پێش ئەو گەیشتوونەتە پلەی پرۆفیسۆری

٦ـ هەندێك ، کە درەنگ نازناوی پرۆفیسۆری‌یان وەرگرتووە (بەتایبەت بەندە) ، هۆی ئەوە بووە ، درەنگ هاتوونەتە زانستگا و لەو دەزگایە خزمەتیان نەبووە . دەنا زۆر پێش ئەو پلەی پرۆفیسۆری‌یان وەردەگرت .

... هتد .

ئەم مامۆستایە لە بە شان و باڵی خۆدا هەڵدان بەولاوە هیچی دی بەلاوە گرنگ نییە و ئامادەیە لەو پێناوەدا هەموو ڕاستی‌یێك بشێوێنێ... بۆ ئەمەش و بۆ ئەوەی بە کورتی بیبڕمەوە و سەری خوێنەر نەیەشێنم ، لە هەموو ئەو باسکردنەی خۆی ، لەم وتارەیەوە ، تەنیا چوار نموونە هەڵدەبژێرم :

١ـ نووسیویه : ((لە ساڵی ١٩٩٤دا بەشی خوێندنی باڵای (دکتۆرا و ماجستێر)ی لە بەشی کوردیدا دامەزراندووە و بووە بە سەرۆکی)) (ل ٤٨).

تێکڕای مامۆستایانی بەشی کوردی ئاگادارن ، کە کردنەوەی خوێندنی باڵا بیرۆکەی د. ئەمین مۆتابچی‌یە و ئێمەش : د. نەسرین محەمەد فەخری و م. وریا و بەندە پشتگیریمان کرد... بەڵێ بە هەوڵ و کۆششی هەموومان دامەزرا ، نەك ئەو بەتەنیا... بەڵام خواهەڵناگرێ و هەموو مامۆستایان و خوێندکارانی خوێندنی باڵای بەشەکەمان شاهیدن ، کە سێ ساڵێك لەمەوبەر بەوپەڕی بێ‌پەروایی‌یەوە پێی ڕاگەیاندین ، کە ڕاپۆرتی بۆ داخستنی نووسیوە و دەیووت ، چونکە من پێیان دەگەیەنم و کەچی ئەوان دەبنە دوژمنم... بە کورتی ((بە گورگان خواردووی دا))... د. ئەمین زۆر لێی دڵگران بوو و دەیووت و دەیووتەوە ، بەشەکەی کردووە بە دووکانی باوکی[٢٥] . خوا و ڕاستان کردی ، ساڵێکی پێ‌نەچوو ، ئەو کورسییەی بە هەموو دنیای نەدەدا ، لە ژێریان هێنایە دەرێ ((دار درا بە ڕۆحیدا)) و د. فوئاد حسێنیان کردە سەرۆکی بەش... بۆ مێژوو دەڵێم ، یەکەم کاری ئەم سەرۆکە نوێیە ، ئەوە بوو قەرەبووی ئەو زیانە گەورەیە بکاتەوە ، کە م. وریا دابووی... چاك بوو لە ماوەیێکی کەمدا ، بە هەوڵ و ئارەقەی ناوچەوانی ، دڵسۆزانە توانی کارێ بکا سەرلەنوێ خوێندنی باڵا بەرقەرار بێ و هەزار جار ماڵی ئاوابێ .

---

(٢٥) پرۆفیسۆر ئیبراهیم باڵدار چەندین جار گلەیی ئەوەی لەلا کردووم و وتوویە : کاتێ لەبەر چاوی م. وریا لێم دەپرسن ، ئێستا لە کوێ کاردەکەی ؟... هێشتا فریانەکەوتووم دەم بکەمەوە ، ئەو یەکسەر فەرموویە : لای من... وا نەزانێ شاگردیم...

بەندەش بە زەردەخەنەوە دڵنەوایی پرۆفیسۆر باڵداری کردووە و پێی وتووە : دڵت لە خۆت نەمێنێ و بۆ منیش هەر بە هەمان شێوە مەعریفەت دەنوێنێ... د. ئەمین وتەنی : ئەو کابرایە پێی وایە ئەم بەشە کوردییە دوکانی باوکی بووە و ئەو ئێستا میراتگرێتی...

٢ـ بەر لەو وتانەشی ئەوەی وتووە ، کە گوایا ((لە ساڵی (١٩٨٢)ەوە تا (١٩٩٩) سەرۆکی بەشی کوردی بووە.. کە ئەکاتە (١٧) ساڵ و بە ویستی خۆی وازی هێناوە)) (ل ٤٨).

هۆی ئەوەی ، کە (١٧) ساڵ سەرۆکی بەشی کوردی بووی ، ئەوەیە کەسمان بەو پلە و پۆستە ڕازی نەدەبووین و ئارەزووی ئەو کارەمان نەدەکرد... چونکە ، ئێمە پلەی زۆر لەوە بەرزتریان داوینێ و قبووڵمان نەکردووە... وێڕای ئەوە پێویستمان بەوە نەبووە لە ژێرەوە کاروباری خۆمان تێپەڕێنین و لە سۆ خۆ هەوڵدان دووربووین... ئێمە کاری زانستیمان هەڵبژاردووە...

ئەوی م. وریا بناسێ ، چاك دەزانێ چەند شانازیی بەو کورسییە نزمەوە دەکرد و چۆن توند خۆی پێوە گیر کردبوو... تا ئێستاش هەناسەی ساردی بۆ هەڵدەکێشێ و ، کەچی دەیەوێ وای نیشان بدا ، کە ڕزگاری بووە و ((بە ویستی خۆی)) جێی هێشتووە... کاتێ فەرمانی ئازادکردنی گەیشت . زمانی گوێی نەدەکرد و تا دوو مانگێك شێواو و پەرێشان... ڕاگری کۆلێژەکەمان هێندە پیاو چاکە ، بۆ ئەوەی هەندێ هێوری بکاتەوە ، فەرمانەکەی وا بۆ گۆڕی ، کە لەسەر ویستی خۆیەتی... گەر م. وریا ئارەزووی وازهێنانی هەبوو ، ئەی بۆ :

أ) داوای لە د. فوئاد حسێن دەکرد ، چەند مانگێك لەسەری بووەستێ و ئەوسا بێتە جێگەکەی ؟

ب) لە ماوەی (١٧) ساڵدا جارێك چییە ، داوای وازهێنانی نەکرد ؟... ... هتد

ئەمانە هەموو بەڵگەن ، کە م. وریا زۆر پەرۆشی ئەو لابردنەیەتی و بە سووکایەتی پێ کردنی تێدەگا ، چونکە گەر وا نەبا ، نەیدەنووسی ((بە ویستی خۆی وازی هێناوە))... بۆچی گەر لایانبردبێ ، چی لەو کەم

دەکاتەوە... ئەوە دنیایە و کورسییە و دەوران دەورانە... لە لایەکی دیشەوە وا دەزانێ ، بەو جۆرە بۆرە بەڵگانە ، لای خەڵکی گەورە دەبێ... ((هەموو دەردێك دەرمانی هەیە ، گەوجی نەبێ))...

٣ـ وتوویە : ((ئەندام و سەرۆکی دەیان لیژنەی زانستیی بەرز... بووە)) (ل ٤٩):

أ) ئەندامی دە لیژنەییێك بووە ، نەك دەیان... ((ناوی گەورە و دێی وێران))...

ب) من خۆم لە بەشێکی ئەو لیژنانەدا لەگەڵی ئەندام بووم... لە ماوەی چەندین ساڵدا تاکە جارێك چییە لە کاتی دەست پێکردنی کۆبوونەوەکەدا نەهاتووە... هەمیشە نیوەی کات تێپەڕیوە ، ئەوجا دەرکەوتووە... وێڕای ئەوە ، چارەکە سەعاتێك دانیشتووە و بە بیانوویێك ڕۆیشتووە و ئێمەش بە زەردەخەنەوە تێمان ڕوانیوە... دەتووت ((نە بای دیوە و نە باران))... هەموو ئەوانەی لەو لیژنەیەدا بوون ، شایەتیی ئەو ڕاستییە دەدەن .

ج) ساڵی ١٩٨٨ ئەو و د. نەسرین فەخری و د. مەولوود حەمە نەبی و بەندە وەك لیژنەیێك بڕیارمان دا مەلزەمە بۆ بابەتە کوردییەکانی هەر چوار پۆلی بەشەکەمان دابنێین ، کە تا ئەو دەمە بێ بەرنامە دەیانخوێند . بەندە و د. مەولوود دانانی سەر و سێ مەلزەمەمان گرتە ئەستۆ ، د. نەسرین ـ دوو ، م. وریا ـ یەك . ئێمە ـ (د. نەسرین و د. مەولوود و بەندە) لەو ماوەی مانگەدا ، کە بۆ بەجێهێنانی ئەو کارە دیاریمان کردبوو ، هەر هەشت مەلزەمەکەمان تەواوکرد و پێشکەشمان کردن... بەڵام م. وریا ـ تاکە کەسێك ، کە تاکە مەلزەمەیێکی بەرکەوتبوو ، تاکو ئەمڕۆش نەینووسی... تا ڕادەیێك لەوە دەبووریـن ، بەڵام دوای ئەوەی د. مەولوود لە وەزارەت دەیان دانەی لەو هەشت مەلزەمەیە فۆتۆکۆپی کرد ،

ئیتر خوێندکارەکانمان کەوتنە ئەوەی لەو بابەتانەی ئێمەدا بەپێی مەلزەمە و بەرنامە و بە کوردی بخوێنن... ساڵێك تێپەڕی... ڕۆژێك لە ژوورەکەی خۆی گلەیی ئەوەمان لێیکرد ، کە ئەو کارەی بەجێنەهێنا... لە وەڵامدا وتی : جا ئەوانە مەلزەمەن ئێوە داتان ناوە !...

لێرەدا هیچ ناڵێم و با خوێنەر خۆی سەرپشك بێ...

د) چەند جارێك لە بەڕێوەبەرێتیی خوێندنی کوردییەوە بۆ دانان و وەرگێڕانی هەندێ لە کتێبی قوتابخانەکان کردوویانەتە ئەندام ، بەڵام نەك ڕۆژێك لە ڕۆژان خۆی بەو کارەوە ماندوو نەکردووە ، بەڵکو قەڵەمیشی بۆ نەخستووەتە سەر کاغەز...

... هتد.

٤ـ دەڵێ : ((لە ساڵی ٧٢ ١٩٧٣ دا لە کۆلێجی ئامادەیی زانکۆی مۆسکۆ زمان و ئەدەبی ڕووسی ی خوێندووە و بە پلەی امتیاز دەرچووە)) (ل ٤٨).

هەر هێندە دەڵێم ، ئایا ڕێی تێدەچێ یەکێك لە ((زمان و ئەدەبی ڕووسی))دا ((بە پلەی امتیاز)) دەرچووبێ و ئەوە نەزانێ ، وشەیێکی یەکجار باوی وەك ((دەفتەر ـ Titrad)) ، کە مێیە و ئەو بە نێری دابنێ[٢٦] ... ((ئەم نانە بەو ڕۆنە))...

*　　*
*

(٢٦) بۆ وەرگرتنی زانیاریی تەواو لەو بارەیەوە ، بڕوانە (ل ٤١)ی بەرگی یەکەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) .

م. وریا لە نیوەی دووەمی لاپەڕە (٢)ی (بوختاننامە)کەیدا هاتووەتە سەر باسی نزمیی ئاستی زانستیی بەندە و دەڵێ : ((نزمی مستوای ئەکادیمی ی ئاورەحمانی حاجی مارف ئەخرێتە پاڵ دوو هۆی سەرەکی یەوە . یەکەم ـ ئاورەحمان هەر لەسەرەتاوە هیچ ئارەزوو و بڕوایەکی بە بواری رۆشنبیری و زمانەوانی یەوە نەبووە. فەشەل و نوشستی بەرەو ئەم جیهانەی راماڵیوە و کردوویەتی بە ماڵ بەسەریا... دووەم ـ سروشتی خوێندنەکەی بە رادەیێ شلۆق و بێ بیناغە بووە. رێی نەداوەتێ تۆزقاڵێ شارەزایی لە پێڕەوی ئەکادیمی پەیا بکات بتوانێ لەگەڵ گیانی هاودەم بگونجێ و پەرە بە خۆی بدات...)).

* بەندە لە پۆلی پێنجەمی سەرەتایی یەوە ئاشق و شەیدای بواری ڕووناکبیریی کوردی بوو و هەفتانە ڕۆژنامەی ((ژین))ی دەکڕی و دەیخوێندەوە و دەیپاراست . هەتا ئەوڕۆش بیست ژمارەیێکی ئەو سەردەمە لە کتێبخانەکەیدان... کاتێ لە قوتابخانەی ناوەندی یش بوو بە (خانزاد)ی مامۆستا جەمال بابان و (گۆمی شڵەقاو)ی مامۆستا موحەڕەم محەمەد ئەمین و... چەند بەرهەمی دی ئاشنا بوو... لە پۆلی سێی ناوەندی سووم ، کە لە قوتابخانە گەڕامەوە ، بینیم بەرگێکی (یادداشت)ەکانی مامۆستا ڕەفیق حیلمی دەرچووە و یەکسەر کڕیم... گەرچی بۆ سبەینێ تاقیکردنەوەی (فیزیا)مان هەبوو ، بەڵام زۆری ئەو شەوەم بە خوێندنەوەی یادداشتەکانەوە بردە سەر و کەمێکیش بە پێداچوونەوەی فیزیادا... لەبەر ئەو هۆیە لە فیزیادا (٥٧)م وەرگرت و یادی بەخێر ، حاجی باقی ــ واتە مامۆستای فیزیا لێم تووڕە بوو و (طارق)ی شێخ ڕەئووفی نەقیبیش ، کە برادەرێکی زۆر نێزیکم بوو و مەسەلەکەم بۆ گێڕایەوە ، وەك هاوڕێیەکی دڵسۆز ، سەرزەنشتی کردم... ئەگەرچی لە هەردوو وانەی وێژەیی و زانستی (بەتایبەت بیرکاری)دا باش

بووم و بەدڵ حەزم لە هەموویان بوو ، بەڵام مەیل و ئارەزووی ڕووناکبیری پتر کاری تێکردم و بەرەو بەشی وێژەیی بردم... لە پۆلی پێنجەمی وێژەیی ، کە حەڤدە قوتابی بووین ، لە خولی یەکەمی تاقیکردنەوەی بەکەلۆریدا تەنیا شەش کەسمان لێدەرچوو ، کە یەکێکیان من بوو...

* من لە یەکێك لە زانستگا هەرە بەرزەکانی جیهان ، واتە زانستگای لێنینگراد . بەکالۆریۆس و ماجستێرم تەواوکردووە... لەهەر ئاگادارێکیش بپرسی ، پێت دەڵێ ، کۆلێژی ئادابی زانستگای لێنینگراد ، تەنانەت لە کۆلێژی ئادابی زانستگای مۆسکۆ زۆر دێرینتر و پێشکەوتووتر و بەهێزترە... لە بەشی زمان و ئەدەبی ڕووسیی ئەو کۆلێژە کەڵە زمانەوانان و ئەدەبناسان دەرسیان وتووەتەوە و دەڵێنەوە... منیش پەروەردە و دەرچووی ئەو بەشەم...

لە لایێکی دییەوە ، هەموو کات و توانستم بۆ خوێندن تەرخان کردبوو و پۆلی یەکەم و دووەم و سێیەمم بە دوو ساڵ تەواوکرد... چەند جارێك ڕۆژنامەی زانستگا لەبارەی چالاکی و کارامەییمەوە نووسیویێتی... سەدی نەوەدی نمرەکانم باڵا بوون... ئەوەش فۆتۆکۆپیی یەکەم لاپەڕەی لیستی نمرەکانم :

=

During his stay at Leningrad State University from 1963 to 1968 ABDUL RAHMAN MAROOF passed the examinations in the following subjects: (speciality Russian Language and Literature)

1. Russian (practical course) ... good
2. General Linguistics (introductory course) .... excellent
3. Theory of Literature (introductory course) .... good
4. Modern Russian (theoretical course):

   Part I. Phonetics Graphics. Orthographie. Orthoepy .... excellent

   Part II. Lexicology Lexicography Word-building .... excellent

   Part III. Morphology .... excellent

   Part IV. Syntax .... excellent
5. Historical Grammar of the Russian Language .... excellent
6. History of the Russian Literary Language .... excellent
7. Science of Style (practical course) .... credit
8. Russian Folklore .... excellent
9. Latin .... excellent
10. Pedagogics .... credit
11. Teaching Practice .... excellent
12. Methods of Teaching Russian as a foreign language .... credit
13. Educational Films .... credit
14. History of Old Russian Literature..excellent
15. History of the Russian Literature of the XVIII-th century.. excellent

لەسەر نامەی ماجستێرەکەشم ، لەتەك ئەوەی پلەی بالآیان پێدام ، بۆ خوێندنی دکتۆراش کاندیدیان کردم ...

هەرچی خوێندنی دوکتۆراکەمە لە ئامۆژگای رۆژهەلأتناسیی سەر بە ئەکادیمیای زانستیی سۆڤێتی بوو ... ئیتر کاکە وریا گیان ، کام ((فەشەل)) ؟ ؛ کام ((نوشستی)) ؟ ؛ کام ((شلۆقی)) ؟ ؛ کام ((بێبیناغەیی)) خوێندنی من دەفەرمووی ؟ ...

ئەمەی وتویوە ، هێشتا بەلایەوە کەمە ، بۆیە گوێ بە هیچ نادا و دەلێ : ((ئاورەحمان حاجی مارف کە لە سالی ١٩٦٠ دا پێنجی ئەدەبی ی تەواو کرد ... تاکە بەشێ لیێی وەرگیرا بەشی کوردی بوو چونکە ئەوسا وەرگرتن لەم بەشەدا بێ دەرەجە بوو)) (ل ٢) .

من لە بەشی جوگرافیا و مێژوو ؛ کۆلیژی یاساش وەردەگیرام ... تەنانەت بەلێنیان پێدام بۆ خوێندنی ئابووری بمنێرنە چیکۆسلۆڤاکیا ... بەلأم ئارەزووی بەشی کوردییەکە ، ئەوانی تری لەبەرچاو رەش کردبووم .

ئەوسا ، واتە سالی ١٩٦٠ ، وەرگرتن لە بەشی کوردی بە نمرە بوو و بەندەش بە پێی زۆریی نمرە ، یەکەم ناوی لیستەکە بوو ... هەرچی ئەو سالەیە ، کە کاکە وریای تێدا وەرگیرا ، لە بەختی ئەو مەسەلەی نمرە نەمابوو و بۆیە لەوێ وەرگیرا و نەکرا بە سەرباز ...

بۆم هەیە لە م . وریا بپرسم ، گەر قوتابییێکی پۆلی پێنجی زانستی نمرەی باش بهێنی ، هیچ بیر لەوە دەکاتەوە بچێتە بەشی کوردی ؟ ...
دیارە ، ئەو کە لەو بەشە خوێندوویەتی ، تەنها لەبەر ئەوە بووە ، کە نەك هیچ کۆلیژێکی زانستی وەری نەگرتووە ، بەلکو لە بەشە وێژەییەکانیش (جگە لە بەشی کوردی) ئاوڕیان لێنەداوەتەوە ...

دێر دوای دێر بوختانەکانی رەزاقورستر دەبن ... ئەوەتە وا رادەگەیەنێ ، کە ئەورەحمان لەو بەشە کوردییە ((بێزی لێبووەوە ...

گاڵتـــەی پێکـــرد ... ئیهانـــەی کـــرد و وازی لـــێ‌هێنا و خـــۆی گـەیاندە یەکیـەتی سـۆڤێت بـۆ خوێندنـی پزیشـکی ... دوای چـەند ساڵ نوشستی ... ئەنجام دەرەقەتی نەهات و فاشیل بوو ... تەرقین قەید کرا)) و چووە بەشی زمان و ئەدەبی ڕووسی .

ئـەو سـاڵەی لـە بەشـی کـوردی خوێنـدم سـاڵێکی پـڕ بـیرەوەری و سەروەری و شانازیمە ... چ مامۆستایان ، چ هاوڕێیان ئەمەك و وێنـەیان لە پێش چاومە ... کاتێ ساڵی یەکەمم تەواوکرد و پشووی هاوین هات ، چەند برادەرێکی نـێزیکم بیرۆکـەی پێکـەوە چوونـە هـەندەرانیان خستە مێشـکمەوە و بڕیـاری ڕۆیشـتنمان دا ... لـە ڕێگـە هـەندێکیان بـەوە پێدەکەنین . کە یەکێك لە جانتاکانم پڕ کتێبی کوردی بوون و لە نێوانیاندا ((مێژووی ئەدەبی کوردی))ی مامۆستا عەلائەددین سەجادی دیاربوو ...

بەڵێ توانست و بەخۆدا ڕاپەڕموون و گەنجێتی بـەرەو ئـەوەیان بـردم بچمـە کۆلێـژی پزیشـکی ... وەرزی یەکـەمم بـە سـەرکەوتوویی تـەواو کرد ... لە دوای ڕۆژانی پشووی نیـوەی سـاڵدا تووشـی نەخۆشـییەکی گـران بـووم و سـێ مـانگێك لـە نەخۆشـخانە کـەوتم ... کـە هاوڕێکـانم ، بەتایبەت د . کاوس قەفتان و د . مارف خەزنەدار ... دەهاتنە سەردانم ، تاکە داوام لێیان ئەوە بوو ، گۆڤار و کتێبی کوردیم بۆ بێنن ... چاکەیان هـەگیز لـەبیر ناکەم و چاپەمـەنی بەنرخ و بە بـەهایان بۆ دەهێنـام ... لـەو ماوەیـەدا بەشـێکی زۆری ژمارەکـانی گۆڤـاری ((گـەلاوێژ)) و ((هیـوا)) و ((شەفەق)) ... و چەندین چیرۆك و شیعرم خوێندەوە ... بەهەمان شێوە ، لـە نەخۆشـە ڕووسـەکانیش کتێبـی ڕووسـیم وەردەگـرت ... لـە کۆتـایی مانگی یەکەمی ئەو ناساغییەمدا ، خوێندنەوەی زۆر وای هەژاندم بیر لە پزیشکی نەکەمـەوە ... دوو مانگەکـەی دواییش ، بەتایبـەت کـە زمـانی ڕووسییەکەم پتر گەشـەی سەند و ئـەدەبی باڵای ڕووسـی کاری تێکردم ،

هاتمە سەر ئەو باوەڕەی گەر لەو مەیدانەدا قاڵ ببم ، دوایی دەتوانم خزمەتی زمانەکەی خۆم بکەم ... بۆیە هەر کە لە نەخۆشخانە هاتمە دەرێ ، چوومە بەشی زمان و ئەدەبی ڕووسی . ئەمڕۆش چاك هەست دەکەم ، کە ئەو بەشە باشی پێگەیاندم و گەر ماوەی ئەم چارەکە سەدەیە کاری باشم کردبێ ، کاریگەریی ئەو قوتابخانەیەیە .

ئەوە کاکڵی مەسەلەکەیە . نەك ئەو بوختان و تۆمەتەی م . وریا دەیانداتە پاڵ بەندە ... هەر بۆ مەبەستی ئەوەی ، من وەك کەسێکی خراپ و نەزان بە خەڵك بناسێنێ ، لەگەڵ ئەوەشدا ، کە باش ئاگاداری هەندێ ڕاستیشە ، کەچی هەڵیان دەگێڕێتەوە و وا دەزانێ ، دەتوانێ خوێنەری وشیار و بەئاگا چەواشە بکا ... گەر نیازی پاك بوایە ، چۆن ڕووی دەهات بڵێ : ((بەڵگەی تر ئەوە ساغ ئەکاتەوە کە ك . ئاورەحمان ئەندامێکی (طارئ)ی بواری نووسین و ڕۆشنبیری یە ئەوەیە هیچ جۆرە جم و جۆڵ و ئارەزوویەکی زمانەوانی یارۆشنبیری یا ئەدەبیی لە سەردەمی گەنجیدا نەبووە ... و تا ساڵی ١٩٧٣ دوای وەرگرتنی کاندیداتەکەی و گەرانەوەی بۆ وڵات هیچ نووسین و بەشدارییەکی ڕۆشنبیریی بۆ تۆمار نەکراوە ...)) (ل ٣) .

م . وریا بەرانبەر ئەم چەند نموونەیەی خوارەوە چی دەفەرمووێ :

* لە نێوان ساڵانی ١٩٥٩ ـ ١٩٦٠دا بە نازناوی (سکالا)وە لە گۆڤاری ((هیوا))دا چەند وتارێکم بلاوکردووەتەوە و بەتایبەت ئەوەیان ، کە دەربارەی (وەفایی)یە ، بەلاوە نازدارە .

* ١٩٦٨ ـ ١٩٦٩ چەند کورتە چیرۆکێکم لە ڕووسییەوە کردووەتە کوردی و چیرۆکی ((ماتەم))ی چێخۆڤ ، کە لە ڕۆژنامەی ((هاوکاری))دا چاپکراوە ، لە نێوانیاندا دیارە .

* ١٩٧٠ ـ ١٩٧٢ دوو وتارم بە ڕووسی و زنجیرەیەکیش بە کوردی لە

بارەی فەرهەنگە کوردییەکانەوە نووسیوە . ڕووسییەکان لە گۆڤاری ((ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسی))دا بڵاوکراونەتەوە و کوردییەکانیش لە گۆڤاری ((پرشنگ)) و ڕۆژنامەی ((هاوکاری))دا .

* ساڵی ١٩٧٢ کتێبی ((هەندێ بیروباوەڕی هەڵە لەبارەی زمان و مێژووی کوردەوە))ی د . قەناتی کوردۆم لە ڕووسییەوە کردە کوردی و ناردم بۆ کۆڕی زانیاری کورد و ساڵی ١٩٧٣ ، کە گەڕامەوە لەژێر چاپدا بوو .

... و هەندێکی دی .

سەرنج ڕاکێش ئەوەشە ، ئەو نەك هەر وا نیشان دەدا هیچ بەرهەمێکم نەبووە ، بەڵکو دەشڵێ : ((تا ئەوسا)) ـ واتە تا ساڵی ١٩٧٣ ((تەنانەت نەیزانیوە بە کوردی بنووسێ)) (ل ٣) .

من ئامادەم لیژنەیێك پێك بێت بۆ بەراوردکردنی ڕەوانیی کوردی و ڕێنووسی ئەو وتارانەی ساڵی ١٩٥٩ ـ ١٩٦٠ نووسیوومن ، یان ئەوانەی سەرەتای حەفتاکان بڵاوم کردوونەتەوە لەگەڵ هەر بەرهەمێکی ساڵی (٢٠٠١)ی م . وریادا ، کە خۆی هەڵیبژێرێ و دیاری بکا ... گەر بڵێن ڕێنووس و کوردییەکەی ئێستای ئەو لە هی سی‌چل ساڵ لەمەوبەری من باشترە ، ئەوە ئامادەی هەموو بڕیارێکیانم ...

بۆ ئەوەش ، کە تۆمەتەکەی باش بچەسپێنێ ، بوختانێکی شاخداری بە دەمی د . کەمال مەزهەرەوە کردووە و دەڵێ : ((فەرموون ئەمەش بەڵگە.

د . کەمال مەزهەر ئەحمەد سەرۆکی لیژنەی موناقەشەی نامەی ماجستێری کاك محمد زەهاوی بوو کە ئاورەحمان سەرپەرشتی بوو و لە بارەی ئیملای کوردی یەوە بوو . موناقەشەکە ڕۆژی پێنج شەممەی ڕێکەوتی (١٠ ـ ٢ ـ ٢٠٠٠)دا لە بەشی کوردیی کولێژی پەروەردەی سەر بە زانکۆی بەغداد کرا . لەم موناقەشەیەدا سەرۆکی لیژنە د . کەمال

مەزهەر ئەحمەد کە ئاگاداری تەواوی سەرگوزشتەی خوێندنی ئاورەحمانە .. لەبەر دەم دەیان رۆشنبیرو ئەدەب دۆست و ئامادەبووان رایگەیاند کە [ئاورەحمان کە لە سۆڤیەت گەڕایەوە .. لە ساڵی ١٩٧٣ دا و لە کۆری زانیاریی کوردی دامەزرێنرا .. ئیملای کوردیی نەئەزانی ... ئەوسا فێری بوو ...]» (ل ٣) .

لێتان ناشارمەوە ، د . کەمال لەو بوختانەی بە دەمییەوە هەڵبەستراوە ، زۆر پەست و دڵگرانە ... چاوەڕوانی نەدەکرد ، ئەو ئامۆژگاری و پەندە بەرز و باڵایانەی ؛ ئەو وتە شیرین و ڕۆح سووك و جوانانەی لەبارەی بەندەوە دەریبڕین ، کە مەبەستی بوو ، لە سەرێکەوە هەندێ ڕاستی لە پێشکەوتنی منی شاگردیدا بدرکێنێ و ، لە سەرێکی دییشەوە ، ڕاوێژی خەڵکی دییان پێبکا ، تا لە پێناو فراوانکردنی ئاسۆی زانین و زانستییاندا خۆیان فرە ماندوو بکەن ... شریتی ئەو وتووێژ و دەمەتەقێیە لای کاك محەمەد زەهاوی هەیە ... لەبەر ئەوەش ، کە زۆر بەسەر ڕووداوەکەدا تێنەپەڕیوە ، هێشتا لەو هۆڵی هەڵسەنگاندنەدا سەدای دەنگی زوڵاڵ و دلێری دوکتۆر کەمال ئاسەواری ماوە و لە گوێی بەشدارانیشدا دەزرنگێتەوە ... ئیتر م . وریا چۆن وا زوو ئەو بوختانەی هۆنییەوە و ڕێی بەخۆیدا دڵی ئەو زاتەش زویر بکا . چاك دەزانم م . وریا خراپ دەکا ، بەڵام تێناگەم چ پێویستییێکی بەمەیە و دەبێ کەڵك و سوود ؛ چێژ و تامی کاری ناڕەوا و دوور لە ڕاستگۆیی چی بێ ؟ ...

د . کەمال لەو کۆڕ و کۆبوونەوەیەدا وتی : هیوامە هەموو وەك د . ئەورەحمان بن ... بە ماندووبوون و شەونخوونی ؛ هەوڵ و تەقەللای بێوچانی ... وای لێهاتووە ، بووە بە یەکێك لە کوردیزانە گەورەکانمان ... هێندە ڕەوان و بێگرێ دەنووسێ ، کە ناتوانی دەست لە خوێندنەوەی بەرهەمەکانی هەڵبگری ... بەڵێ ، هەر ئەم د . ئەورەحمانە

کە تازە لە هەندەران گەڕابووەوە ، وەك ئێستا نەبوو ... ئەمەیە ئەنجامی دڵسۆزی لە کاردا ... بەداخەوە کەسانێکیش هەن ، نەك هیچ پێش ناکەون ، بەڵکو بەرەو دواشەوە دەڕۆن ... لە کاری سەرپەرشتیکردنی نامەی خوێندکارانیشدا ، بە چەشنێك ئەرکی سەرشانی بەجێدێنێ ، سەروەر و سەربڵند بێ ... ئەم نامەیەی کاکە حەمە زەهاوییش یەکەم نامەیە ، کە وا ڕەوان و بێ هەڵەی ڕێنووس بێ ...

لەم باسەدا بەتایبەت سەرنج ڕاکێش ئەوەیە ، ئەو بوختانەی بۆ د . کەمالی هۆنیوەتەوە ، وەك دەقی وەگێراو خستووەتە کەوانەوە ، کە ئەمەش وا دەگەیەنێ ، ئەو وتانە بێ زیاد و کەم ، بەو چەشنە وترابن ...

هەرچی بۆ شەخسی خۆمە ، هیچ گلەیی زۆر لەو مرۆ بوختانکەرە ناکەم ، بەڵام بۆ د . کەمال ، نەك هەر گلەیی ، بەڵکو لۆمە و سەرزەنشتیشی دەکەم ... گەلۆ ! ئێمەی کوردی کلۆڵ و چارەڕەش ، چەند زانا و دانا ؛ پایەبەرز و پایەدار ؛ گەورە و کەڵەمێر ...ی وەك د . کەمالمان هەیە ، تا بە ناوییەوە بوختان هەڵبەسترێ و وا سووك تەماشا بکرێ ... ئەگەر زمان بۆ ئەو جۆرە وشانە ببزوێ ، ئەی قەڵەم چۆن قایل دەبێ ، بیاننووسێ ؟ ...

م . وریا ، کە لە پێناوی وەدیهێنانی کام و ئارەزووی ناڕەوایدا ئەو کارە نابەجێیە دەکا ، دەبێ بزانێ ، نە بە فرۆفێڵی ئەو ناوی مەزنی زانایان لەکەدار دەبن و ، نە بە هاژوهووژی تەلاری بالایان هەرەس دێنێ و ، خۆیشی بەوە زل دەبێ ... واتە مەرامی ناڕەوای نایەتە دی و تەنها ناوی خۆی دەزڕێنێ و سنعەتەکەی ڕەزیل دەکا ... کورد وتەنیش : ((بزن کە خوا بیگرێ نانی شوان دەخوا)) ...

ئەوێك بە ڕۆژی ڕووناك کەرەستە لە زمانەوانانی کورد و نامەی

ماجستێری و دوکتۆریی خوێندکارانی کوردەوە وەربگریّ و بیکا بە ماڵ و موڵکی خۆی و بە بیانوو و بەهانەی هەرزان بەها هەوڵی شاردنەوەی بدا ... یاخود کە دەقی بڵاوکراوە وەردەگریّ ، بۆ وەدیهێنانی مەبەستی ناڕەوا و نابەجێی بیشێوێنیّ و تێکوپێکی بدا ... ئێدی دەمیّ وتووێژ و دەمەتەقێیەك بگێڕێتەوە ، دەبیّ چی بەسەربێنیّ و بەرانبەرەکەشی تووشی چ دەردەسەری و گرفتارییێك بکا ، بەتایبەت ، چونکە خۆ ئەمەیان ماست نییە بە دەمییەوە دیار بیّ .

لەلایێکی دییەوە مایەی خۆشی و بەختەوەرییە ، گشت بەشدارانی وتووێژی ماجستێرنامەی کاك محەمەد زەهاوی لە ژیاندان ، جا گەر ئەو شەرم لە من و د. کەمال نەکات ، ئەو تۆمەتە بخاتە ئەستۆمان ، ئەدی لەمەودوا چۆن ڕووی دیّ لە پێش سەد کەسێکدا سەرهەڵبڕیّ ... ((زاڵم زەواڵت بیّ))...

وەك م. وریا بەناوی د. کەمالەوە دەڵیّ : ((ئاورەحمان کە لە سۆڤیەت گەڕایەوە ... لە ساڵی ١٩٧٣دا و لە کۆڕی زانیاریی کورددا دامەزرێنرا ... ئیملای کوردیی نەئەزانی .. ئەوسا فێربوو ...)) (ل٣) . گەر ئەمە ڕاستیش بیّ ، ئەوە :

١ـ هیچ نەبیّ من ساڵی ١٩٧٣ لە کۆڕ فێربووم ... باشە ئەی ئەو وەڵامی چییە ، کە نەك هەر بە شەش ساڵ لە لەندەن ، بەڵکو بە بیست ساڵیش لە بەشی کوردیی کۆلێژی پەروەردە هەر کۆڵەوار و دەستەپاچەیە ... بۆ ئەوەی وتەکانی منیش وەك ئەوانی م. وریا ڕووت و ڕەجاڵ نەبن ، فەرموون ئەوە چەند نموونەیێك :

أ) لە وتاری ((ڕەخنەی نارەخنە))یدا[٢٦] ئیملای چەندین وشەی هەڵەیە و بەتایبەتی ئەوەی لەبریتی (تەئکید) ، نووسیویە (تاکید)

(٢٦) وریا عومەر ئەمین ، ڕەخنەی نارەخنە ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نویّ)) ، ژ ١٤٠ ، بەغدا ، ١٩٩٧ ، ل٢٢ـ٢٤.

(ل ٢٣، س١ ، د٢٥) ؛ لەجیاتی (بـەراورد) ، (بـەراووورد) (ل٢٣، س ١ ، د٣٠ ، ل٢٣، س٢ ، د٥) ...

ب) ئەو کە یەکێکە لەوانەی بەتەواوی لایەنگیری دانانی چوکڵەیە لە ژێر (ڕ)ی سـەرەتای وشـەدا و ئەمـەی لـە وتـاری ((ئیمـلای کـوردی و چـەند تێبینیـیـەك)) (ل٤٢٢) دا دەربڕیـوە ، کـەچی لــەم وتـاری ((ڕەخنــەی نارەخنـە))یـەیدا لـە نووسـینی سـەرجەمی ئـەو جـۆرە وشـانەدا (٧)ی نیشانەی قەڵەویی لەژێر ئەو پیتانەدا دانەناوە ... ئەم دیاردەیەش وەنەبێ هـەر لــەم وتـارەیدا بــێ ، بـەڵکو لـە زوربـەی نووسـینەکانیدا بەهــەمان چەشنە ... زێدە ڕۆیی نییە ، گەر بڵێم نامیلکەی (ڕێزمانی راناوی لکاو) پتر لە سەد وشەی وای گرتووەتە خۆ و تاکە یەکێکیان چییـە ، چوکڵـە لەژێر (ڕ)ەکەیدا نییە . بۆ نموونە سەرناوی ئـەو نامیلکەیـەی لـە سـێ وشە پێکهاتووە : (ڕێزمـانی رانـاوی لکـاو) و دوانیـان بـە (ڕ) دەسـت پێدەکەن و لەژێر (ڕ)ی هیچ کامێکیاندا چوکڵە دانەنراوە ...[27]

جـ) لـە وتـاری ((پاشـبەندی / یّ / لــە ڕەخنــەی نارەخنــەدا))[28] نووسیویێتی :

((دکتـوراه)) (ل ١٩) . کـورد دەڵـێ (دکتـۆرا) ، نـەك (دکتـوراه) ... وێڕای ئـەوە : گەر بە شێوە عەرەبییەکەش بوترـێ ، ئـەوە (ە)ی کۆتـایی دەبێ بە (ە) بنووسرێ ، چونکە لـە کوردیـدا ئـەو (ە)یە بەرانبەر سـەر (فتحە)ی عەرەبی دەوەستێ ...[29]

... و گەلێکی دی .

---

(٢٧) بۆ زانیاریی پتر لەمەڕ ئەم باسە ، بڕوانە : (ل ٦٩ـ ٧٠)ی بەرگی یەکەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی نارەختە)) .

(٢٨) وریا عومەر ئەمین ، پاشبەندی / یّ / لە ڕەخنەی نارەخنەدا ، گۆڤاری ((ڕۆشـنبیری نویّ)) ، ژ ١٤٢ ، بەغدا ، ١٩٩٨ .

(٢٩) هەمان سەرچاوە ، ل١٥.

لەو جۆرە هەڵانەی ڕێنووس ، کە وێرانی و سەرگەردانی نیشان دەدەن ، لە نووسینی کەسێکی کۆلکەخوێندەوار دەچن ... لەبەر ئەوەی م. وریا دڵسۆزی زمانی کوردی نییە و لە پێناوی ساخکردنەوە و دەستوورەکانیدا ئامادە نییە خۆی ماندوو بکا ، بۆیە قوڕێکی خەستی بۆ زمانی زگماکی گرتووەتەوە ... سەرباری ئەوە ، ئەلحەق ڕووینێکی دەوێ بوختان بۆ کەسانی دیی هەڵبەستێ .. ئیتر خوێنەری وشیار و وریا و زرنگی کورد چۆن بەو قسە و قسەلۆکانەی ناخەنن ؟ ...

٢ـ د. کەمال لە چەند کۆڕ و کۆبوونەوە و سیمینارردا بە سۆز و جۆش و پەرۆشەوە ئەمانەشی درکاندووە :

أ) کوردییەکەی د. ئەورەحمان ئەڵێی سیمفۆنیایە ...

ب) لەوانەی لە یەکێتیی سۆڤێت خوێندوویانە ، کەسیان وەك د. ئەورەحمان زمانی ڕووسی نازانن ...

جـ) لە وتووێژی هەڵبژاردنی ناونیشانی بابەتی ماجستێرنامە و دوکتۆرانامەدا بە زۆری ڕوو لە بەندە دەکات ...

... هتد .

خۆ م . وریا چاك ئاگاداری ئەم ڕاستییانەیە ... دەبێ ئەو ویژدانەی چی بێ ، کە بۆ چرکەیەکیش بەخەبەر نەهاتبێ ... من بە ئاکاری ڕاهاتووم و بۆ خۆم چاوەڕوانی قسەی خێری لێناکەم ... بەڵام هیچ نەبوایە ، با لەو خەرمانە بە بەرەکەتەی ئەو د. کەماڵە خێرخوازە ، یەك دوو نموونەی لەبارەی هەر کەسێکەوە بوایە ، بگێڕایەتەوە ...

هەر لەو وتانەی بەدەم د. کەماڵەوە هەڵیبەستوون ، کە نووسیویە : ((د. کەمال مەزهەر ئەحمەد کە ئاگاداری سەرگوزشتەی خوێندنی ئاورەحمانە)) (ل٣) مەبەستی ئەوەیە ، ئەو زاتە ((ئاگاداری تەواو))ی ((فەشەل و نوشستی)) ؛ ((شلۆق و بێ بیناغە))یی ؛ ((نزمی مستوای

ئەکادیمی))... بەندەیە .

ئەلحەق د. کەمال ، نەك هەر ئاگاداری تەواوی سەرگوزەشتەی خوێندنمە ، بەڵکو ئاگاداری گشت کاروبارێکمە و هێندەش چاکەی بەسەرمەوەیە ، کە هی سەرجەمی هاوڕێیانی دی و تەنانەت براکانم پێکەوە ، ناگەنە نیوەی ئەوەی ئەو ... جا ئەو :

١- لە یەکێتیی سۆڤێت ئامۆژگاریی خوێندکارە کوردەکانی دەکرد ، کە وەك ئەوڕەحمان بخوێنن و سەری سوڕدەما چۆن فریادەکەوتم زوربەی تاقیکردنەوەکان پێش کاتی دیاریکراو بدەم .

٢- لەو ڕۆژەشەوە ، کە گەڕاومەتەوە وڵات لە چەندین دانیشتندا باسی چاك خوێندن و باش کەڵك وەرگرتن لە وانەکان و چوست و چالاکیم و بەرزیی ئاستی زانستیمی کردووە .

٣- بە نووسینیش لە چەند بەرهەمێکیدا ئەو زانیارییانە و هەندێکی دیی تۆمارکردووە .

... هتد .

ئەگەر کەسێکی ڕاستگۆی خۆشەویستم پێم بڵێ : د. کەمال یەك دوو وشەی خراپی بەرانبەر بە تۆ کردووە ، نەك بە هیچ چەشنێك بڕوای پێناکەم ، تەنانەت گەر بەرەو ڕوو بە خۆشم شتێکی لەو جۆرە بڵێ ، دەڵێم ئەوە د. کەمال نییە ... ئەم زاتە تەنانەت خەوشەکانیشم دەپۆشێ ، ئیتر چ گەمژەییێك بڕوا بەوە دەکا لای م . وریا باسی خراپ خوێندنی من و سەرگوزەشتەی ((فەشەل و نوشوستی))یمی کردبێ ... گوایا بە ئەقڵی خۆی دەیەوێ بەندە بەرانبەر د. کەمال بخاتە گومانەوە و بە شانی ئارداوی کردنیشی ، عەریفەکەی ڕازی و دڵخۆش بکا ...

ئەو وتە ناشیرینانەی بەدەم د. کەمالەوە ڕێکی خستوون ، جێی نیگەرانی و دڵتەنگیی سەرجەم و سەرپاکی دۆست و هاوڕێیانە .

* *

له لاپەڕە (٣٩)ی بەرگی دووەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە))دا ، ئەوەم یادداشت کردووە ، کە م. وریا ((ماوەیەکە نازناوی (استاذ علم اللغة)ی لە خۆی ناوە . ئەمیش دوای ئەوەی بیست ساڵێك ئەو خەڵکەی بەوە خەڵەتاند ، گوایا بڕوانامەی دوکتۆرای هەیە))... پاش ئەوەی بەم جاڕی هەقە دەستەکەی کەوتەڕوو ، بەداخەوە هێندە بوێر نەبوو پێ لە هەڵە و گوناهی خۆی بنێ . بەڵکو بۆ پۆشینی ئەو ناپاکییە ، هەوڵیدا بە منجەمنج و وتەی وڕێنەئاسا و بە بڕوبیانووی سەیر و سەمەرە ئەو خەڵکە چەواشە و چاوبەست بکا ، کە گوایا دوکتۆرانامەکەی هەندێ باسی سیاسیی گەورە و زەقی تێدایە ، دەستی بەسەردا گیراوە و د. عەبدولستار تاهیر شەریف فریای کەوتووە و ڕزگاری کردووە ...

لەبەر ئەوەی هەر ڕۆژە بەیت و بالۆرەییێکی نوێ دەهۆنێتەوە ، بۆیە ئەوەی ئەمڕۆ دەیووت ، سبەینێ لەبیری دەچووەوە .. ((درۆزن شتی لەبیرنامێنێ)) ... جا ئەو وتانەی بووبوونە نوکتەی نێو برادەران ...

ئەوجا کە تێگەیشت هەموو پێکەنینیان بەمە دێ ، بۆ خەفەکردنی خەڵکەکە و ئاگرەسوورە لە خۆ دوورخستنەوە ، فێڵێکی تازەی دۆزییەوە ... ئەویش ئەوە بوو ، کە دەیووت : ئەوڕەحمان ، نەك دوکتۆرا ، بەڵکو ماجستێریشی نییە و ئەم بیرە نوێیەشی لە بوختاننامەکەیدا بە دوور و درێژی باس کردووە ... ((هەزار تەڵەی بە کلك تەقاندووە)) ... ئێمە بۆ ماندوونەکردنی خوێنەر تەنیا شتێکی یەکجار کەمی لێدەگێڕینەوە :

((ئاورەحمان ئیدیعای ئەوە ئەکات دکتۆرای هەیە)) (ل ٥، د ١٨ـ ١٩) .

((ئاورەحمانی حاجی مارف ... ئیدیعای ئەوە ئەکات کە

ماجستێریشی هەیە)) (ل٥ ، د ٢٠ـ٢٣).

((کەی لە سیستەمی کاندیداتا ماجستێر هەیە (ل ٦، د ٩) .

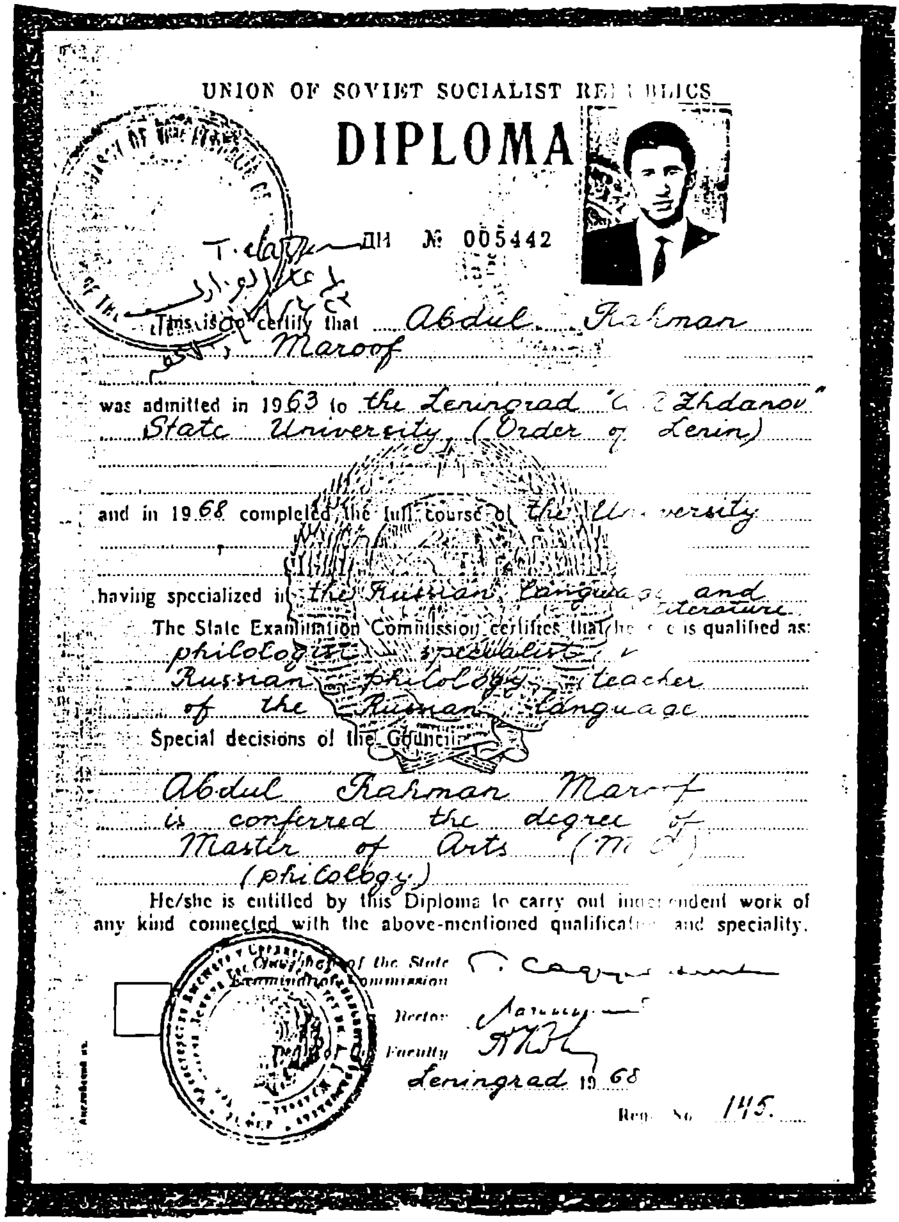
((گەر ئاورەحمان راست ئەکات ماجستێری هەیە ... هەر دوو نامەکەی عەرز کات)) (ل ٦، د١٠ـ١١) .

((... ئاورەحمانی حاجی مارف .. بڕوانامە بێ ناوەکەی خۆی کردۆتە پەساپۆرت)) (ل ٨ ، د ١٣ـ١٤)

... هتد .

خزمینە ' جارێ من هیچ نالێم ، ئێوە خۆتان بیلێن .. فەرموون چی دەبینن ... ئەوە فۆتۆکۆپیی هەردوو بڕوانامەکەم :

٥) فۆتۆكۆپیی بڕوانامەی ماجستێرەكەم :

UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS

DIPLOMA

ДН № 005442

This is to certify that Abdul Rahman Maroof

was admitted in 1963 to the Leningrad "A. A. Zhdanov" State University (Order of Lenin)

and in 1968 completed the full course of the University

having specialized in the Russian Language and Literature

The State Examination Commission certifies that he is qualified as: philologist specialist Russian philology teacher of the Russian Language

Special decisions of the Council:

Abdul Rahman Maroof is conferred the degree of Master of Arts (M.A.) (philology)

He/she is entitled by this Diploma to carry out independent work of any kind connected with the above-mentioned qualification and speciality.

Chairman of the State Examination Commission

Rector

Dean of Faculty

Leningrad 1968

Reg. No. 145.

ب) فۆتۆكۆپیی بڕوانامەی دوكتۆراكەم :

SUPREME ATTESTATION COMMISSION

upon the recomendation of the Council of the Leningrad State University

Hereby confers on

Abdul Rahman Maroof

the degree of

DOCTOR OF PHILOSOPHY (Ph. D) Philology

in recognition of his proficiency in the general and special studies and research prescribed by said University for such degree.

Given this day under the seal of the Commission at Moscow, USSR.

Chairman

General Secretary

MKAП № 002327

Moscow, November 1, 1972

وەنەبێ ئەم توانج و تۆمەتەی م. وریا هەر من بگرێتەوە ، بەڵکو تێکڕای ئەوانەشی بەردەکەوێ کە لە سۆڤێت و ڕووسیا دوکتۆرایان وەرگرتووە ... گەر تۆ لە ئەورەحمان تووڕەی ، تەنیا ئەو بەردەبارانە بکە ... بۆ تەڕ و وشك پێکەوە دەسووتێنی ؟ یان بۆ شەلم کوێرم تیرێکی وا زەهراوی دەهاوێژی چەندین زانا و دانای ناودار و بەناوبانگی کوردیشی پێ بریندار بکەی ... باشە ، بیرت لەوە نەکردووەتەوە ، کە زوربەیان نەك هەر ڕابەر و مامۆستاتن ، بەڵکو برادەر و هاوڕێشتن ... خۆ گەر گوێت بەمەش نەدابێ ، دەبوو ئەوە لەبیرنەکەی ، کە ئەوە پتر لە سی ساڵە ئەم زاتانە :

(١ـ د. کەمال مەزهەر
٢ـ د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ
٣ـ د. مارف خەزنەدار
٤ـ د. کاوس قەفتان
٥ـ د. نەسرین فەخری
٦ـ د. شوکرییە ڕەسووڵ
٧ـ د. کوردستانی موکریانی
٨ـ د. ئیحسان فوئاد
٩ـ د. ئەحمەد عوسمان
١٠ـ د. فارووق عومەر صدیق
١١ـ د. ڕەشاد میران
١٢ـ د. ئەنوەر قادر جاف
١٣ـ د. جەمشید حەیدەری

... و چەندینی دی) لە بوار و دەرەتانی مێژوو و ئەدەب و زمان و ئەتنۆگرافیا... ی کورددا خزمەت و ڕاژەیان یەکجار دیار و بەرچاوە و

بەرهەمە بە بەرکەت و بەهادارەکانیان مایەی سەربەرزی و شانازیی میللەتەکەمانن ...

گەلێ خوو و ڕەوشتی وەك بێوەفایی و بێئەمەکی و فڕوفێڵ و گزیوفزی ... لەو پیاوەدا کۆبوونەتەوە . ئەوەتە هەر بۆ مەبەستی ئەوەی بەرانبەر نامەکانم و بڕوانامەکانم پتر خوێنەر بخاتە گومانەوە و تەواو سەری لێبشێوێنێ ، هاتووە لە لاپەڕە (٣٠)ی کتێبی ((ڕابەری سەرچاوە لە بارەی زمانی کوردییەوە)) ، کە دەربارەی (کورتەی نامەی دوکتۆری)یەکەم دواوم ، نەك (نامەکە) ... لەبارەی (کورتە) کەیەوە نووسیومە :

((مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردی و شێوازی دانانی فەرهەنگی ڕووسی ـ کوردی ، ١٩٧٢.

* ئەم نامیلکەیە کورتەی نامەی دوکتۆرییەکەیەتی و (٢١) لاپەڕەیە . لە پێشەکی و دوو بەش و سێ فەسڵ و ئەنجام و پاشبەند پێکهاتووە)).

جەنابیشی وشەی (کورتە)ی لێ لابردووە و کردوویە بە :

((مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردی و دانانی فەرهەنگی رووسی ـ کوردی ١٩٧٢ـ ئەمە نامەی دوکتۆری یەکەیەتی و (٢١) لاپەرەیە . لە پێشەکی و دوو بەش و سێ فەسل و ئەنجام و پاشبەند پێك هاتووە)) (ل ٤)

ئەوجا بە گاڵتەجارییەوە ، ڕوودەکاتە خوێنەر ، کە گوایا هەموو نامەی دوکتۆرییەکەی ئەوڕەحمان (٢١) لاپەڕەیە .

هەر کەسێ لە سۆڤێت خوێندبێتی ، چاك دەزانێ بە تایپ چوار دانە لە نامەی دوکتۆری چاپ دەکرێ ... نامەی دوکتۆرییش بێ (کورتە) نابێ ، کە ئەویش بە چاپ سەد دانەیێکی لێ بڵاودەکرێتەوە ...

جا بەندە لەو (ڕابەر)ەیدا باس لەو (کورتە)یە دەکات و خۆ ئەویش

لای خۆی ئەو وتانەی منی وەك دەقی وەرگیراو وەرگرتووە ... خۆ ناشێ بڵێ هێندە بێئاوەز و بێسەلیقەم و وشەی (کورتە)کەم نەبینیوە ؛ یان بفەرمووێ هێشتا فێری ئەوە نەبووم ، چۆن دەق وەربگرم ؛ یان ددان بەوەدا بنێ ، لەبەر کاری دی لە سۆڤێت نەپەرژاومەتە سەر ئەوەی (نامە) و (کورتە) لێك جیابکەمەوە ... یان وا نیشان بدا ، کە شێواز و ڕێبازی تازەگەریی دەبێ شێواندنی ڕاستی بێ ... ئەمانە بە هیچ سەنگ و پێوانەیێك لە هیچ بوارێکی زانستی و ڕەوشتیدا جێیان نابێتەوە و نابێتەوە و پەسەند نین ...

لێرەدا وتەی ئەو برادەرە دووپات دەکەمەوە ، کە دەڵێ : م . وریا هەتا فێڵ هەبێ دەیکا .

ئەوە ئیسپاتم کرد ، کە بڕوانامەی ماجستێریش و دوکتۆراشم هەیە ... نکۆڵی لەوە ناکەم ، کە م. وریا ماجستێری هەیە ، بەڵام دوکتۆرای نییە ... چەند بەڵگەیێك :

ا) ئەوە ماوەی ساڵێکە بۆ ئەوانەی بڕوانامەی دوکتۆرایان هەیە ، دەرماڵەی بیست هەزار دیناریان بڕیوەتەوە و بۆ ئەوانەش ، کە خاوەنی بڕوانامەی ماجستێرن - دە هەزار دینار .

* خاوەن بڕوانامەکانی بەشی کوردی ، چ ئەوانەی لە یەکێتیی سۆڤێت وەریان گرتووە ، یان ئەوانەی لە عێراق ، وەك :

(١- د. کەمال مەزهەر

٢- د. نەسرین فەخری

٣- د. فوئاد حسێن

٤ - بەندە) لەیەك لیستەدان و مانگانە سەر و بیست هەزار دیناریان دەدەنێ .

* ئەوانەی ماجستێریان هەیە ، وەك :

(١ـ م. ئەحمەد حەسەن فەتحوڵڵا .

٢ـ م. وریا عومەر ئەمین

٣ـ م. لەیلا جەلیل دەلۆ

٤ ـ م. نازەنین جەلال)یش لەو لیستەیەدان ، کە دە هەزار دینار وەردەگرن .

ب) تاکو ئێستا چەندین ئیستمارە ، کە بۆ مەبەستی جیاجیا پڕیکردووەتەوە ، لە بەرانبەر پرسیاری ئەوەی چ بڕوانامەیێکی هەیە بە خەتی خۆی نووسیویە : (ماجستێر)

جـ) سەرپاکی ئەوانەی لە ئینگلتەرە لەگەڵی خوێندوویانە ، ئەوە ناشارنەوە ، کە دوکتۆرای نییە و ماجستێری هەیە و ، لەو کردەوەیەی سەرسامن ...

د) لە پاشکۆی وتاری ناوبراوی ((ڕۆژگێران و دەستکەوتی مەزن))دا خۆی نووسیویە ، کە بڕوانامەی (M.phil)ی هەیە (ل ٤٨) ... هەمووشمان دەزانین ، کە ماجستێر دەکا ...

... هتد .

ئەو پرسیار و داوای زۆری کرد و ئێمەش بەدڵی خۆی وەڵامیمان دایەوە و بەجێمان هێنا ... با ئێستا ئێمەش چەند پرسیار و داوەکارییێکی لێ بکەین :

ا) ئەو نووسیویە : ((بۆ ماوەی شەش ساڵ لە زانکۆی لەندەن خوێندوویەتی)) (ل ٤٨)... ماوەی ماجستێر چ لە ئینگلتەرە و ، چ لە عیراق دوو ساڵە و گەر کێشەیکیش هاتەڕی دەکرێتە سێ ساڵ ... جا تۆ ، کە بە شەش ساڵ تەواوت کردووە ، هی تەمەڵیت بووە ، یان بە کاری دییەوە خەریك بوویت ؟...

ب) مەكەنزی بۆ چەند مانگێك كاری لەگەڵ كردیت و دوایی وازی لێهێنایت و دەستبەردارت بوو ؟ ...

جـ) دەزانین لەبەر چی تۆ و تێكڕای قوتابییەكانی دییان لە سۆڤێت گەڕاندەوە ... بەڵام پێمان بڵێ ، لەو دەستە كەمەی نێررانە ئینگلتەرە ، چۆن تۆی كەوتیتە ناو ؟

د) گەر ڕاست دەكەی و بڕوانامەی (دوكتۆرا)ت هەیە ، ئەوە تكایە وەك بەندە وێنەكەیمان بخەرە پێش چاو ...

* *

*

م. وریا بەتەواوی سەری لێ شێواوە و یەكجارەكی بێئاوەز بووە و خۆشی نازانێ چی دەڵێ ... ئەوەتە لە لایەكەوە بە گوێی خوێنەردا دەدا ، كە ئەورەحمان نە بڕوانامەی دوكتۆری هەیە و ، نە نامەی دوكتۆری نووسیوە ... كەچی لە لایێكی دییەوە دەڵێ : ((بۆ ئەم نامەیەی تا ئێستا نەكردۆتە كوردی ... وەك لە ناونیشانەكەیەوە دەرئەكەوێ كردنی بە كوردی نە ڕۆژ نابا چونكە بەشە هەرە زۆرەكەی فەرهەنگە و خۆی كراوەتە كوردی ... و ... ئەو بەشەی كە بە ڕووسییە گومانی تیا نییە سەرەتا بە كوردی یا عەرەبی نووسراوە و بۆی كراوەتە ڕووسی ...))(ل ٤) .

م. وریایێك ، كە خۆی بە شاگردی چۆمسكی دەزانێ و تا ئێستا لە تیۆری و لێكۆڵینەوەكانی تێنەگەیشتبێ ، ئێدی دەربارەی تیۆریی فەرهەنگنووسی دەبێ ئاستی زانستی چەند بێ ؟ ... خۆزگە ئەم ڕاستییانەی ڕەچاودەكرد :

١ـ لێكۆڵینەوەیێك یان بەراوردێك یان فەرهەنگێك لە نێوان ڕووسی و كوردیدا بێت ، گەر بەشە ڕووسییەكەی بكرێتە كوردی ، ئەوەچۆن

لێکۆڵینەوەیێکی بەراوردیی ئەو دوو زمانە سازدەبێ ... یاخود با بڵێین بێتو فەرهەنگێکی ئینگلیزی ـ کوردی ، بەشە ئینگلیزییەکەشی بکرێتە کوردی ، چۆن وەك فەرهەنگی ئینگلیزی ـ کوردی دەمێنێەوە !...

٢ـ کارێك کە بە هیچ چەشنێك نەیبینیبێ :

ا) چۆن لێی بێگومانە ، کە بەشە ڕووسییەکەی سەرەتا بە کوردی یا عەرەبی نووسراوە ؟

ب) ئایا دەشێ بەشی ڕووسیی کارێك بە زمانێکی دی بنووسرێ و دوایی بکرێ بە ڕووسی ؟ ... بڕواناکەم نەزان و گەمژەش شتی وا سەیر و سەمەرە بڵێن .

جـ) ئەدی د. کەمال مەزهەر و د. کاوس قەفتان و کەسانی دی باسی چاك ڕووسیی زانینی منیان کەم بۆ کردووە ؟ ... ئەی بۆ خۆی لەو ڕاستییە گێل کردووە ؟

د) بێتو نامەی دوکتۆرییەکەم بۆ کرابێتە ڕووسی ، کەواتە ڕووسی نەزانێکی وەك من چۆن توانیوێتی لە بواری جیاجیادا چەندین کتێب و وتار لە ڕووسییەوە وەربگێڕێتە سەر کوردی و بەتایبەت کتێبی ((سەرەتایێکی زمانناسی)) ، کە (٣٣٩) لاپەڕەیە و هەمووی تیۆری و لێکۆڵینەوەی ورد و قووڵی زمانە ؟ ...

ﻫ) گەر بەشە ڕووسییەکەی بشکرێتە کوردی بە چ ڕێگەیێك ((کردنی بە کوردی دە ڕۆژ نابا))؟ ... ئەو کە ڕێبازی وا شك دەبا و هێندە گورج و گۆڵە ، ئەی ئەوە بیست ساڵە بۆ نامەی ماجستێرەکەی خۆی نەکردووەتە کوردی ؟

ئەوە من ڕووسی نەزانم و کەچی لە بواری زمان و ئەدەب و مێژوو و ئەتنۆگرافیادا هەزار لاپەڕەیێکم لە ڕووسییەوە کردووەتە کوردی ... بەلاّم م. وریا ، کە گوایا ئینگلیزیزانە و خۆیمان بە (استاذ علم اللغة)

پیٚدەناسیێنیٚ ، بۆ تا ئەمڕۆ نامیلکەیێکی سەبارەت زانستی زمان و یان هەر بابەتێکی دیی کوردناسی لە ئینگلیزییەوە وەرنەگێڕاوەتە سەر کوردی ؟ ... خۆی ئەو چەشنەیە ، کەچی لەو وتارەیدا ، کە باسی وەرگێڕانی کتێبی ((ڕێزمانی کوردی بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی))ی ق. کوردۆ لە لایەن د. کوردستانی موکریانییەوە دەکات ــ (ڕۆژنامەی ((هاوکاری)) ، ژ ٧٦٨، ١٩٨٤/١٢/٢٠ ، ل ٤) ڕوودەکاتە ئەوانەی لە هەندەران خوێندنیان تەواوکردووە و زمانی بێگانە دەزانن ، لە ڕووی وەرگێڕانەوە سستی و کزییان تێدا بەدی دەکریٚ و بۆ لەو بەرهەمە زۆرەی دەربارەی کورد و کوردستان هەیە ، شتێکی ئەوتۆیان لیٚنەکردوونەتە کوردی و ئەوجا بە گلەییەوە دەڵیٚ : ((بەداخەوە زۆر مامۆستا و دوکتۆرمان هەیە دە پانزە بیست ساڵیٚ ئەبیٚ خوێندنیان تەواو کردووە و گەڕاونەتەوە وولآت ــ تاك و تووك ــ نەبیٚ ــ لەم ماوەیە دوور و درێژەدا دەستیان بۆ چەن لاپەڕەیەك درێژ نەکرد خۆماڵی‌یان بکەن)) (س١) ... ڕاست ئەوەیە ((دەرزییەك بکە بە خۆتدا ، ئنجا سووژنێك بکە بە خەڵکدا))... هیوادارم گلەییم لیٚنەکریٚ ، گەر بڵێم ئەو شێوازە وازوازی و بیٚباکییەی ، چ بەندە و چ سەرجەمی دۆستان سەرسام ناکا ، چونکە ئەمە کار و پیشەی ڕۆژنامەیەتی ... هەر ڕۆژە دەهۆڵێك دەکوتیٚ و قسەکانی باجیان لەسەر نییە ...

... هتد.

لە سەرەتای ئەو وتە بیٚ سەروبەرانەیدا نووسیویە ، ئەوڕەحمان ((سەرەڕای ئەو هەموو نووسین و حەزکردنی لە بڵاوکردنەوەی زۆر))(ل٤)...

کەسێك گەیشتبێتە ئەو ئاستەی ئاشق و شەیدای زمانی شیرینی بابی بووبیٚ ، ئیٚدی گەر بە شەونخوونی و نووسین و حەز لە بڵاوکردنەوە ،

خزمەت و ڕاژەی نەکا ، ئەی بە چ شێوە و شێوازێك ئەركی پیرۆزی بەجێبێنێ ؟ ... یەکەم جارە لە ژیانمدا ببیستم لەسەر ئارەزووی نووسین و ڕاژەی میللەت ڕەخنە لە خەڵك بگیرێ ... وا پێدەچێ م. وریا دەیەوێ بمباتە ڕیزی خۆی و منیش بە ڕاکەڕاکە و گیرفانپڕکردن و فڕوفێڵ و خەڵك خەڵەتاندن و بە شان و باڵی خۆدا هەڵدانەوە خەریك بم .. نەخێر ، ئەو ڕێبازە نەك هەر بە خەسڵەت و ئاكاری بەندە نامۆیە ، بەڵکو بە زۆرینەی ئادەمیزادیش نابەجێیە ... و تۆیش ((دوای كڵاوی بابردوو كەوتووی))...

م. وریا بێ ئەوەی ، نە (نامە)کەم و نە (کورتە)کەی ببینیبێ ، کەوتووەتە ڕەخنە لە بەشی دووەمی نامەکە ــ ((شێوازی دانانی فەرهەنگی ڕووسی ـ کوردی))و دەڵێ : ((ئەمەشیان .. ناچێتە ڕیزی کاری ئەکادیمی‌یەوە ... چونکە ئەوسا کە ك . ئاورەحمان ئەم نامەیەی ئامادە ئەکرد دەیان فەرهەنگی ڕەسەنی وەك (رووسی ـ عەرەبی)... و تەنانەت (رووسی ــ کوردی)یش هەبوون .. بەتایبەتی فەرهەنگە (رووسی ـ کوردی)یەکەی مامۆستای خۆی قەناتی کوردۆئیڤ ...))(ل ٥)

با بفەرمووێ :

ا) تۆ لێکۆڵینەوەیەکت نەدیبێ و نەخوێندبێتەوە ، بە چ سەنگ و تەرازوویێك وای دادەنێیت ((ناچێتە ڕیزی کاری ئەکادیمی‌یەوە)) ؟.

ب) بەخێری لە گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ))دا فەرمووتە : لە ساڵی ١٩٧٣/٧٢دا لە کۆلێجی ئامادەیی‌ی زانکۆی مۆسکۆ خوێندووتە و بە پلەی امتیاز دەرچووی ... بیست ساڵیشە چۆمسکی تاووتوێ دەکەی ، ... ڕەخنە لە کاری فەرهەنگنووسیی بەندە دەگری .. کەچی فەرهەنگی (کوردی ـ ڕووسی)ی د. قەناتی کوردی بە (ڕووسی ــ کوردی) تێگەیشتووی ... دیارە کوردی و ڕووسی وەك یەك خراپ دەزانی ، بۆیە وا

بەپێچەوانەوە باسی دەکەی

جـ) گەر بەر لەو کارەی من دەیان فەرهەنگی دی هەبووبن ، بۆ دەبێ مافی ئەوەم نەبێ بە شوێن شێوە و شێواز و ڕێبازی تازە و ساناتردا بگەڕێم ... یان تۆ بە چیدا دەزانی ، کە من ڕای لەبار و نوێم نەهێنابێتە ئاراوە ؟

... هتد .

چەند دێڕێك دواتر شتێکی سەیرتر دەڵێ : ((... یەکێ لەم فەرهەنگانەی دووبارە نووسیوەتەوە ... بەتایبەتی فەرهەنگە (ڕووسی ـ عەرەبی)یەکەی (گریگۆری شریاتۆف)کە چەن ووشەیەکی لێ لابردووە و عەرەبی‌یەکەی کردۆتە کوردی)) (ل٥).

١ـ هەموو ئەوانەی من دەناسن و لەگەڵیشیاندا م. وریا ، ڕاست و ڕەوان ئەزانن ، کە بەندە ڕووسی لە عەرەبی باشتر دەزانێ ، ئیتر بۆ دەبێ عەرەبی‌یەکەی ئەو فەرهەنگە بکاتە کوردی و ڕووسییەکەی وەرنەگێڕێ ؟

٢ـ ئەو کە فەرهەنگەکەی د. قەناتی کوردۆ بە (ڕووسی ـ کوردی) تێکەیشتبێ ، خۆ ئاسانتر بوو بڵێ ، ئەوەی ماوستاکەی وەرگرتووە ... لەو بارەدا پێویستی بە وەرگێڕانیش نەدەکرد .

٣ـ گەر ئەو فەرهەنگە (ڕووسی ـ عەرەبی)یەشم وەرگرتبێ ، ئەوێك کە نامەکەی نەبینییم ، چۆن دەڵێ : (چەن ووشەیەکی لێ لابردووە)) ... ئەی بۆ نابێ چەند وشەیەکم خستبێتە سەر ؟ ... ئا ئەوەیە ویژدان و کار و کردەوەی ئەو برایەمان !...

... ((دەرەقەتم نایە و خەوی گولیم پێوە دەبینێ))

م. وریا لە ئەنجامی ئەو خەوەدا ، کە بە من و نامەکەمەوە بینیوێتی دەڵێ : ((ئەم نامەیەی ئاورەحمان ... ناشێ نزمترین بڕوانامەشی پێ وەربگیرێ ... هەر بۆیەشە هەڵگری ئەم بڕوانامەیە لە زانکۆدا بە پلەی

(معيد) دائەمەزرێنرا)) (ل٥) .

پێم باشە ، م. وریا بزانێ :

١ــ لەسەر ئەو نامەیەی ئەو نەیبینیوە ، ئەنجومەنی ئەکادیمیەی زانستیی سۆڤێت بە پلەی بالاّ بڕوانامەی دوکتۆری پێدام .

٢ـ پێویستە بەر لەوەی شتێك بڵێ ، کەمێك بیربکاتەوە ... چونکە وەك ئاشکرایە ، ((نزمترین بڕوانامە)) ، هی پۆلی شەشی سەرەتاییە .

٣ـ تا بیست ساڵێکیش لەمەوبەر هەڵگری بڕوانامەی دوکتۆرا بە پەنجا دینار دادەمەزرا ، بەلاّم بەندە بە حەفتا دینار ـ واتە بە پلەیێك بەرزتر و بە (باحث علمي) ... هەرچی ئەوە (٣٦) دیناری بۆ بڕرایەوە و کرا بە (معید)

فەرموون ، ئەوەش فەرمانی کارگێڕیی دامەزراندنم :

بسم الله الرحمن الرحيم

THE KURDISH ACADEMY
WAZIRIYA - BAGHDAD
IRAQ

كوڕى زانيارى كورد
المجمع العلمي الكردي
الوزيرية ــ بغداد

العدد / ١٤٥
التاريخ ٢٧/٩/١٩٧٣

أمــــــــر اداري

استنادا الى موافقة مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتاريخ ١١/٢/١٩٧٣ على تعيين الدكتور عبدالرحمن معروف عبدالله بوظيفة باحث علمي في المجمع العلمي الكردي وتحديد راتبه بـ (٧٠/ـــ) سبعين دينارا المبلغة الينا بكتاب وزارة التربية ـ المكتب الخاص السري المرقم ٦٠٠ والمؤرخ ١٥/٣/١٩٧٣ ولتوفر الشروط القانونية المنصوص عليها في المادة السابعة من قانون الخدمة المدنية رقم ٢٤ لسنة ١٩٦٠ مع التعديلات .

يعين الدكتور عبدالرحمن معروف عبدالله بوظيفة باحث علمي في المجمع العلمي الكردي ويحدد راتبه بـ (٧٠/ـــ) سبعين دينارا اعتبارا من تاريخ مباشرته .

احسان محمد شيرزاد
رئيس المجمع العلمي الكردي.

صورة منه الى/

- وزارة التربية ـ المكتب الخاص/اشارة الى كتابها المشار اليه أعلاه
- وزارة المالية
- رئاسة مجلس الخدمة العامة
- رئاسة ديوان الرقابة المالية
- مديرية الحسابات العامة
- مديرية التقاعد العامة
- المديرية العامة لصندوق التقاعد
- الحاسب
- المحاسبة

دكتۆر پیرۆز بابى گرمیا

دەقی ئەو فەرمانی کارگێرییە :

کۆڕی زانیاری کورد

أمر اداری

أستنادا الى موافقة مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتأريخ ١٩٧٣/٣/١١ على تعيين الدكتور عبدالرحمن معروف عبدالله بوظيفة باحث علمي في المجمع العلمي الكردي وتحديد راتبه بـ (ـ/٧٠) سبعين دينارا المبلغة الينا بكتاب وازرة التربية ـ المكتب الخاص سري المرقم ٦٠٠ والمؤرخ ١٩٧٣/٣/١٥ ولتوفر الشروط القانونية المنصوص عليها في المادة السابعة من قانون الخدمة المدنية رقم ٣٤ لسنة ١٩٦٠ في المومإ اليه .

يعين الدكتور عبدالرحمن معروف عبدالله بوظيفة باحث علمي في المجمع العلمي الكردي ويحدد راتبه بـ (ـ/٧٠) سبعين دينارا اعتبارا من تأريخ مباشرته.

احسان محمد شيرزاد

رئيس المجمع العلمي الكردي

صورة منه الى /

وزارة التربية ـ المكتب الخاص / اشارة الى كتابها المشار اليه أعلاه .

وزارة المالية

رئاسة مجلس الخدمة العامة

رئاسة ديوان الرقابة المالية

مديرية المحاسبة العامة

مديرية التقاعد العمة

المديرية العامة لصندوق التقاعد

المحاسب

المومإ اليه

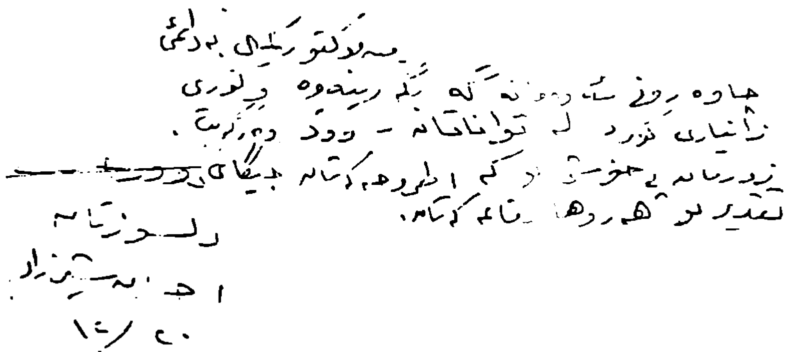
٤ـ کاتێ گەڕامەوە وڵات ، بۆ کارلێکردن دەرگای چەند دەزگایەك بۆم والأبوون... لە زانکۆی سلێمانییەوە د. کەمال خەیات و د. صەلاح حەفید بەتایبەتی هاتنە لام بۆ بەغدا و پێشنیازی پۆستێکی بەرزیان لە لای خۆیان بۆ کردم ، بەلأم من کۆڕی زانیاری کوردم پەسەندکرد ... بۆ م. وریاش ، جگە لە بەشە کوردییەکەی کۆلێژی پەروەردە ، کە چەند ساڵێك بوو کرابووەوە و مامۆستای کەم بوو ، هیچ شوێنێکی دی پێی ڕازی نەدەبوون ، ئەویش چونکە :

ا) بڕوانامەی دوکتۆرای نەبوو .

ب) تا ئەو دەمە لەبارەی زمانی کوردییەوە هیچی بلاّونەکردبووەوە و کەسێکی نەناسراو بوو .

ئەو بەو هەموو حالّە شڕەی ئەوسای و ئێستایەوە ، هێندە بیٚچاو و ڕووە بەندە بە ((ئەندامێکی (طاریء))) (ل٣) دابنێ ... تەنیا هێندە دەلێم ، من تازە بڕوانامەم وەرگرتبوو و هێشتا نەگەڕابوومەوە ولاّت ، د. ئیحسان شێرزادی سەرۆکی کۆڕی زانیاری کورد و وەزیری شارەوانی ئەم نامەیەی بۆ ناردبووم :

وێنەی چەند دێڕێکی نامەکەی د. ئیحسان شێرزاد :

دەقی ئەو چەند دێڕە :

((... من و دکتور کمال بەدائمی چاوەروانی ئەوەمانە کە بگەڕینەوە و کوری زانیاری کورد لە تواناتان سوود وەرگریت ...

زورمان پی خۆش بو کە اطروحەکەتان جیگای تقدیر بو هەروەها دفاعەکەتان ....))

دلسۆزتان

احسان شیرزاد

١٢/٢٠

ئەمانـە مشـتێکن لـە خـەروارێك و ... خۆزگـە ئـەویش یـەك دوو بەڵگەنامەی لەو چەشنەی نیشان دەداین ...

*　　*

گشت لاپەڕەکانی (بوختاننامە)کەی م. وریا بە هێرشی ناڕەوا و قسەی ناشیرینی کووچە و کۆڵان تەنراون و بـە شـێوە و شـێوازی دوژمنکارانـە بەرانبەر بەندە بووەتەوە :

لە لاپەڕە (١)دا پێم دەڵێ : ((خۆی کردۆتە مدیری طاپۆ و کوڕە ئازای زمـان)) (دا)... ((وەك فـس فس پاڵـەوان سـینگی خـۆی لـە مـەیدانی نووسین و رەخنەبازیدا دەرپەڕاندووە)) (د ٢)... ((لە گیان ئەم خەڵکە بەربووە)) (د٣) ... ((هەر رۆژەی بە یەکێکەوە ئەنووسێ)) (د٣ـ ٤) ... ((پەلاماری ئەم و ئەو ئەدات)) (د٤) ؛ ((بـەگژ ئـەم و ئـەودا ئـەچێ)) (د ٤) ... ((توانج لەم خەڵکە ئەگرێ)) (د ٤) ... ((قسـەی ناشـیرینیان پێ ئەڵێ)) (د ٥) ... ((بەردەوام ئەیەوێ لە قەدریان کەم کاتـەوە)) (د٥)... ((کێ ماوە تا ئێستا ئاورەحمان ... زمان و قەڵەمە دەغەزارە کیندارەکەی خۆی دژی نەخستبێتە کار)) (د ٦ـ ٧) ... ((بێ وەستان ئـەم خەڵکـە بەردەباران ئەکات)) (د١٤ـ ١٥) ... ((کـاتی ئـەوە هـات لـە جیـاتی ئـەو هەموو خەڵکەی ئاورەحمان بەردەبارانی کردوون ... ئێمەش هـەندێ وردە چەوی بۆ بهاوێژین)) (د ٢٠ـ ٢١) ... هتد .

لاپەڕە (٢)

((ڕەخنەکانیشـی جگـە لـە پووچیـان ... تۆزقـاڵێ گیـان و ڕەوشـتی ئەکادیمیـیان پێوە بەدی ناکرێ ... هـەر شـەڕە جنێون)) (د١٠ـ ١١) ... ((هەوڵدانن بۆ لە قەدر کەم کردنەوە و تەوس و گاڵتە پێکردن)) (د ١١ ـ ١٢) ... ((هەمووی رەنگدانەوەی عونجوهییەت و خۆ بە شت زانینـی بـێ ئەسـاس و نزمـیی مسـتوای ئـەکادیمیین)) (د ١٢ ـــ ١٣) ... ((نزمـی

مستوای ئەکادیمی‌ی ئاورەحمان)) (د ١٤) ... ((فەشەل و نوشستی بەرەو ئەم جیهانەی رامالّیوە)) (د ١٦) ... ((خوێندنەکەی بە رادەیێ شلۆق و بێ بیناغە بووە)) (د ١٧) ... ((بێزی لێ بووەوە)) (د٢٢) ... ((گالّتەی پێ کرد و ئیهانەی کرد)) (د ٢٢) ... هتد .

لاپەڕە (٣) :

((ئێستاش موزایەدە بە زمانی کوردی ئەکات)) (د ٣) ... ((فاشیل بوو)) (د ٥) ... ((تەرقین قەید کرا)) (د ٦) ... ((ئاورەحمان هەر لە ئەساسەوە ئەندامێکی (طارىء)ی جیهانی نووسین و رۆشنبیری‌ی کوردی‌یە)) (د١٠ــ ١١) ... ((فەشەل و ناچاری بەرەو ئەم بوارەی رامالّیوە)) (د ١١ـ ١٢) ... هتد .

لە لاپەڕەکانی دیشدا بە هەمان چەشن شەکر دەشکێنێ و تەنانەت لە ناوەڕاستی لاپەڕە (٦)دا بۆ ئەنجامی ئەو ناسکۆیژییەی دەفەرمووێ :

((ئەمە بوو بە کورتی سەرگوزشتەی خوێندن و بڕوانامە بائیسەکەی ك . ئاورەحمان لێیەوە دەرئەکەوێ کە زەمینەی خوێندنەکەی یەکجار ناسروشتی و ساکار و پووچ بووە . ڕێی نەداوەتێ تۆزقالێ گیانی ئەکادیمی لێ بنیشێ و فێری شیکردنەوە و لێکۆڵینەوەی زانستی بێ)) .

بەدوا ئەم هەموو وێڵ و مەعریفەتە بەرزەی سەبارەت کەسایەتیی بەندە نواندوویەتی و پاش هۆنینەوەی گشت ئەو درۆ و دەلەسە بێسەروبەرەی لەبارەی خراپ خوێندن و نەزانی و بێبڕوانامەیی منەوە فەرموویە ، بەهەمان شێوە و شێوازی شیرین و ڕەنگین دێتە سەر ڕەتکردنەوەی بەرهەمەکانم :

لە سەرەتای ئەم بابەتەدا نووسیویە : ((ئەوەتا کتێبێکی زل و زەبەللاحی (٣٠٥) لاپەرەیی لەسەر مۆرفۆلۆجیای جێناوەوە داناوە ... کەچی (تەحەدای ئەکەین و با وەلامی ئەمە بداتەوە) گەر یەك دێری تیا

بێ پەیوەندیی بە مۆرفۆلۆجیای جێناوەوە هەبێ)) (ل ٧) .

کێ بڕوا بەوە دەکا ، کتێبێکی (٣٠٥) لاپەڕەیی لەسەر مۆرفۆلۆجیای جێناو نووسرابێ و یەك دێڕی تێدا نەبێ پێوەندی بە مۆرفۆلۆجیای جێناوەوە هەبێ ؟ ... ئەمە ئاخاوتنی ـ بێبیرکردنەوەی منداڵانە و دیارە م . وریا بە قسە و بیر و هەڵسوکەوت هێشتا هەر لەو تەمەنەدایە و بەتایبەتیش کە نووسیویە : ((تەحەدای ئەکەین)) .

من ئیدیعای ئەوە ناکەم ، بڵێم لەو کتێبەدا بە هیچ چەشنێك لە باسی مۆرفۆلۆجیا لام نەداوە ... چ لە باسی ئەم بەشە ئاخاوتنەی (جێناو)دا و ، چ لەو چوار بەرگەی باسی بەشە ئاخاوتنەکانی دیم کردووە ، ناوەناوە وێڕای باری مۆرفۆلۆجییان ، لە چەند کێشەیێکی تریشیان دواوم ... لە هەموو بەرهەمێکدا پێویست نووسەر ناچاردەکا لە هەندێ شوێندا بەلای بابەتی دیدا لابدا و ئەمە شتێکی ئاسایییە ... داوا و تکام لە م . وریا ئەوەیە ، لەو کتێبەی ئەو بە زمانە پاراوەکەی بە ((کتێبێکی زەبەللاح))ی ناوبردووە ، بیست لاپەڕەیەکمان بۆ بهێنێتەوە ، کە پێوەندی بە باسە سەرەکییەکەوە نەبێ و ئێمەش دەستخۆشی و ستایش و ئافەرینی لێ بکەین ...

بەدوا ئەمەدا ئامۆژگاریم دەکا و دەڵێ : ((با بچێ هەندێ سەرچاوە لە بارەی مۆرفۆلۆجیاوە بخوێنێ و بزانێ مۆرفۆلۆجیا چی‌یە)) (ل ٧) .

منێکی (فاشیل) و (نەزان) و (بێبڕوانامە) ... گەر تا ئەم تەمەنە لە مۆرفۆلۆجیا تێنەگەیشتبم ، تازە فێری نابم ... بەڵام ئەو لەم هەرەتی لاوییەیدا کە ((سەدان لێکۆڵینەوە و وتار و باسی زمانەوانی))ی بڵاوکردووەتەوە و ((دامەزرێنەری ڕێبازێکی تازەی زمانەوانی))یە و هێندە زانا و دانایە ، دەبوو ئەو زانستە بۆ خوێنەر باس بکا و تێی‌بگەیەنێ و قەرەبووی ئەو زیانەیان بکاتەوە ، کە من پێم گەیاندوون .

پاش ئەوەی بێ هیچ نموونە و بەڵگەیێك میرازی كتێبی ((جێنـاو)) دەكـا ، ئـەوجا دەكەوێتـە وێـزەی كتێبێكـی دیـم و لەبارەیـەوە دەڵـێ : ((كتێبێكی تری بەناوی فۆنەتیكەوە بڵاوكردەوە)) (ل٧).

ئەو كتێبە ناوی ((زمانی كوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیكدا))یە ، نەك ئەو وتەنی : بەناوی ((فۆنەتیكەوە)) بڵاوكردەوە .

لـە بەگژچوونیشـیدا ، كە نووسیویە : ((شـەش حەوت لاپـەرەی نـەبێ پـەیوەندی یـان بە فۆنـەتیكی تەقلیدیـیەوە هەیـە (ئـەویش بـە تێكـەڵی و پێكەڵی) .. باقی تری فرِی بەسەر فۆنەتیكەوە نییە)) (ل ٧) ...

یان دەبوو ئـەو شـەش حەوت لاپەڕەیـەی بەلای ئەوەوە پێوەندییان بە بابەتەكەوە هەیە بخاتە روو ، یان ئەو وتەنی ئەو باقییـەی تـری ، كە فـڕی بەسـەر فۆنەتیكـەوە نییە یادداشـت بكـا ... مـرۆی بێپـەروا و بێویـژدان دەتوانی قسـەی وا بەرانبـەر هـەر كتێبێكـی زانستی بكـا ، با كتێبەكـە بـە زمانێكیش بێ ، كە نەیزانێ ... بەڵام ئەم جۆرە بۆرە وتانە لەناو بازاڕیشدا كەس بە فلسێكیان ناكڕێ ...

لە لایێكی دییەوە ، كە م . وریا لە بواری زمانەوانیدا جیاوازی لەنێوان دوو مەفهوومی یەكجار روون و ئاشكرای (دەنگ) و (پیت)دا نەكات و ، (پیت) و (ئەلفوبێ) وەك یەك ناوبەرێ ، ئیتر چۆن (استاد علم اللغة)یەكە و، چۆن ئەو ناوە قەبەیە لـە خـۆی دەنـێ و بە چ ڕوویەكـەوە توخنـی فۆنـەتیك دەكەوێ.[٢٨]

بـەندە لـە هـەر كێشـەیێك دوابـێ ، لـە سـەرەتادا گەشـتێكی فراوانـی بەراوردكردن و هەڵسەنگاندن و نرخاندنی بەو نووسراوانەدا كردووە ، كە هەر لە زووەوە تاكو ئەمڕۆ لەو بارەیـەوە بڵاوبوونەتـەوە ... بـەم كـارەش

---

(٢٨) بڕوانە : ((ڕەخنەی ناڕەختە)) ، بەرگی یەكەم ، ل٣٢ ، ٣٥ ، ٤٤ ، ٥٥-٥٦ ...

نەك هەر ئەمەك و وەفای خۆی بەرانبەر پێشڕەوان نیشان داوە و مافیانی پاراستووە ، بەڵكو توانیویشێتی ئەوەی دەربارەی ئەو باسە ، ڕاست و زانستییانە نووسرابن وەربگرێ و بچەسپێنێ و ئەوەی خەوش و هەڵەشە وەلاوەبنێ . بێگومان ئەمەش هەڵسوكەوتی كەسێكە هەوێنی دزێتی لە خوێنیدا نەبی و ڕاستەشەقامی زانستی گرتبێتە بەر . جا م . وریا بۆ خۆقوتاركردن لە كاری نارەوای خۆی ـ واتە وەرگرتنی كەرەستە و زانیاری لە ڕابەران و پێشەنگان ، پەنا دەباتە بەر سووكایەتی كردن بە بەرهەمەكانی من و دەڵێ : ((ئەم پێڕەوی (ئەرشیفی) و (اعداد)ە بوونەتە سیمای سەرەكی و ئەساسی هەموو نووسینەكانی)) ئەوڕەحمان (ل ٦) .

بەڵێ م . وریا بەم تۆمەتەی نەك تەنیا سووكایەتی بە بەندە دەكا ، بەڵكو زانایانی لوتكەش تێوە دەگلێنێ ... چونكە بەپێی ئەو سەنگ و تەرازووە ، دەبێ :

١ـ كتێبە بایەخدارەكەی د. كەمال مەزهەر ((مێژوو ـ كورتە باسێكی زانستی مێژوو و كورد و مێژوو))[٢٩] لە سەرەتاوە تا كۆتایی و بەتایبەت بەشی سییەم (ل ٩٩ ـ ٢٥٥) تێكڕای (ئەرشیفی) و (اعداد) بێ ، چونكە لە سەرجەم و سەرپاكی ئەو بەرهەمانە دەدوێ ، كە زانایانی كورد دەربارەی مێژووی گەلەكەیان نووسیویانە .

٢ـ بەرهەمێكی بەهاداری وەك ((ئەدەبی فۆلكلۆری كوردی))ی د. عیزەددین مستەفا ڕەسوول[٣٠] ، كە لە دەیان پەراوێزیدا و لە سەرەتای چەندین باسیدا لە كارەكانی ئەو بوارە دەدوێ و بەتایبەتیش كاتێ لە (پەندی پێشینان و قسەی نەستەق) دەكۆڵێتەوە ، لە كۆنترین كۆمەڵەی

---

(٢٩) د. كەمال مەزهەر ئەحمەد ، مێژوو ـ كورتە باسێكی زانستی مێژوو و كورد و مێژوو ، بەغدا ، ١٩٨٣.

(٣٠) د. عیززەدین مستەفا ڕەسوول ، ئەدەبی فۆلكلۆری كوردی ، بەغدا ، ١٩٧٠.

کۆکراوەوە ، کە سالی (١٩٣٣) مامۆستا ئیسماعیل حەقی شاوەیس گردی کردووەتەوە تا ئەوانەی ئەم دواییەی زانایانی سۆڤێت لە فەوتان رزگاریان کردوون ، بەسەرکردووەتەوە ، بکەوێتە خانەی کاری (ئەرشیفی) و (اعداد)ەوە ..

... هتد .

لەبارەی ئاستی نزم و نەزانیی بەندەوە ناوی بەرهەمێکی دیم دەبا و دەڵێ : ((یەکەم بەرهەم و کتێبی بە ناوی (چی لە بارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە ـ ١٩٧٣) ... یەکێ بڕوانامەیێکی ئەکادیمی بەرزی لە سەر زمانی کوردی لە دەرەوەی ولات وەگری و بگەرێتەوە ... چاوەڕێی ئەوەی لێ ئەکرێ لە یەکەم نووسینەکانیا شتی تازە لە بارەی زمانی کوردی و زمانەوانی یەوە پێشکەش بکات ... پیشانی بدات چ سوودێکی لە خوێند نەکەی وەرگتووە ... و .. هێزی خۆی لە بوارەکەیدا دەرخا ... نەك بە کتێبێکی بیبلیۆگرافی ساکار خۆی بناسێنێ کە دانانی لە دەست هەر نیمچە خوێندەوارێکیش دێت)) (ل ٧)

ئەو ماوەیەی لە یەکێتیی سۆڤێت بووم ، لە کتێبخانەکانی لێنینگراد و مۆسکۆ ژمارەیێك کتێبم لەبارەی زمانی کوردییەوە بەرچاو کەوتووە و خوێندووەتەوە ، کە بەر لە چوونم بۆ ئەو ولاتە ، نەك هەر نەم بینیبوون ، بەڵکو ناویشیانم نەبیستبوو ... پاش گەڕانەوەم لە کتێبخانەی ڕازاوەی کۆڕی زانیاری کورد لەم بارەیەوە کتێبی نایابم دییەوە ، کە تا ئەو ماوەیەی دوایی چاوم پێیان نەکەوتبوو ... بەو مەبەستەی نیشانی بدەم ، کە تاکو ئێستا لە مەسەلەی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدا چی کراوە ، چونکە لە توێژینەوەی هەر کارێکی نوێدا ، ئاوڕدانەوە لە کاری پێشوو بایەخ و سوودی خۆی هەیە و هەروەها بۆ ئەوەی خوێنەرانی کوردی هێژا

(بەتايبەتی خوێندکارانی خوێندنی کوردی) بزانن دەربارەی زمانەکەمان چی نووسراوە و بڵاوکراوەتەوە ، بڕیارم دا ، ئەو نامیلکەیە لەبارەی ئەو نووسراوانەوە دابنێم .

مامۆستا مەسعوود محەمەد ئەم نامیلکەیەی وا هەڵسەنگاندووە :

((ئەم نووسینە لە ڕووی ناوەڕۆکەوە نرخی تایبەتی خۆی هەیە لەبەر دوو هۆی گرنگ :

یەکەم ــ تا ئێستا لەم بابەتەوە کەس ، چ کورد چ غەیری کورد ، بەرهەمێکی ڕێ نیشان‌دەری پێش‌کەش بە کوردناسی و خوێنەرانی کوردی نەکردوە . یەکێك بیەوێ سەرچاوەی نووسین لە بارەی زمانی کوردییەوە بدۆزێتەوە دەبێ ماڵەوماڵ و شارەوشار پرسیاری بۆ بکا . ئەم کتێبە ، با بڵێم ئەم نامیلکەیە ڕێگەی درێژی پرسیارکردن دەپێچێتەوە و دەیکا بە یەك تاکە هەنگاو .

دووەم ــ نووسینەکە سوودبەخشترە لە بیبلۆگرافی ڕووت ، چونکە دەربارەی گەلێك لەو کتێبانەی لەسەر زمانی کوردی نووسراون ، تا ڕادەی پێویست ، ڕەخنە و نرخاندنی تێدایە ، سەرەڕای ئەوە کە پوختەیێکی مێژووی نووسینەکان ڕوون دەکاتەوە و بەمەدا لیستەیێکی زەمەنیش ئامادە دەکا بۆ ئەو کەسە بیەوێ بە مێژووی نووسینی کوردییەوە خەریك بێ)).(٣١)

هەر لەبارەی ئەم نامیلکەیەوە ، کە بە فەرمایشتی م . وریا ((دانانانی لە دەست هەر نیمچە خوێندەوارێك دێت)) (ل ٧) ، مامۆستا جەمال بابان لە وتارێکی دوور و درێژی دوو ئەڵقەییدا زۆر بەرز هەڵیسەنگاندووە و ، ئەویش چەند بەندێکی :

---

(٣١) د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە ، بەغدا ، ١٩٧٤، ل ٣ـ ٤ .

((لەم بەینەدا و لە یەك ڕۆژدا سێ کتێبی بەنرخی کاك ئەوڕەحمانی حاجی مارف (باحث علمي) لە کۆڕی زانیاری کورد کەوتنە بازاڕەوە .

......

کتێبی ناوبراوی سەرەوە (چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە ـ ئەوڕەحمان) کە لێی ئەدوێین ، پێشەکی ئەمەوێ ڕوونی بکەمەوە کەوا نووسینی (عیلمی) لەسەر بناغەی زانستی ، خەریکە لە ناوماندا پەرە ئەسێنێت و بڵاوئەبێتەوە . ئەویش بەهۆی ئەو گەنجە بەنرخانەمانەوەیە کە زۆریان لە دەرەوە خوێندوویانە ، کە زیاتر خوێندنەکەشیان لە بارەی مێژوو ، ئەدەب و زمانی کوردەوەیە ، تایبەتی ئەوانەی لە یەکیەتی سۆڤیات خووێندوویانە . کە بەڕاستی جموجۆڵێکی زانایانەیان خستۆتەوە . داواکارین کە وێنەی خۆیان و بەرهەمەکانیان هەر ڕوو لە زیادی بن . یەکێك لەو گەنجە بەنرخانە دکتۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارف کە دکتۆرای لە (فەرهەنگ)دا وەرگرتووە لە یەکیەتی سۆڤیەت و خاوەنی ئەم باسەیە و کۆڕی زانیاری کورد بە ڕازاوەیی خستوویەتیە بەر دەمی خوێندەوارانی کورد ...

من خۆم یەکێکم لەوانەی کەم بەم جۆرە فراوانە ئەم ئەزانی ئەوەندە نووسراو لەبارەی زمانی کوردییەوە هەیە تا کتێبە بەنرخەکەی دوکتۆر ئەوڕەحمانم نەخوێندبووەوە ...

.....))[٣٢]

((بەکورتی کتێبەکە بەلای منەوە گەلێك بەنرخ و بایەخدارە لەبەر ئەم هۆیانەی خوارەوە :

یەکەم : وەك لە وتاری پێشوودا وتم نووسەر بناغەی کتێبەکەی لەسەر زەمینێکی زانستی داڕشتووە ، قسەی گۆترە و بایی هەوای نەکردوە ،

---

(٣٢) جەمال بابان ، چی لە بارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە ، ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، بەشی یەکەم ، ژ ٢٤، بەغدا ، ١٩٧٤/٧/١١ ، ل٣ .

هەرچییەکی وتوە پەنجەی بۆ سەرچاوەکەی ڕاکیشاوە و پەراوێزی پەڕەکان جمەیان دێ ... ئەو کتێبە حەفتا لاپەڕەییە ، هەشتا و پێنج ئیشارەت و ڕوون کردنەوەی تیایە کە شتێکی هێجگار زۆرە لەچاو قەوارەی کتێبەکەدا . جگە لەوە کاکی نووسەر ، ئەو نووسینانەی نرخاندوە یان ڕەخنەی لێ گرتوون کە ئەمەش کارێکی گرنکە لە هەر نووسین یا لێکۆڵینەوەیەکدا کە نابێ بخرێتە پشت گوێ .

دووهەم :....

سێهەم : نووسینی کتێبەکە به شێوەیەکی هێجگار ڕەوان و خۆش و ئاسانە ، وشەی قەبە و قارس کراوی بەکارنەهێناوە ....

....)) (٣٣)

ئێستاش فەرموون لەگەڵ چەند بەندێکی بەشێك لەو وتارانەی بە زمانی عەرەبی لەمەڕ ئەو نامیلکەیەی بەلای م . وریاوە بێکەڵکە :

((يقع هذا الكتاب في ٧٠ صفحة الفة الدكتور عبد الرحمن الحاج معروف وهو من مطبوعات المجمع العلمي الكردي . تكمن أهمية الكتاب في أنه يشكل دليلاً للمختصين بالدراسات الكردية إذ يتضمن عشرات المراجع للمؤلفين الأكراد وغير الأكراد ، ولايكتفي المؤلف بعرض هذه المراجع بصورة مجردة إنما خضعها للاحظاته الخاصة ويلقى الأضواء على أهداف ومرامي مؤلفيها باسلوب علمي دقيق يتحرى النقاط التي تفتقر الى الموضوعية ويضع يدها على مواطن الضعف و القوة في كل مرجع وينبه الى خطورة الأراء العفوية التي يطرحها المؤلفون في كتاباتهم تجاه اصل اللغة الكردية وقواعدها .

---

(٣٣) هەمان سەرچاوە ، بەشی دووەم ، ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ٢٦ ، بەغدا ، ١٩٧٤/٨/١ ، ل٢.

والدكتور عبدالرحمن من خلال كتابه هذا يقدم خدمة جليلة لكل من يريد أن يساهم في كتابة تأريخ اللغة الكردية ...

...))[٣٤]

((يعتبر هذا الكتاب بمثابة مدخل لتعريف الكتب و الأبحاث المكتوبة عن اللغة الكردية مع تقيمها وأبراز أهميتها العلمية والتأريخية ...

...))[٣٥] .

((بعد ان اطلعت على كتاب مصادر البحث فى اللغة الكردية للأستاذ الدكتور عبد الرحمن معروف عضو المجمع العلمى الكردي ، استثارت رغبتى بعض المواضيع والكتب التى لم اطلع عليها والتي نشرت حول اللغة الكردية ولهجتها خارج كردستان ، ورأيت من الارجح اعطاء نماذج مختصرة للقارى العربي الذي هو الان بحاجة اكثر من أي مستشرق او متخصص اخر للتتبع والدراسة حول الجوانب الحية في اللغة الكردية ...

...))[٣٦]

((بعد أن تصفحت هذا الكتاب وجدته من الكتب القيمة جداً بحيث من الضرورى أن يترجم ليس الى اللغة العربية فحسب ، بل الى اللغات العالمية الأخرى ، وذلك لأن مايحويه الكتاب من اسماء العلماء والباحثين المهتمين بدراسة اللغة الكردية ونتاجاتهم من المقالات والكراريس و الكتب المنتشرة هنا و هناك في الجرائد و المجلات الكردية و العالمية ، وموجز لتلك الدراسات وتثمين بعضها من الناحية

---

(٣٤)كمال غمبار ، ماكتب عن اللغة الكردية ، جريدة ((طريق الشعب)) ، العدد ٢٤٠، بغداد ، ١٩٧٤/١١/١، ص٣.

(٣٥) ابن المستوفى ، اللغة الكردية و ماكتب عنها ، جريدة ((التاخى)) ، العدد ١٦٨٦، بغداد ، ١٩٧٤/٨/١٢، ص٣.

(٣٦) محمد على ابراهيم ، مصادر البحث في اللغة الكردية ، جريدة ((التاخي)) ، العدد ١٧٥٦، بغداد ١٩٧٤/١١/٤ ، ص ٣ .

العلمية أكبر قيمة ، أكثر فائدة للذين يهمهم التتبع والتعمق بدراسات اللغة الكردية من غيرها من الكتب كالبيبلوكرافيا المجردة مثلاً))[٣٧].

... و هەندێکی دی .

ئەم نامیلکەبە دڵی خوێنەرانی کوردی زۆر خۆش کرد ، چونکە تا ئەو دەمە نەیاندەزانی ، کە لەبارەی زمانەکەیانەوە ، ئەو کارە گەورە و گرانانەی لەو بەرهەمەدا لێیان دواوم ، نووسراون ... بەڵێ کەسێك نەبوو ئاگاداری ئەوە بووبێ لە ڕۆما ، ساڵی ١٧٨٧ ماوریزۆ گارزۆنی کتێبی دەربارەی زمانی کوردی بڵاوکردبێتەوە ... بێگومانم ، م. وریا تا ئێستاش ئەو کتێبەی نەبینیوە و لە ڕێگەی نامیلکە بێبەهاکەی بەندەوە ناوی بیستووە ... نەك هەر ئەم بەرهەمەی گارزۆنی ، کە بە زمانی ئیتالییە و کارەکانی لێرخ و ئابۆڤیان و یەگیزارۆڤ و ... کە بە ڕووسین و ، نووسینەکانی ئۆسکار مان کە بە ئەڵەمانین ــ واتە بەو زمانانەن کە نایانزانێ ـ نەبینیوە ، تەنانەت بڕواناکەم ، ئەوانەی (مێجەر سۆن) و (ل . و . فۆسسوم) و (ر . ف . جاردین) ... کە بە ئینگلیزین ، چاوی پێیان کەوتبێ .

م. وریا ڕاست ناکا و ئەو بەرهەمەم تەنیا ((کتێبێکی بیبلیۆگرافیی ساکار)) نییە ، بەڵکو لێکۆڵینەوەشە و ئەوەتە چەندین نووسەر پەنجەیان بۆ ئەو ڕاستییە ڕاکێشاوە .

ئەوەشی هەر زێدە ڕۆیی‌یە ، کە دەڵێ ئەم جۆرە کارە ((دانانی لە دەست هەر نیمچە خوێندەوارێکیش دێت)) ، چونکە نیمچەخوێندەوار زمانەکەی خۆی کۆڵەوارانە دەزانێ ، ئیدی چۆن پێی دەکرێ بە چەند

---

(٣٧) محمد أمين الهورامانی ، كلمة لابد منها ، جريدة ((التآخي)) ، العدد ١٩٩٩ ، بغداد ، ١٩٧٥/٨/٣٠.

زمانێك بخوێنێتەوە و زانیاری وەربگرێ و لە قاڵبێكی ڕێكوپێكدا دایبڕێژێ ...

م. وریا وێڕای فێڵ و فەرەجی ، لە گوێی گاشدا نوستووە ، ئەوەتە دەڵێ ((دوای ئەمە كتێبەكەی كرد بە عەرەبی (ماكتب عن اللغة الكردية) بەمە بوو بە دوو كتێب)) (ل ٨) ... زمانەوانێك هێندە بێخەبەر و بێئاگا بێ ، نەزانێ ئەو كتێبە من وەرم نەگێڕاوە و مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی كردوویە بە عەرەبی ، ئیتر دەبێ چ هیوا و هومێدێكمان پێی بێ ! ...

بەدوا ئەمەدا لۆمەم دەكا و دەڵێ : ئاورەحمان ((شانازی بەوە ئەكات ئەڵێ (٢٠) كتێبم هەیە)) (ل ٨) .

١ـ نەخێر (٣٠) كتێبم هەیە ، نەك (٢٠) .

٢ـ گەورەترین شانازیی و سەروەریی من بەرهەمەكانمن ... دیارە وات پێ باشە ، وەك تۆ شانازی بە تەڵەكەبازی و گیرفان پڕكردنەوە بكەم ... نەخێر ، ئەوە لە بەندە ناوەشێتەوە .

دوای تۆمەتی بێبڕوانامەیی و نەزانیم ، دەشم كاتە (دز) و دەڵێ : ((ئینجا كەوتە دزینی كارەكانی مامۆستای خۆی كوردۆئیڤ و (هی تریش) و كردنی بە كوردی و بە ناوی خۆی بلاوی كردنەوە ... بۆ نموونە باسیكی (٦٩) لاپەڕەیی بە ناو و نیشانی (كوردناسی لە رووسیا و لە یەكیەتی سۆڤیەت) كە لە بەرگی (٢)ی ژمارە (١)ی گۆڤاری كۆڕی زانیاریی كورددا بلاوكردۆتەوە ... ئەمە وەرگێڕانێكی دەقاو دەقی باسێكی قەناتی كوردۆئیڤە)) (ل ٨) .

... ((لە دز وایە هەموو كەس دزە)) ...

بۆ ئەوەی بە م . وریا بڵێین ڕاست دەفەرمووی ، پێویست بوو :

١ـ ئەو باسەی من ، گەر هی قەناتی کوردۆی مامۆستام بێ و کردبم بە کوردی ، نیشانی بداینایە کوردۆییڤ دەقە ڕووسییەکەی لە چ گۆڤارێکدا بلأوکردووەتەوە .

٢ـ گەر ئەمەی من ((وەرگێڕانێکی دەقاو دەقی باسێکی قەناتی کوردۆئیڤ)) بێ ، ئەی بۆ چەند بەندێکی ئەوی هەردووکمانی بەرانبەر یەك دانەناوە ...

ئەوەتە من لە هەردوو بەرگی ((ڕەخنەی نارەختە))دا چەندین بەندی ئەو و ئەوانی لێی وەرگرتوون بەراوردکردووە .

٣ـ ناوی ئەو بەرهەمانەی دیی مامۆستام و کەسانی تریش ناوبەری ، کە لێیانم دزیون ، ئەوسا بڵێ : ((ئینجا کەوتە دزینی کارەکانی مامۆستای خۆی کوردۆئیڤ و (هی تریش))) .

لەبەر ئەوەی چاك دەزانێ ، کە ئەمە تۆمەتە و کەس بڕوای پێ‌ناکا ، بۆیە پەنا دەباتە بەر ئەوەی بڵێ : ((د. کوردستان موکریانی لە لاپەڕە (١٢)ی کتێبەکەی (قواعد اللغة الكردية ـ بغداد ـ ١٩٨٩)دا ئەم دزی‌یەی ئاشکرا کرد)) (ل٨) .

بەڵێ د. کوردستان لەو کتێبەیدا تا لاپەڕە (١٢) کەمێ لەو بەرهەمانە دواوە ، کە لە زوودا لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراون ... ئەوجا لە پەراوێزدا وا ڕادەگەیەنێ ، کە کەرەستەی سەرەکیی ئەم لێدوانەی لە پێشەکیی کتێبی ((ڕێزمانی کوردی (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی ژووروو و خواروو)))ی قەناتی کوردۆیە ... بەدوا ئەمەدا نووسیویە :

((كان من المفروض الأطلاع ايضا على المادة المعدة من قبل الدكتور عبدالرحمن الحاج معروف والموسومة (حول الدراسات الكردية في روسيا و الأتحاد السوفيتي) والمنشورة في المجلد الثاني من مجلة المجمع

العلمي العراقي عام (١٩٧٤) للأستفادة منها ، الا انني لاحظت معظم مواظيع مادته والتي تخص عرض نتاج كل من (ڤ . ديتيل ، پ . ليرخ ، ئابوڤيان ، ى . بيريزن ، ف ، يوستى ، ا . يكيزاروڤ ، ا . ژابا) مطابق تماما مع مانشره الدكتور كوردوييڤ قبله بعشر سنوات ودون الأشارة اليه ماعدا مرة واحدة وفي عرض نتاج ا . ژابا فقط)) .

١ـ م . وريا دەربارەی ئەو وتارەی من وتوویە : ((ئەمە وەرگێڕانێکی دەقــاو دەقــی باســێکی قــەناتی کوردۆئیڤــە)) ، بــەڵام د. کوردستان نووسیویە : ((... أن معطم مادتـه.... متطابق ...)) ... ئەو برایە ، یا جیاوازیی (دەقاودەق) و (معظم) ناکات ، یان دەستپاك نییە .

٢ـ د. کوردستان کە فەرموویە : (أن معظم مادتـه ... متطابق ... مع مانشره ... كوردوييڤ ... ودون الأشارة اليه وماعدا مرة واحدة في عرض نتاج ژابا فقط)) ، ڕاست وابوو :

أ) ئـەوە لـە خوێنـەر نەشـارێتەوە ، کـە لـە سـەرەتای ئـەم وتـارەمدا نووسیومە : ((... تا ئێستە ژمارەیەك وتـار ... لـە بـارەی کوردناسـیی ڕووس و سـۆڤیەتەوە نووسـراوە ، وەك (بـاری کوردناسـیی سـۆڤێت و ئامانجەکانی)[38] ، (لە بارەی پێشکەوتنی کوردناسیی سۆڤێتەوە)[39] ، (کوردناسی)[40] ، (مێژووی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی لە ڕووسیا و

---

(٣٨) د. ڕەحیمی قازی ، باری کوردناسیی سۆڤێت و ئامانجەکانی ، گۆڤاری ((هەواڵەکانی ئەکادیمیایی زانستیی ئازەربایجانی یەکێتیی سۆڤێت)) ، باکۆ ، ١٩٥٩، ل ١٢١ـ ١٤٢.

(٣٩) د. قەناتی کوردۆ ، لەبارەی پێشکەوتنی کوردناسیی سۆڤێتەوە ، گۆڤاری ((بەڵگەنامە زانستییەکانی ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسی)) ، مۆسکۆ ، ١٩٦٠ ، بەرگی ٢٥، ل ٥٧ـ ٦٧.

(٤٠) د. قــەناتی کــوردۆ ، کوردناســی ، کتێبــی ((مۆزەخانــەی ئاســیایی و ئامۆژگــای ڕۆژهەڵاتناسیی لێنینگراد)) ، مۆسکۆ ، ١٩٧٢ ، ل ٢٨٠ـ ٢٩٧.

یەکێتیی سۆڤێت)[41] و چەند وتارێکی تر کە نووسەری ئەم وتارە کەڵکی لە هێندێکیان وەرگرتووە ...)) (ل٤٤٩ ـ ٥٠٠)

ئەوەتە نەك پەنجەم تەنیا بۆ ئەو وتارەی مامۆستا کوردۆ ڕاکێشاوە ، بەڵکو ناوی بەرهەمێکی پێشتریشیم بردووە ... وێڕای ئەوانەش ، ئاوڕم لە بەرهەمی د ڕەحیمی قازی و د. چەرکەزی بەکۆش داوەتەوە ... ئێدی بە چ ویژدانێك دەڵێ : ((دون الأشارة اليه)) ؟ ...

ب) ڕاستگۆبێ و نەڵێ : ((وماعدا مرة واحدة وفي عرض نتاج ا . ژابا فقط)) . ئەوەتە بەندە لە پێنجەم لاپەڕەی باسەکەیدا (واتە لە ل ٥٠٥ی گۆڤارەکەدا ـ پەراوێزی ١٣) پەنجەی بۆ ئەو وتارەی د. کوردۆ ڕاکێشاوە ، کە بە نێوی ((خ . ئابۆڤیان وەك کوردناس و توێژەر))ەوەیە و لە کتێبی (مێژووی ڕۆژهەڵاتناسیی ڕووس)دا بڵاوی کردووەتەوە ... لە لاپەڕە (٥١٥) ، پەراوێزی (٣٦) دا (نامەی دوکتۆرییەکەی) ق . کوردۆ ــ ((بەراوردکرنی ڕێزمانی دیالێکتەکانی کوردی))ی کردووەتە سەرچاوە بۆ وەڵامدانەوەی هەندێ بیروڕای نادروستی ف . یووستی ... وتاری ((ڕەخنە لە بیروباوەڕی چەوت بەرانبەر بە زمانی کوردی)) ، گۆڤاری (کورتەی دەنگوباسی ئامۆژگای ڕۆهەڵاتناسی) ، ١٩٥٥، ب ٢ ، ل ٤٣ ــ ٦١)ی مامۆستاکەی بۆ هەڵسەنگاندنی کارەکانی ن . مارر بەکارهێناوە ...

و هەندێکی دی .

جـ) ورد نووسراوان بخوێنێتەوە و هێندە ساکار نەبێ بڵێ ((... وفي عرض نتاج ژابا فقط)) ... ئەو پەراوێزەی ئەو دەیڵێ بو کاری (ژابا)

---

(٤١) د. چەرکەزی بەکۆ ، مێژووی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی لە ڕووسیا و یەکێتی سۆڤێت)) ، کتێبی ((لە بارەی مێژووی لێکۆڵینەوەی زمانە ئێرانییەکانەوە ، مۆسکۆ ، ١٩٦٢ ، ل ١٠٠ـ ١١٧.

نییە ، بەڵکو بۆ بەرهەمەکانی (لێرخ)ە ... بڕوانە : پەراوێزی ژمارە (٢٣) ، لاپەرە (٥١٠) ، کە ئەمەیە :

ق . کوردۆ ، کارەکانی پ . لێرخ لەبارەی کوردناسییەوە ، ((لە بابەت مێژووی ڕۆژهەلاتناسیی ڕووسەوە)) ، مۆسکۆ ، ١٩٥٩، ب ٤ ، ل ٥١.

من چەندین نووسراوی بڵاونەکراوەی د. کوردۆم لە ڕووسییەوە کردووەتە کوردی ... ئەگەر هەوێنی دزێتی لە بەدەنمدا هەبوایە ، بەناوی خۆیەوە چاپم نەدەکردن ، چونکە زۆر بەئاسانی دەمتوانی لێی بدزم ، بەلام ئەوەی م . وریا دەیکا بە من ناکرێ ... ئەو دەیەوێ ((دەستە چەورەکەی خۆی بەسەر مندا بسوێ)) و بەمەش دابین نابێ و ئەوجا دەڵێ : ((د. جەمال ڕەشید ... دزیيەکی تری ئاشکرا کرد)) (ل ٨) .

د. جەمال ڕەشید ، کە لە تاریکیدا چێو دەکوتێ و وا ڕادەگەیەنێ ، گوایا بۆ کتێبی ((چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە)) کەڵکم لە د. کوردۆ وەرگرتووە و ناوم نەبردووە ...

بەندە لە لاپەرە (٦)ی ئەو کتێبەیدا نووسیویە : ((... بۆ ئەم کارە کەڵکێکی زۆرم لە نامەی دوکتۆریی مامۆستای بەڕێزم قەناتی کوردۆ (بەراوردکردنی ڕێزمانی دیالێکتەکانی کوردی) ... وەرگرتووە)) . وێڕای ئەوەش ، لە چەندین پەراوێزدا پەنجەم بۆ بەرهەمەکانی دیی ڕاکێشاوە ...

ئەم کتێبە ساڵی ١٩٧٤ چاپکرا .. هاوینی ساڵی ١٩٧٥، کە سەری لێنینگرادم دا ، مامۆستام دەستی بەسەرمدا هێنا و وتی : ((ئافەرم کە هێندە دەستپاك و بەئەمەکی ... تۆ بۆ نووسینی ئەو کتێبەت کەمت سوود لە من وەرگرتووە ، کەچی نووسیوتە کەڵکێکی زۆر) ... بەلام هەندێك وەریدەگرن و دەیکەنە موڵکی خۆیان و ناویشم نابەن)) .

هەر ئەم جۆرە هەڵسوکەوتانەشم بوون لەگەڵ مامۆستا کوردۆدا

کردبووینە باوك و کوڕ ؛ هاوڕێی گیانی بەگیانی ... بووبوومە جێی متمانەی تەواو و یەکەم کەسی نیزیکی . بەڵگەی ئەم قسانەشم ، ئەو دۆستانەن ، کە لەو ماوەیەدا لەگەڵماندا بوون و ئەو نامانەشن ، کە تا چەند مانگێك پێش کۆچ کردنی ، بۆی ناردووم ... تەنانەت ، کە هاوینانیش سەری لێنینگرادم دەدایەوە ، یەکەم ڕۆژ دەهاتە لام و تا شەو درەنگ لام دادەنیشت و بەزۆر بۆ چەند ڕۆژێك دەیبردینە ڤیلاّیەکەی قەراخ شاری لێنینگرادی و بەو پیری‌یەوە میدیای کچمی دەکردە کۆڵی ...

من بیرم لەوە نەدەکردەوە ڕۆژێك لە ڕۆژان وەلاّمی ئەو وتە ناڕاستە بێ‌بەڵگانەی د. کوردستان و د. جەمال بدەمەوە ، بەلاّم م . وریا کە لە (بوختاننامە)کەیدا ترش و خوێی کردوون و هەندێکیشی لێ زیادکردوون ، هەنووکە ئەو ڕوونکردنەوەیەی سەرەوەم بەپێویست زانی ... م . وریا پشتێنی لی‌کردووەتەوە و بە ئارەزووی خۆی تەراتێن دەکا و دەڵێی بەرزەکی بانانە و بیر لەوە ناکاتەوە چاو بە چاو دەکەوێ و ڕوو بە ڕوو ...

لەبەر ئەوەی بەندە لە بەرگی دووەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی نارەختە)) دەیان پەندی پێشینان و قسەی نەستەقی لە شوێنی پێویستدا هێناوەتەوە ، م وریاش ویستوویە خۆی بنوێنێ و ئەو شێوازە ڕەچاو بکا ، بۆیە لە کۆتایی زل کردنی ڕەخنەکانی د. کوردستان و د. جەمالدا نووسیویە : ((... ئاورەحمان لە ئاست ئەمانەدا بۆتە تەڵەی تەقیو)) (ل ٨ ، د ١١ ـ ١٢).

مەکەنزی ناهەقی نەبوو خۆی لێت ڕزگارکرد ... دەبێ زوو تێگەیشتبێ ، کەسێکی کوردی‌نەزانی وەك تۆی بۆ پی‌ناگەیەنرێ ... تۆ کە لە گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ))دا بە شان‌وباڵی خۆتدا هەڵدەدەی و

زمان پاراویت و زمـان ڕەوانیـت و سـەرکەوتوویت لـە چیرۆکنووسـیدا و شارەزایی زۆرت لە ئەدەبی کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی و فارسی و .... دا باس دەکەی ، ئێمە چۆن باوەڕت پیێبکەین ، گەر تۆ پەندێکی یەکجار باوی کوردی بە هەڵە بلێیـت ... کـورد دەڵـێ : ((دەمـی بـوو بـە تەڵـەی تەقیو)) . واتە دەبوو بنووسیێ : ((ئاورەحمان لـە ئاست ئەمانـەدا دەمـی بۆتـە تەڵـەی تـەقیو)) ، چونکـە پەندەکـە مەبەسـتی ئەوەیــە (دەم)ی ئاورەحمان (داخراوە ، پێوەدراوە ، قفڵی لێدراوە ...) ، نەك ئاوڕەحمان خۆی ... جا ئەوەی تۆ هەڵەیە و وا دەگەیەنێ ئـەوڕەحمان (داخرابـێ ، پێوەدرابـێ ، قفڵـی لـێدرابێ ...) ، کـە کـورد هــەرگیز ڕاز و نیـازی وا چـەوت و چـەوێڵ دەرنـابڕێ و م . وریــاش ((مایــەی بـوو بــە مایــەی پیازفرۆش)) .

* *

*

ئەرێ کە بەندە لە هەردوو بەرگی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) دا ، بە بەڵگە و نموونـەی زۆرەوە ، شێوازی نـزم ؛ کـەموکورتی و ناتـەواوی ؛ هەڵـە و خـەوش ؛ لەملاوئـەولا زانیاری وەرگرتـن و کردنـە موڵکـی خـۆ ؛ بـە چاوی سووك ڕوانینە کاری پێشڕەوان ... و چەندین دیاردەی دیی درێوی نووسـینەکانی ئـەو مامۆسـتایەی نیشـان دابـێ ، ئــەوە ئــەو ڕەخنــە زانسـتیيەیە ، کـە مایـەی پێشخسـتن و گەشـەپێکردنی زمانەکەمانـە و هەڵوێسـتی بوێرێکـە ڕاسـتی و زانسـتی نەکردبێتـە بالاگــەردانی برادەرەکەی ...

ئـەوەم نیشـان داوە ، دەبوایــە نــەك هــەر ئاگــادارییێکی باشــی لــە

تایبەتێتیی و بنەماکانی زمانی کوردیدا هەبیٚ ، بەڵکو پێویست بوو کوردییێکی ڕەوان و پاراو بزانیٚ ، بەڵام بەداخەوە کوردییەکەی لە گێژاوی دەریاییکی سەرگەردانیدایە و لە بریتی ئەوەی خواروخێچی ڕاست بکاتەوە و بە دەربڕینی ڕەوان و بیٚگریٚ بانگ بە گوێی نەوەی نوێدا بدا ، کەچی دروستەکەشی شێواندووە .

بەندە دڵنیا و خاترجەمە ، کە ئەو مامۆستایە چەند کەم لە زمانی بابی بەڵەدە ، گەلیٚ کەمتریش لە پیٚڕەو و یاساکانی قوتابخانەی چۆمسکی ئاگادارە ... وەلیٚ ، ئەو تەنیا سەوداگەری و بازرگانی بە ناوی قوتابخانەی چۆمسکییەوە دەکا ... گەرنا ، ئەوە چەندین ساڵە بۆ بەرهەمێکی ئەو زاتەی نەکردە کوردی ؟ .

م. وریا لەبریتی ئەوەی پیٚ لەو ڕاستییانە و هەندێکی دی بنیٚ و بەڵێن و پەیمان بدا واز لەو کارە ناڕەوایانە بێنیٚ ، کەچی کەوتووەتە بوختان و بڕوبیانووی بیٚسەروبەر و بازاڕییانە و وتنی وشەی ناشیرین بە بەندە .

لە هەمووش سەیر و سەمەرەتر ئەوەیە ، خاوەنی ئەو هەموو خەوش و عەیب و عارە ، هێندە چاوقایمە ، (بوختاننامە)کەی ناوناوە ((ئەوەی ماڵی لە شووشە بیٚ)) ... گوایا بەمە دەیەویٚ زەدە و شوورەییەکانی خۆی بشارێتەوە و پەردەپۆش بکا و بەندە بە لەکەدار دابنیٚ ... ((وتیان ڕێوی چەند پەند دەزانی ؟ وتی : نەوەدونۆ ، چاکتریان پێچ کردنەوەیە)) ...

ماڵی من هەر لە بنچێنەوە ڕەخت و تۆکمەیە و بە چەشنی قەڵایە ... ڕۆژ دوای ڕۆژیش پتەوتر و مەحکەمتر دەبیٚ ...

نکۆڵی لەوە ناکەم ، ئەویش دەیتوانی وەها ماڵێك ڕۆبنیٚ ، بەڵام ڕێگەی چەوت و چەوێڵی گرتەبەر و کەوتە دەرهێنانی شووشەی ماڵان ... ئاخر بۆیە هێشتا فریا نەدەکەوت لەوەی بردووییە دیوارێکی لیٚ دروست

بکا ، گەورە و بچووك بۆیان دەرماند ... جا گەر نەیەتە سەر ڕێی ڕاست ، ئەوە دەبێ تا ماوە لە نێو شووشەی ورد و خاش کراودا بژی و فڕکەی خڕکەی بەرد هەراسانی بکا ...

جا بائەوەش بزانێ ((ئەوی تۆوی دڕك بچێنی ، تا ماوە گوڵ نابینێ)) .